UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

VEDA BEZ BARIÉR

Iveta Bónová
Ivica Hajdučeková
Lucia Jasinská (eds.)

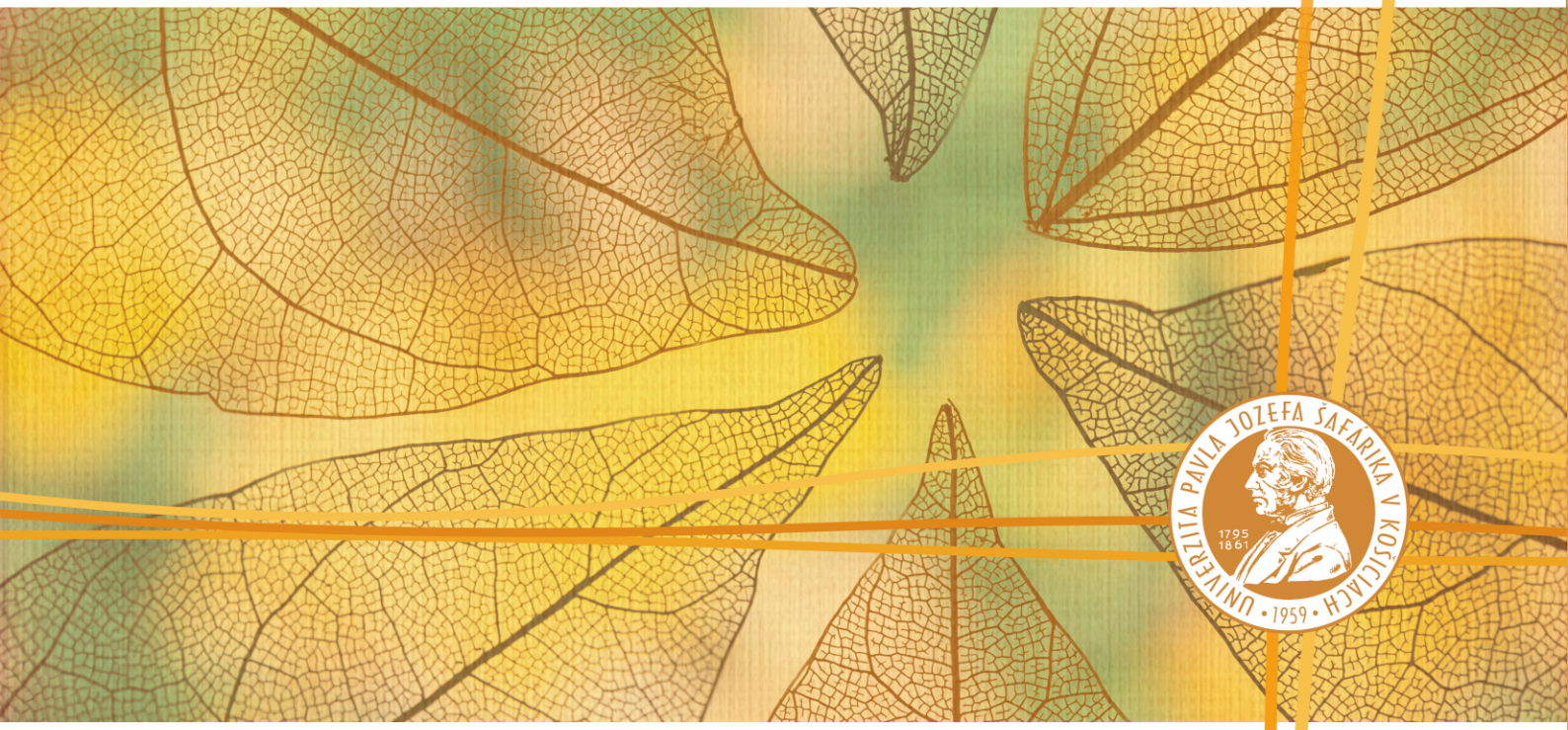

Filozofická fakulta

Košice 2019
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta
Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie

VEDA BEZ BARIÉR

Iveta Bónová – Ivica Hajdučeková – Lucia Jasinská (eds.)

Košice 2019

Zborník je plánovaným výstupom projektu KEGA č. 008UPJŠ-4/2017 *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ)* – vedúci projektu prof. PhDr. J. Gbúr, CSc.

VEDA BEZ BARIÉR
(Zborník prác z projektových podujatí)

Zostavovateľky:
PhDr. Iveta Bónová, PhD.
doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.
PhDr. Lucia Jasinská, PhD.
Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:
prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc., *Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach*
prof. PhDr. Karol Horák, CSc., *Filozofická fakulta PU v Prešove*

Jazykové redaktorky:
PhDr. Iveta Bónová, PhD.
PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

© Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta 2019

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk
Dostupné od: 15. 10. 2019

ISBN 978-80-8152-778-4 (e-publikácia)

O B S A H

I. SYMPÓZIUM 6
Slovakistika v interdisciplinárnych súvislostiach 14
Ženy „v zrkadle“ literárnej vedy a médiológie 66

II. PROJEKTOVÁ ČASŤ 115
Interpretačné popoludnie 119
Interpretácie básnickej zbierky J. Sabola *Láska na modro*
...najlepší z najlepších..... 125
Spomienky v rozhovoroch
na jubilujúceho Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. 140

III. VERNISÁŽ 155
Literatúra cez objektív 156
Obrazová príloha 166

S ohľadom na rozsah a zameranie predkladaného zborníka *Veda bez bariér* uvádzaný obsah má len rámcový orientačný charakter.

Na úvod

V predkladanom zborníku zachytávame tri významné podujatia, ktoré boli v priebehu rokov 2018 – 2019 v rámci projektu KEGA č. 008UPJŠ-4/2017 *Veda bez bariér* (*Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ*; vedúci projektu: prof. PhDr. J. Gbúr, CSc.) organizované na pôde Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Hoci uvedené aktivity nie sú v publikácii radené v chronologickej následnosti, sú vzájomne späté a ilustrujú, akými diferencovanými spôsobmi možno aj „bezbariérovo" v interdisciplinárnych prienikoch dospieť k vedeckému poznaniu.

Rozsahom a významom najväčším podujatím bolo *vedecko-umelecké sympózium Veda bez bariér* konané v dňoch 6. – 8. marca 2019. Stretli sa na ňom a vzájomne sa vedecky aj ľudsky obohatili nielen slovenskí, ale aj zahraniční účastníci sympózia, ktorí sa v dvoch sekciách (slovakistika a literárna veda v interdisciplinárnych súvislostiach) s ostatnými podelili o výsledky svojho aktuálneho vedeckovýskumného snaženia. Leitmotívom celého sympózia bolo životné jubileum nášho vzácneho kolegu, významného slovenského jazykovedca Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. Preto v prvej časti zborníka sumarizujeme rozšírené abstrakty príspevkov všetkých jeho účastníkov.

Autormi druhej časti zborníka sú študenti magisterského stupňa, ktorí v rámci projektového vyučovania pod vedením doc. PaedDr. Ivice Hajdučekovej, PhD., organizačne, počnúc premysleným zámerom a naplnením presne stanovených úloh v prípravnej fáze, 18. novembra 2018 zrealizovali *Interpretačné popoludnie*. Vypísali pre svojich kolegov – slovenčinárov súťaž o najlepšiu interpretáciu básnickej zbierky Jána Sabola *Láska na modro*. Súťaž pod taktovkou študentského tímu vyvrcholila besedou so samotným autorom zbierky. Presný priebeh podujatia, ako aj odbornou porotou ocenené najlepšie interpretácie a živé spomienky na jubilujúceho autora nájdete na stránkach predkladaného zborníka.

Umeleckú zložku už spomínaného marcového sympózia tvorila vernisáž *Literatúra cez objektív,* na ktorej sa v priestoroch vysokoškolskej kaviarne Minerva zúčastnili v druhý deň rokovania aj jeho účastníci. Študenti Školy úžitkového výtvarníctva v Košiciach pod vedením svojich pedagogičiek predstavili digitálne spracované návrhy k umeleckým dielam z obdobia slovenského realizmu. Myslíme si, že samotná akcia, jej priebeh, ako aj spôsob prezentácie diel prevýšili očakávania všetkých. Spomienkou na toto podujatie sú nielen študentmi odprezentované artefakty, dnes visiace v Minerve, ale aj ich fotografie zachytené v našom zborníku.

V Košiciach 15. 8. 2019 I. Bónová – I. Hajdučeková – L. Jasinská

I. SYMPÓZIUM

Príhovor vedúcej katedry

Vážení hostia,

vítam Vás na pôde Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, na ktorej ako vedúca Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ otváram sympózium venované aj vzácnemu životnému jubileu nášho kolegu pána profesora Jána Sabola. Zároveň týmto vzdávame hlbokú úctu vedeckému dielu nášho jubilanta a žičíme mu aj pevné zdravie, aby mohol plným priehrštím rozdávať z fyzických i duševných síl, ktorých má stále dostatok.

Na tomto mieste sa mi žiada synekdochicky vzdať hold všetkým učiteľom, čo v nás zažali lásku k poznaniu, pretože dobrý učiteľ je viac ako akákoľvek vláda, viac ako pochybné spoločenské zriadenie, viac ako pomýlený svet ženúci sa do záhuby. Dobrý učiteľ vie, je vedcom, i preto vedie, hoc nemusí byť vodcom, a pri svojom inšpirujúcom nadšení môže byť zároveň vnukom i synom, bratom i otcom či dedom i bez pokrvného puta. Dobrý učiteľ káže i pije rovnaké...

Či je to čistá, pramenitá voda,
ktorú ti vždy pri smäde podá,
či je to blen zo svojho kríža.
Tie kvapôčky ti neublížia.
No zrelé víno, v krištáľovom pohári...
S takým je ľahké život osláviť!

Pod tlakom slávnostnej atmosféry ešte čosi pridám, keď už náš vzácny jubilant

zo svojich viníc zbiera sladké plody,
čo sa viac ku oslave hodí,
ako ten vzácny zrelý mok,
srdce hneď „hupká vozvysok“...
...snáď ešte hudba, čistý tón,
či celý akord? Aj akord je ON!

Na záver si zaželajme pokojný a všestranne inšpiratívny priebeh sympózia, v ktorom odborné príspevky budú popretkávané ľudským rozmerom.

Marianna Sedláková

František Ruščák

Na poctu slovo

(Jánovi Sabolovi)

Ak chceš sa priamo
pozrieť na človeka,
nepozeraj na mnohých,
lež na jedného –
na neho;
obzri si ho zvnútra
ako tajomnú skrinku,
v ktorej hľadáš
správny kľúč
od jeho duše;
môžeš ho vidieť,
aký bol vtedy,
aký je dnes –
vidieť ho s hviezdami
v jeho očiach;
on – človek – vystúpil
na piedestál –
dnes i vtedy
v kráľovskom maratóne
jazykovedy;
fóna – fonéma – hláska --
– trojzáprah v zvukovej náprave
ľudskej reči,
viem o kom – o čom hovorím...;
v láskavej hláske láska
čo v tebe i s tebou je
v podobe Slova,
čo bolo na počiatku;
(S)slovo – dar, čo všetko predčí,
to ono o tebe svedčí...;
azda stačí povedať – vďaka ti,
i keď viem,
že je to málo,
no múdrym ľudom
vždy viac znamenalo
než perly na striebornej tácni;
dnes voľne meriame svoje kroky
a tvoje im tempo udávajú
v rytme slabík,
v rozmere veršového metra,
pulzujú v systéme spektra

v podobe dua langue – parole;
duová – durová – mólová dúha

a pod jej klenbou ty –
garant múdreho systému
láskavej reči,
to ona, priateľu, o tebe svedčí...;
langue – parole –
profesor
J á n S a b o l

P R O G R A M
vedecko-umeleckého sympózia
VEDA A UMENIE BEZ BARIÉR
konaného v dňoch 6. – 8. marca 2019
na FF UPJŠ v Košiciach

6. marec 2019 (streda) H i s t o r i c k á a u l a
Slovakistika v interdisciplinárnych súvislostiach

9.00 prezentácia
9.30 slávnostné otvorenie sympózia
prof. PhDr. Oľga Orosová, CSc., dekanka FF UPJŠ
prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc., prorektor UPJŠ

10.00 prednáškové plénum (moderuje J. Sabol)

10.00 – 10.25 prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.
Dá sa niečo vo zvukovej rovine spisovnej slovenčiny vykladať aj ináč, ako to robí Ján Sabol?
10.25 – 10.50 doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.
Konjugačný systém slovenčiny trochu inak
10.50 – 11.15 Dr. h. c. prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc.
Košická moderna. Vlastné mená obrazov

prestávka

11.30 – 11.55 doc. PhDr. Jana Pekarovičová, CSc.
Slovakistika na zahraničných univerzitách v retro(per)spektíve
11.55 – 12.20 prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. –
Mgr. Terézia Kovalik Slančová, PhD.
Komunikačná lexika v športovom komunikačnom registri trénerov volejbalu
12.20 – 12.45 prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.
Východiská, priebeh a perspektívy prípravy revidovaného študijného odboru filológia

diskusia

13.45 obed
15.00 rokovanie v sekciách

1. sekcia H i s t o r i c k á a u l a
(moderujú M. Sedláková, J. Sabol)

15.00 – 15.15 PhDr. Mária Šimková, PhD.
Pomenovania osôb ženského rodu a ich dynamika v súčasnej slovenčine

15.15 – 15.30 Mgr. Katarína Gajdošová, PhD.
Skratky v Slovenskom hovorenom korpuse
15.30 – 15.45 doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.
Slovenské nárečia dnes
15.45 – 16.00 doc. PhDr. František Ruščák, CSc.
Znaky interdisciplinarity v biblických textoch

prestávka

16.15 – 16.30 Mgr. Lujza Urbancová, PhD.
Sociálna deixa v slovenčine (na príklade lexém slečna *a* pani*)*
16.30 – 16.45 doc. PhDr. Marianna Sedláková, PhD.
Stopy po osídľovaní Slovenska vo východoslovenských nárečiach
16.45 – 17.00 doc. Mgr. Renáta Gregová, PhD.
Teória komplexného zvuku a konsonantické skupiny v slovenčine
17.00 – 17.15 Mgr. Lena Ivančová, PhD.
Binárne opozície akusticko-auditívnych komunikátov
17.15 – 17.30
PhDr. Iveta Bónová, PhD. – PhDr. Lucia Jasinská, PhD.
O vokalizácii predložky „k“ po 50 rokoch

diskusia

2. sekcia V e ľ k á z a s a d a č k a U P J Š
(moderujú M. Milčák, J. Rusnák)

15.00 – 15.15 doc. PhDr. Juraj Rusnák, CSc.
Aktualizačný a extenzívny formát celebrity v elektronických médiách: poznámky o „emokracii“
15.15 – 15.30 doc. Marián Milčák, PhD.
K poetike vnemu (interpretácia Stachovej básne)
15.30 – 15.45 PhDr. Lukáš Šutor, PhD.
Význam umenia v historickej semióze kultúry
15.45 – 16.00 Mgr. Alena Oravcová
Podoby lyrického subjektu v básnickej tvorbe Evy Lukáčovej

prestávka

16.15 – 16.30 Mgr. Andrea Fedorková
K symetrii a asymetrii označenia personálnych názvov v slovenskej próze
16.30 – 16.45 Mgr. Patrícia Havrila
Žena v tieni génia (Porovnanie tvorby Jany Juráňovej a Slavenky Drakulić)
16.45 – 17.00 Mgr. Gabriela Homoľová
Ženy v histórii košického štúdia Slovenskej televízie

17.00 – 17.15 Mgr. Igor Michalčík
K ženským interpretkám v rozhlasových hrách
17.15 – 17.30 Mgr. Patrícia Papcunová
Ženská hrdinka v slovenskej ľudovej rozprávke
17.30 – 17.45 Mgr. Ivana Kovalíková
Funkcia prirovnania v prózach Moniky Kompaníkovej

diskusia

7. marec 2019 (štvrtok) H i s t o r i c k á a u l a
Životné jubileum Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc.

9.00 Pozdravy jubilantovi
prof. PhDr. Oľga Orosová, CSc., dekanka FF UPJŠ
doc. PhDr. Marianna Sedláková, PhD., vedúca KSSFaK

10.00 prednáškové plénum (moderuje V. Patráš)

10. 00 – 10. 30 Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.
Semiotické väzby metafory a metonymie
10. 30 – 11. 00 prof. dr. hab. Irena Sawicka
Mechanizmy konwergencji językowej w warunkach multilingvizmu
11. 00 – 11. 30 prof. dr. sc. Damir Horga
Govor u suvremenim elektroničkim medijima
11. 30 – 12.00 prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.
Naturalizačný a antinaturalizačný prístup k spisovnej slovenčine

diskusia

14.00 *Literatúra cez objektív* – vernisáž (M i n e r v a)
16.00 slávnostná recepcia

8. marec 2019 (piatok) H i s t o r i c k á a u l a
Ženy „v zrkadle“ literárnej vedy a médiológie (interdisciplinárne prieniky)

9. 00 prednáškové plénum (moderuje J. Gbúr)

9.00 – 9.25 prof. PhDr. Marta Součková, CSc.
K poetike ženských autoriek v slovenskej próze po roku 2000

9.25 – 9.50 prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.
Versologie mezi filologií a ideologií. K zapomenuté diskusi v Pražském lingvistickém kroužku
9.50 – 10.15 PhDr. Jana Kuzmíková, PhD.
Recepčná estetika a kontraintuitívnosť kognitívnej literárnej vedy v slovakistike
10.15 – 10.40 doc. PhDr. et PaedDr. Anna Zelenková, Ph.D.
Slovakistika „domáca" a „cudzia" v priesečníku filológie a areálu

prestávka

10.55 – 11.20 prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.
Interdisciplinarita vo vyučovaní svetovej literatúry
11.20 – 11.45 prof. PhDr. Marián Andričík, PhD.
K štyrom anglickým prekladom jednej slovenskej básne
11.45 – 12.10 doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.
Prítomnosť hrdiniek vo vývine slovenskej literatúry v Rumunsku (1853 – 1953)
12.10 – 12.35 Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ľudmila Podjavorinská ako autorka ľudovýchovnej prózy
12.35 – 13.00 PaedDr. Lívia Barnišinová
Žena v Kukučínovej novele Dve cesty
13.00 – 13.25 doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.
Časopis Živena v kultúrnej explózii Československej republiky v rokoch 1919 – 1938

diskusia

Záver sympózia

14.00 obed

Organizačný výbor sympózia:
PhDr. Iveta Bónová, PhD.
PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

Príprava vernisáže: doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.,
v spolupráci so Školou úžitkového výtvarníctva v Košiciach: Mgr. Renátou Novotnou Markovičovou a Mgr. Janou Valicovou

Podujatie je organizované v rámci projektu KEGA č. 008UPJŠ-4/2017 *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ*; vedúci projektu: prof. PhDr. J. Gbúr, CSc.) na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v spolupráci s košickou pobočkou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚĽŠ SAV.

Slovakistika v interdisciplinárnych súvislostiach

O vokalizácii predložky „k“ po 50 rokoch[2]

Iveta Bónová[1], Lucia Jasinská [2]

[1] *Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach*
iveta.bonova@upjs.sk
[2] *Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach*
lucia.jasinska@upjs.sk

Kľúčové slová: vokalizácia, predložka k/ku, Slovenský národný korpus (SNK)

V konferenčnom príspevku sa po viac ako 50 rokoch vraciame k problematike vokalizácie predložiek, ktorú na stránkach Slovenskej reči v roku 1966 rozpracoval Ján Sabol. Cieľom jeho štúdie *Používanie vokalizovaných predložiek vo a ku v spisovnej slovenčine* bolo „zistiť entropiu prepozícií *v/vo* a *k/ku* (t. j. mieru dezorganizáciu týchto javov) v spisovnej slovenčine a spresniť pravidlá o ich používaní“ (1966, s. 271). Autor štúdie vychádzal z umeleckých textov (diel vydávaných v 50. a 60. rokoch 20. stor.), v ktorých presne identifikoval prípady s nevokalizovanou (neslabičnou) a vokalizovanou (slabičnou) podobou uvedených predložiek (*v/vo k/ku*). Zo všetkých možných kombinácií neslabičnej a slabičnej predložky v spojení so slovami začínajúcimi na diferencované typy foném vylúčil vzhľadom na nízku (takmer nulovú) pravdepodobnosť výskytu dve možnosti: 1. spojenie slabičnej vokalizovanej predložky pred slovami, ktoré sa začínajú na vokál, aby v uvedených prípadoch nežiaduco nevznikol hiát; 2. spojenie nevokalizovanej podoby *v, k* pred slovami, ktoré začínajú na ten istý konsonant (alebo ich protiklad), aby nedošlo k zdvojeniu spoluhlások. Pri rozbore materiálu v súvislosti s vokalizovanými a nevokalizovanými prepozíciami uvažoval o 4 možných pozičných prípadoch: neslabičná predložka pred vokálom; neslabičná predložka v ostatných prípadoch; vokalizovaná podoba predložky pred slovami, ktoré sa začínajú na rovnaký konsonant alebo ich korelačný protiklad ako prepozícia; vokalizovaná podoba predložky v ostatných prípadoch. J. Sabol vypočítaním pravdepodobnosti a následne entropie v jednotlivých prípadoch zistil, že „... pri prepozícii *k* existuje silnejšia tendencia po vokalizácii než pri predložke v“ (Sabol, 1966, s. 274), a teda väčší rozptyl v uplatňovaní nevokalizovanej

[2] Príspevok vznikol v rámci grantového projektu KEGA – 008UPJŠ-4/2017 – Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ; vedúci riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

a vokalizovanej podoby predložky je pri prepozícii *k/ku*. Autor zároveň konštatoval: „Závislosť vokalizovanej a nevokalizovanej podoby tejto predložky od nasledujúcej fonémy sa zmenšuje, obidve podoby (*k* aj *ku*) sa – okrem záväzných pozícií – používajú voľnejšie“ (ibid.). **„Nazdávame sa, že súčasná kodifikácia nezachycuje pri predložke *k/ku* stav a tendencie, ktoré sú v súčasnej spisovnej slovenčine živé. Poučky o vokalizácii tejto predložky by mali byť podrobnejšie a smelšie v prospech vokalizovanej podoby *ku*“ (Sabol, 1966, s. 276).** Závery analýzy J. Sabola boli východiskom a zároveň impulzom pre náš rozšírený výskum.

Cieľom nášho bádania, nadväzujúc na výsledky J. Sabola, je zistiť stav vokalizovania predložky *k* v súčasnej slovenčine, pričom na jednej strane sa opierame o umelecké texty, ale na druhej strane svoj výskum dopĺňame zisteniami výskytu skúmanej prepozície v neumeleckých písaných textoch. Databáza textov v SNK predstavuje neporovnateľne väčší súbor výskumného materiálu. Na základe zistení vypočítavame pravdepodobnosť výskytu vokalizovanej a nevokalizovanej podoby predložky *k/ku* vo všetkých 4 uvedených pozíciách.

V korpusovom materiáli sledujeme výskyt identických predložkových spojení ako J. Sabol pred viac ako 50 rokmi. No v porovnaní s autorom skúmame frekvenciu vokalizovanej aj nevokalizovanej podoby prepozície *k* pred identickými lexikálnymi jednotkami. Výskyt jednotlivých podôb percentuálne zaznamenávame a na základe porovnávania ich frekvencie vyhodnocujeme. Jednotlivé lexémy triedime podľa toho, na akú fonému, resp. zoskupenie foném, sa začínajú. Kategorizáciou frekvenčných zistení v závislosti od foném v iniciálovej pozícii sme dospeli k nasledujúcim záverom.

Kombinácia nevokalizovanej predložky so slovom, ktoré sa začína na jeden konsonant, je v skúmanom súbore vo výrazne početnejšom zastúpení. Prípady vokalizovanej predložky pred takýmto typom slova sú spôsobené rytmickým pôdorysom textu, prípadne idiolektom, dialektom, sociolektom a inými faktormi.

Vokalizácia predložky pred slovom, ktoré sa začína na zoskupenie 2 šumových konsonantov, nie je vždy pravidelná. Zvýšený výskyt vokalizovanej podoby predložky *k* zaznamenávame najmä v prípadoch:

- spojenia 2 úžinových spoluhlások v iniciálovej pozícii slova stojacom po predložke (*ku všetkému, ku všetkým*),
- zoskupenia frikatívy a fonémy /t/ alebo /ť/ v iniciálovej pozícii slova stojacom po predložke (*ku stene, ku šťastiu, ku vtákovi*),
- s vyšším stupňom náročnosti pri artikulácii spojenia s nevokalizovanou predložkou *k*.

Vokalizácia predložky pred slovom, ktoré sa začína na zoskupenie šumového a sonórneho konsonantu, je pravidelnejšia. Vokalizovaná podoba je frekventovanejšia, keď je na pozícii

sonóry fonéma /v/ (*ku dverám, ku hviezdam*). Jednou z možných príčin je aj dispozičnosť konkrétneho predložkového spojenia na strane používateľov jazyka.

Literatúra:

RUŽIČKA, J. a kolektív: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 631 – 633.

SABOL, J.: Používanie vokalizovaných predložiek vo a ku v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 5, s. 270 – 277.

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z www: http://korpus.juls.savba.sk.

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-img-sk. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z www: http://korpus.juls.savba.sk.

Skratky v Slovenskom hovorenom korpuse

Katarína Gajdošová

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

katarina.gajdosova@korpus.juls.savba.sk

Kľúčové slová: skratka, značka, skratkové slovo, Slovenský hovorený korpus, korpusová lingvistika

Predmetom nášho výskumu je skratka (Gavurová, 2013) a jej využitie v hovorenej komunikácii. Ako kondenzačný prvok má skratka svoje pevné miesto najmä v písaných textoch. Zaujímavé je sledovať ju a zhodnotiť jej funkčnosť v inom type komunikácie.

Cieľom nášho výskumu je zistiť distribúciu iniciálových skratiek, skratkových slov, značiek a skratiek (všetky typy zastrešujeme označením skratka) v materiáli Slovenského hovoreného korpusu. Na výskum sme zvolili korpus *s-hovor-6.0-frk* obsahujúci 6 593 012 tokenov, v ktorom sme hľadali skratky pomocou štruktúrnych označení (<skrcit_previous />; <skrhlas_previous />; <skrcudz_previous />). V analyzovanom korpuse sme našli približne 300 jednotlivých skratiek vo viac ako 4 300 textových dokladoch. Skratky môžeme zaradiť do viacerých skupín podľa významu:

- (nad)národné inštitúcie, orgány, zložky, útvary; podniky, závody, spoločnosti, firmy; zdravotnícke, kultúrne, akademické inštitúcie; politické strany; názvy orgánov, hnutí, zväzov, združení; športové kluby; agentúry, kancelárie, komisie; štátne útvary; názvy médií a ich relácií; označenia súvisiace s počítačmi, napr. *CIA, KGB, NATO, NASA, JZD, MNV, SNB, NKVD*;
- chemické zlúčeniny, napr. *CaCO3, CO, CO2, Mg, PET, pH*;
- označenia súvisiace s väzením, napr. *A0, GULAG, ITK, NPT, OLP, PTP, TNP, TP*;
- názvy reálií (autá, lietadlá, zbrane), napr. *BMW, KIA, MB, ZIS; AN-2, IL-12, SU 25; KPÚV, KPV, MP 40, NG 240*;
- akademické tituly, napr. *art., Mgr., Pharm., PhD., MUDr.*;
- formáty (papierové, elektronické, veľkostné), napr. *A4, MP3, pdf, txt, XXL*;
- komunikačné kanály, napr. *hi5, ICQ, SMS*;
- chatové skratky (anglické), napr. *btw, lol, omg, rofl* – písané aj kapitálkami;
- udalosti, sviatky, obdobia, napr. *FU, MDŽ, PMS, SNP, VOSR*;

- geografické označenia, napr. *BAM, E70, D2, MSNP, V4;*
- identifikátory, preukazy, potvrdenia, napr. *IČO, PIN, ISIC, ITIC, QSL*;
- elektronické služby, databázy, napr. *CREPČ, POFIS, SCOPUS*;
- webové domény, napr. *com, cz, fm, org, sk, sz, www;*
- webové stránky, napr. *csfd, fmktv, imhd, juls, savba, sztk, tk, tv, uea*.

Výslovnosť rozlišujeme hláskovanú, napr. *ČSR/čéerer*, čítanú *ČSR/čsr*, v prípade cudzích skratiek aj pôvodnú výslovnosť, napr. *CIA/síajej*. V niekoľkých prípadoch je domáca skratka vyslovená akoby podľa cudzej výslovnosti. Z hľadiska výslovnosti sme vo vzorke hovorenej komunikácie identifikovali päť typov kombinácií významu skratky a jej výslovnostnej realizácie.

- cudzia skratka – cudzia výslovnosť, napr. ACDC, BBC, DTS, ISIC,ATNT, JAC, LA, MTV, VIP;
- cudzia skratka – domáca výslovnosť, napr. AC, BMW, CT, CV, DHL, DVD, EHS, IFA, IHF, ISO, LCD, NHL, OCR, PIN, TBC, TMC, USB, USS, WHO, ZDF;
- domáca skratka – cudzia výslovnosť, napr. *B0B0, IMT, MNV*;
- domáca skratka – kombinované výslovnosti (hláskované, čítané), napr. APVV, ČSM, ČSR, Dr., FKI, HZDS, KĽDR, KSČ, MDŽ, MP3, ONV, pdf, ROH, SAS, SAV, SMS, SND, SNP, SNR, SNS, SR, TA3, VOSR, VŠMU, VÚC, V4, ZSSR;
- kombinované výslovnosti (domáce – hláskované, čítané vs. cudzie), napr. *com, ET, HIV, ICQ, IT, OECD, O2, PC, PhD., SIS, YWAM*.

Pri porovnaní výsledkov predkladaného výskumu a rovnakého výskumu spred 10 rokov (Gajdošová, 2009) možno konštatovať, že s kvantitatívnym nárastom materiálu sa zvýšil aj počet skratiek v hovorenom korpuse. Vzhľadom na zloženie korpusu, v ktorom sa nachádzajú aj spomienkové rozprávania formou Oral History z Ústavu pamäti národa, v ktorých pamätníci hovoria najmä o svojich perzekúciách – majú tu svoje zastúpenie skratky označujúce inštitúcie, podniky, závody, reálie či politické strany fungujúce v minulom režime. Najväčšiu skupinu skratiek predstavujú v hovorenej komunikácii skratkové slová a iniciálové skratky, ktoré nachádzame v prepisoch nielen v základnej podobe, ale aj v ohýbaných tvaroch, napr. *ASA – ASY, FIFA – FIFOU, SNICO – SNICA, ZPOZ – ZPOZU*. Substantivizované podoby skratiek označujú primárne veci, miesta, podniky, firmy, spoločnosti, inštitúcie a udalosti, pričom ich zápis je rozkolísaný najmä v kvantite. Aj skúmaný materiál obsahuje substantíva z hovorenej

komunikácie odvodené od skratiek, hoci nie v takom rozsahu, ako je ich možné nájsť v písaných korpusoch SNK. Zo zoznamu skratiek, ktoré sme v hovorenom korpuse identifikovali, sa súčasne v tomto korpuse nachádzajú skratky aj ich substantivizované podoby v nasledujúcich prípadoch: *DPH – dépéháčka, DSS – dееseska, FC – efcéčko, FM – efemko, LCD – elcédečko, MDŽ – emdéžetka, MTV – emtívíčko, VÚB – vubéčka*. Pri porovnávaní sme tiež zistili nárast skratiek súvisiacich s oblasťou technológií a označení webových priestorov (domén, webstránok), čo súvisí so zastúpením prehovorov z oblasti médií v skúmanom materiáli.

Literatúra:

GAJDOŠOVÁ, K.: Využitie a výslovnosť skratiek v Slovenskom hovorenom korpuse. Príspevok prednesený na konferencii Slovakistika vo všeobecnolingvistickej perspektíve organizovanej FF UPJŠ v Košiciach v máji 2009, rkp. 20 strán. http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/Gajdosova _Skratky_v_SHK.pdf.

GAVUROVÁ, M.: Skratka ako lexéma. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 312 s. ISBN 978-80-555-0939-6

Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0-frk. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: http://korpus.juls.savba.sk.

Teória komplexného zvuku a konsonantické skupiny v slovenčine

Renáta Gregová

Katedra anglistiky a amerikanistiky FF UPJŠ v Košiciach

renata.gregova@upjs.sk

Kľúčové slová: komplexný zvuk, spoluhlásková skupina, simultánna artikulácia, slovenčina

V príspevku sme predstavili analýzu vzorky dvojčlenných konsonantických skupín vyskytujúcich sa v iniciálnej pozícii slova (tvaru) v spisovnej slovenčine podľa teórie komplexného zvuku od S. Duanmua (2009), ktorý predpokladá jazykovo-univerzálny charakter komplexných segmentov.

Termín komplexný zvuk má pevné postavenie v nelineárnej fonológii. Základná definícia komplexného zvuku hovorí, že je to segment s viacnásobnou artikuláciou, ktorý má fonetické trvanie jedného segmentu (Sagey, 1986, s. 79; Newman, 1997, s. 8) a fonematicky zaberá iba jeden X-slot, t. j. jednu časovú štrbinu v autosegmentálnom význame (Scheer, 2012, s. 868), a aj sa správa ako jednoduchý zvuk (Newman, 1997, s. 9). Typickým príkladom komplexného segmentu sú afrikáty. Napríklad spoluhláska /c/, pri artikulácii ktorej jazyk najprv vytvára záver a potom plynulo prechádza do úžiny. Ide tu o poradie artikulácií v rámci jednej časovej jednotky. Napriek spomínanej všeobecne platnej základnej definícii komplexného segmentu, medzi autormi nie je zhoda v tom, ktoré jazyky majú tzv. komplexné zvuky a ktoré nie. Napríklad Sagey (1986) hovorí o jazykoch s komplexnými segmentmi (jazyk ewe) a o jazykoch s jednoduchými segmentmi (angličtina). Na druhej strane, Duanmu (2009) predpokladá výskyt komplexných zvukov vo všetkých jazykoch.

Myšlienka o možnosti povrchovej reprezentácie (surface representation) niektorých konsonantických zoskupení ako komplexných zvukov je založená na teórii dištinktívnych príznakov známej ako Articulator-based Feature Theory, lebo rozhodujúcu úlohu pri zobrazovaní štruktúry segmentu majú artikulátory. Sú to pohyblivé časti rečového traktu vytvárajúce gestá, ktoré predstavujú príznaky (podrobnejšie napr. Newman, 1997). V Duanmuho teórii o komplexnom zvuku hovoríme vtedy, ak sú splnené dva predpoklady: (1) artikulátor nemôže vytvoriť opačné hodnoty toho istého príznaku v rámci jedného zvuku. Čiže jeden zvuk nemôže byť súčasne charakterizovaný napríklad ako [+nasal] aj [-nasal] preto /bm/ nie je komplexným zvukom: /b/ má príznaky Labial, Soft Palate [-nasal] a /m/ je Labial, Soft Palate [+nasal], ale /mn/ je chápané ako komplexný segment, keďže obidve spoluhlásky

majú príznak Soft Palate [+nasal]. (2) všetky gestá (príznaky) v rámci jedného zvuku sú simultánne, takže napríklad [k͡p] je to isté ako [p͡k] (Duanmu, 2009, s.17). Komplexný zvuk je teda prekrytie (gestural overlap) najmenej dvoch zvukov, ktoré sú buď vytvorené rozličnými artikulátormi (napr. /kl/), alebo artikulačný orgán je rovnaký, ale bez konfliktných hodnôt toho istého príznaku (napr. anglické /pw/).

Autor svoj predpoklad o existencii takto chápaných komplexných zvukov založil na fonologickom vyhodnocovaní dát z troch sino-tibetských a dvoch západogermánskych jazykov. Je známe, že fonotaktické možnosti a obmedzenia geneticky príbuzných jazykov obyčajne aspoň čiastočne súvisia. Tu sa vynára otázka, či teóriu komplexného zvuku možno aplikovať aj na typologicky odlišné jazyky, napríklad na slovenčinu (slovanský jazyk), ktorá je flektívna, s relatívne dlhými konsonantickými skupinami.

Prvým krokom pri fonologickej analýze spoluhláskových zoskupení bolo vymedzenie dištinktívnych príznakov jednotlivých slovenských konsonantov podľa Articulator-based Feature Geometry. Porovnanie viacerých zdrojov ukázalo (pozri Sabol, 1975; Petriščáková, 2006), že v slovenčine je 116 dvojčlenných spoluhláskových skupín v iniciálnej pozícii. Podľa Duanmuho teórie komplexného zvuku, 59 dvojčlenných spoluhláskových skupín možno zjednodušiť na komplexný zvuk. Napríklad, spoluhlásková skupina /ps/ vyhovuje kritériám komplexného segmentu, pretože /p/ má príznak Labial (artikulátorom sú pery) a /s/ charakterizuje príznak Coronal (artikulátorom je jazyk). Týchto 59 údajných komplexných zvukov by malo mať trvanie zhodné s priemerným trvaním jednoduchej spoluhlásky, ako vyplýva zo základnej definície komplexného segmentu. Experimentálna analýza zameraná na porovnanie dĺžky konsonantických zoskupení chápaných ako komplexné segmenty s dĺžkou jednoduchých spoluhlások ukázala, že ani jeden z fonologicky možných komplexných zvukov nepodporuje predpoklad o podobnosti fonetickej dĺžky týchto viacnásobných segmentov s dĺžkou jednoduchých spoluhlások. Je zrejmé, že dĺžka dvojčlenných spoluhláskových skupín, ktoré môžu byť fonematicky reprezentované ako komplexné zvuky, je dvakrát dlhšia ako dĺžka jednoduchých konsonantov. Z uvedeného vyplýva, že spoluhlásky v príslušných konsonantických zoskupeniach sú artikulované postupne a nie súčasne, ako to predpokladá teória komplexného segmentu.

Hoci sa zdá, že niektoré konsonantické skupiny v spisovnej slovenčine spĺňajú základné fonologické kritériá komplexného zvuku, neexistuje fonetický dôkaz o tom, že by tieto zdanlivo komplexné segmenty reprezentovali len jednu časovú štrbinu. Prirodzene, existencia komplexných zvukov v niektorých jazykoch je nepopierateľná. Metódy experimentálnej a fyziologickej fonetiky dokázali, že v mnohých nigérijsko-konžských jazykoch je labio-

-koronálna či labio-dorzálna artikulácia (Hall, 2006, s. 331). Avšak, zdá sa, že v slovenčine nejde o simultánnu artikuláciu, ale je to sukcesívna výslovnosť jednotlivých segmentov. Podobné zistenia uvádzajú Ladefoget – Maddieson (1996) pri analýze angličtiny, kde fonologické argumenty naznačujú výskyt komplexných segmentov, ale foneticky ide jednoznačne o poradie dvoch spoluhlások (ibid., s. 345). Navyše, artikulačná báza slovenčiny ako slovanského jazyka je iná ako artikulačná báza sino-tibetských jazykov, z ktorých autor tejto teórie komplexného zvuku primárne vychádza. A niekedy, ako hovorí G. Sampson, jednoducho vôbec nie je možné porovnávať úplne odlišné zvukové systémy (Sampson, 1980, s. 60).

Literatúra:

CLEMENTS, G. N. – HUME, E.: The Internal Organization of Speech Sounds. In: Handbook of Phonological Theory. Ed. J. Goldsmith. Oxford: Basil Blackwell, Oxford, 1995, s. 245–306.

DUANMU, S.: Syllable Structure. The Limits of Variation. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-926759-0.

GREGOVÁ, R.: On the Possibility of the English and the Slovak Consonant Clusters to form Complex Segments. In: Within language. Beyond theories. Studies in Theoretical Linguistics, vol. 1. Eds. A. Bondaruk and A. Prażmowska. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015, s. 274 – 292.

HALL, T. A.: Segmental Features. In: A Cambridge Handbook of Phonology. Ed. P. de Lacy. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 311 – 334.

LADEFOGED, P. – MADDIESON, I.: The Sounds of the World's Languages. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1996. ISBN 978-0631198154.

NEWMAN, J.: Coursebook in Feature Geometry. LINCOM Coursebooks in Linguistics 02. Newcastle: Lincom Europa, 1997.

PETRIŠČÁKOVÁ, K.: Pohľad na problematiku dvojčlenných konsonantických skupín v slovenčine. Diplomová práca. 2006.

SAGEY, E. C.: The Representation of Features and Relations in Non-linear Phonology. [MIT dissertation]. 1986.

SABOL, J.: Spoluhláskové skupiny a fonologické protiklady. In: Kultúra slova 9, č. 6, s. 204 – 208, 1975.

SAMPSON, G.: Schools of Linguistics. Stanford: Stanford University Press, 1980. ISBN 0-8047-1125-9.

Rečový prejav v súčasných chorvátskych elektronických médiách

Damir Horga

Odsjek za fonetiku, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

dhorga@ffzg.hr

Kľúčové slová: elektronické médiá, chorvátsky jazyk, lingvistika verejnej komunikácie

Vzájomná závislosť a komplexnosť vzťahu štruktúry sociálnej komunity a jazyka ako komunikačného systému je nesporná. Zmeny spoločenských pomerov v chorvátskej spoločnosti a technologický rozvoj elektronických médií, ktoré nastali v posledných dvadsiatich rokoch, si vyžiadali aj zmenu v štruktúre samotných médií a vo funkčnej štruktúre jazyka ako prostriedku verejnej komunikácie, ktorá je predmetom tohto výskumu.

V rámci lingvistiky je možné definovať lingvistiku verejnej komunikácie ako samostatnú disciplínu (Škiljan 2000), ktorá patrí do sféry kontextuálnej lingvistiky, pretože skúma jazyk v reálnej jazykovej činnosti, uskutočňujúcej sa v medziľudských a sociálnych vzťahoch v bezhraničnej variabilite komunikačných situácií. Jazyková komunikácia prebieha v rôznych sférach a v rôznych formách diskurzov charakteristických pre konkrétne sféry. Sféry a prislúchajúce diskurzy nie sú striktne oddelené a môže dochádzať k ich prekrývaniu. Vzhľadom na zložitosť sociálnej štruktúry jednotlivé spoločenské skupiny, formujúce sa na základe rôznych princípov (výrobných, ekonomických, politických, profesionálných, etnických alebo regionálnych), vytvárajú komunikačné spoločenstvá, ktoré komunikujú vo svojich špecifických jazykových idiómoch. Keďže na úrovni celej spoločenskej komunity musí existovať možnosť vzájomnej komunikácie členov rôznych jazykových kolektívov, ako výsledok pôsobenia jednotlivých užších idiómov sa vytvára spoločný jazykový idióm. Verejný rečový prejav inklinuje k používaniu tohto všeobecného spoločného idiómu normovaného jazykovou politikou, zvyčajne označovaného ako spisovný jazyk. Jazykové funkcie je možné znázorniť pomocou rôznych modelov, definujúcich jazykové funkcie a funkcie jazykového znaku: reprezentatívna, apelatívna a expresívna (Büchler 1934); referenčná, konatívna, expresívna, metajazyková, poetická a fatická v súlade so Shanonovým modelom komunikačného reťazca (Jakobson 1966); identifikácia, zatajenie, sprostredkovanie a existencia (Škaric 1991); prenos jazykovo-fonetických, emocionálnych, osobných a sprostredkovaných informacií. Môžeme uviesť aj stanovisko Crystla (1992) k rečovo-jazykovým funkciám, do ktorých sa podľa neho premietajú charakteristiky identity rečníka:

fyzické, psychologické, geografické, etnické alebo národné, sociálne, komunikačné a štylistické (Crystal 1992). Vo svojej syntetickej fonologickej teórii Sabol (2008) rozlišuje dva typy jazykových znakov, ktorými sa prenášajú informácie, sú nimi na jednej strane ikonicko-symbolické znaky, pre ktoré je charakteristická motivovanosť, symetria výrazu a obsahu, simultánnosť, metaforickosť, prozodickosť, poetickosť a všeobecne pravohemisférickosť, a na druhej strane arbitrárne znaky, ktoré sú nemotivované, konvenčné, sukcesívne, segmentálne, metonymické, prozaické a ľavo-hemisférické. Medzi týmito znakmi dochádza aj k značnej, pri rôznych znakoch rozličnej, miere prekrývania. Na základe jazykových modelov v rámci lingvistiky verejnej komunikácie môžeme tieto premenné funkcionalizovať ako výskumný nástroj pri určovaní kvantitatívnych vzťahov jednotlivých charakteristík a rôznych jazykových idiómov. Ako nástroj analýzy reči verejných elektronických médií sú v tomto výskume vyčlenené nasledovné premenné: ***hovorovosť*** je charakteristika rečového prejavu, v ktorom nie je pociťovaná prítomnosť písaného textu, ale hlasová správa je konštituovaná v momente jej vysielania; ***jazyková správnosť*** predpokladá súlad s jazykovými a ortoepickými normami spisovného jazyka alebo „používateľského úzu"; zdravý a pekný, pestovaný hlas, určuje kritérium ***eufonickosti***; ***jazyková tolerancia*** protirečí požiadavke jazykovej správnosti, no umožňuje prístup k médiám aj rečníkom používajúcim neštandardné rečové idiómy, alebo dokonca aj tým, ktorých reč vykazuje patologické charakteristiky; ***logická reč*** musí byť založená na kategóriách logického myslenia; ***osobnosť*** je vlastnosťou reči, ktorou hovoriaci vyjadruje svoj osobný postoj; ***poetická reč*** sa vyznačuje bohatou obraznosťou, ktorá je realizovaná rôznymi štylistickými figúrami; ***informatívnosť*** predstavuje množstvo nových informácií, ktoré sa zvyšuje zvyšovaním otvorenosti médií a všeobecnou demokratizáciou účastníkov verejnej komunikácie; ***komunikačná otvorenosť*** znamená slobodu myslenia a prejavu; ***informačná primeranosť*** predpokladá komunikačne primeraný vzťah medzi informatívnosťou a redundanciou prenášanej informácie; ***fatická reč*** sa obracia na poslucháča a úspešne udržiava jeho pozornosť; rečníci v elektronických médiách musia ovládať ***kultúru počúvania,*** čo znamená pripravenosť vypočuť a rešpektovať argumenty komunikačných partnerov; ***kontrolovanosť reči*** predpokladá, že rečník bude podľa potreby opravovať vlastné chyby, aby zabezpečil úplné a ľahké prijatie prejavu; ***interaktivita*** predpokladá existenciu okamžitej spätnej väzby medzi odosielateľom a príjemcom informácie, ktorá je uskutočniteľná vďaka súčasnej technologickej úrovni rozvoja elektronických médií; ***identifikácia*** je dosahovaná jednoduchým vnucovaním určitých postojov, možnými formami manipulácie alebo ponúkaním rôznych možností, ktoré divákovi umožnia vybrať si stanovisko, s ktorým sa identifikuje; ***zatajovaním*** sa zamlčiavajú pre rečníka nepríjemné informácie alebo sa prenášajú

falošné správy; ***sprostredkovaním*** sa prenášajú primárne komunikačné, nesymbolické informácie, ktoré svojím persuazívnym účinkom môžu viesť k určitej forme správania príjemcu; funkciou ***existencie*** je vyjadrená samotná potreba komunikácie. Takto konceptualizované premenné verejnej elektronickej komunikácie sú subjektívne hodnotené v elektronických médiách dnes a pred rokom 1991. Výsledky sú uvedené v tabuľke, v ktorej (+) označuje väčšie zastúpenie a (-) menšie zastúpenie určitej vlastnosti v dvoch pozorovaných časových bodoch.

Tabuľka 1. Impresionistické hodnotenie stupňa zastúpenia jednotlivých charakteristík v reči elektronických médií pred rokom 1991 a dnes.

	1991	dnes
1. hovorovosť	-	+
2. jazyková správnosť	+	-
3. ortoepickosť	+	-
4. ortofónickosť	+	-
5. logickosť	-	+
6. poetickosť	-	+
7. osobnosť	-	+
8. informatívnosť	-	+
9. komunikačná otvorenosť	-	+
10. informačná primeranosť	-	+
11. fatickosť	-	+
12. kultúra počúvania	-	+
13. kontrolovanosť	+	-
14. interaktivita	-	+
15. identifikácia	-	+
16. zatajenie	+	-
17. sprostredkovanie	-	+
18. existencia	-	+

Tento výskum ukázal, že demokratizácia sociálnych vzťahov spôsobila premenu statusu reči a jazyka vo verejných elektronických médiách, takže dnes prevládajú skutočné rečové a komunikačné hodnoty, ale vzhľadom na širokú ponuku programov s pozitívnymi zmenami

prichádza aj rad nebezpečenstiev, ktoré prináša konzumná spoločnosť a jazykové funkcie sa prispôsobujú týmto požiadavkám. Je potrebné nastoliť homeostázu medzi ikonicky motivovanými a arbitrárno konvenčnými informáciami pri hľadaní ideálnej semiózy v jazyku elektronických médií.

Literatúra:

BÜHLER, K. (1934). Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Jena.

CRYSTAL, D. (2010). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.

HORGA, D., V. Požgaj Hadži (2013). Govorna disfluentnost u elektroničkim medijima. U TIVADAR, H. (ur) Aktualna vprašanja slovenske fonetike. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana, 13 – 23.

JAKOBSON, J. R. (1966). Lingvistika i poetika. U. *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 285 – 324.

KENT, R. D. (1997). The Speech Sciencies. Singular Publishing Group; San Diego, London.

SABOL, J. (2008). Výraz, význam, semioza. Acta facultatis Philosophicae universitatis Prešoviensis, Jazykovny zbornik 28, 8 –13.

ŠKARIĆ, I. (2006). *Hrvatski govorili*. Školska knjiga, Zagreb.

ŠKILJAN, D. (2000). Javni jezik. Zagreb, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.

Binárne opozície akusticko-auditívnych komunikátov

Lena Ivančová

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
lena.ivancova@upjs.sk

Kľúčové slová: hovorený prejav, binárne opozície, intonácia, fonetika

K informáciám zakódovaným v intralingválnych komunikačných prostriedkoch sa v akusticko-auditívnom type komunikácie pridáva množstvo ďalších informácií zakódovaných v konkrétnej zvukovej realizácii, a to v aktuálne uplatnených para- a extralingválnych komunikačných prostriedkoch (podrobne Sabol, 1993). Opis týchto zvukových prostriedkov môže vyznievať trochu vágne, rozptýlene, málo systematicky; v jazykovede chýba komplexnejší systém binárnych opozícií, ktorý by stanovoval základné, neutrálne členy zvukovej charakteristiky akusticko-auditívnych komunikátov a ich príznakové protipóly. Cieľom tohto príspevku je načrtnúť **systém** hodnotenia a kategorizácie **zvukových charakteristík** akusticko-auditívnych komunikátov na pozadí siedmich univerzálnych, „jemne“ vymedzených binárnych opozícií (tento systém predstavujeme aj v štúdii – pozri Ivančová, 2019).

I. Na charakteristiku segmentálnej úrovne akusticko-auditívnych komunikátov by mohol postačovať jediný protiklad, a to **ortofonická a ortoepická presnosť, dôslednosť** ako neutrálny člen opozície verzus **výslovnostná nedôslednosť, nedbalosť, deformovanie niektorých fón, resp. foném** ako zvukovo príznakový člen, ktorý sa môže realizovať v podobe: a) vynechania fóny, b) fóny navyše alebo c) nesprávnej zvukovej realizácie fóny.

II. Zo suprasegmentov časovej modulácie možno na charakterizovanie zvukovej kvality komunikátov osobitne vyčleniť dodržiavanie kvantity a stanoviť opozíciu **(minimálna) dištinktívna slabičná kvantita** ako neutrálny člen verzus **expresívna slabičná kvantita** ako zvukovo príznakový člen.

III. Pauza a tempo reči sú suprasegmenty, ktoré sa výrazným spôsobom podieľajú na budovaní celkovej dynamiky komunikátu. Spojenie týchto suprasegmentov do jedného bodu má svoje opodstatnenie, pretože spolu súvisia a oba výrazne ovplyvňujú zvyčajný štatistický ukazovateľ tempa reči – **priemerný počet slabík za časovú jednotku**. V súvislosti s týmito suprasegmentmi možno vytvoriť kombinatoricky 4 charakteristické zvukovo príznakové vlastnosti akusticko-auditívnych komunikátov, ktoré by stáli v opozícii proti neutrálnemu

členu, ktorým je **primerané tempo a primerané pauzy** (nekonštantné hodnoty, závislé od štýlových a žánrových osobitostí komunikátov, sociolektu a idiolektu komunikantov a pod.), a to: a) **príliš pomalé tempo výslovnosti + výrazné pauzy**, b) **príliš rýchle, dynamické tempo výslovnosti + minimálne pauzy**, c) **príliš pomalé tempo výslovnosti + minimálne pauzy**, d) **príliš rýchle, dynamické tempo výslovnosti + výrazné pauzy.**

IV. Rytmus býva percepčne „prekrytý" realizovaním dôrazu, ktorý veľmi úzko súvisí s intenzitou hlasu, emfázou (citovým dôrazom) a prízvukom. Na pozadí týchto suprasegmentov možno do opozície postaviť zvukovú dvojicu **silová neutrálnosť/statickosť** ako nepríznakový člen, keď sa dôraz uplatňuje „v službách" sémantiky a gramatiky, verzus **silová dynamickosť**, ako zvukovo príznakový člen opozície, pozorovateľný a merateľný predovšetkým na úrovni intenzity, keď sa dôraz využíva v hyperbolizovanej, expresívnej podobe.

V. Pri zameraní sa na výškové (frekvenčné) rozloženie tónov v reči hovoriaceho, teda izolovane na hlasovú melódiu, možno ako zvukovo neutrálny člen v akusticko-auditívnych komunikátoch vymedziť **melodickú „neperiodickosť", „rozmanitosť"**, spojenú s prirodzeným rečovým vlnením ovplyvneným modalitou vetných štruktúr a rozmiestnením dôrazových slov (predpokladáme, že bez opory o rytmicky/prozodicky viazanú textovú štruktúru), verzus ako zvukovo príznakový člen **melodickú „periodickosť", „cyklickosť"**, ktorá sa obligátne napája na rytmicky viazaný text („riekankovitosť", „spievanie" vo výpovedi), ale môže sa objavovať aj v neviazanej reči, napr. aj v spravodajstve.

VI. Tónová modulácia sa v zvukových komunikátoch realizuje aj prostredníctvom hlasového registra, ktorý môže byť príznakovo nasadený nižšie alebo vyššie – na pozadí tejto hlasovej charakteristiky možno vymedziť **prirodzený hlasový register** ako neutrálny člen binárnej opozície verzus **štylizovaný hlasový register** ako zvukovo príznakový člen, spojený predovšetkým s realizovaním expresívnych výpovedí a prepojený aj s niektorými špecifickými typmi timbrov.

VII. Siedmu vymedzenú charakteristiku zvukových komunikátov spájame s prízvukom. Za bezpríznakový člen možno pri zvukových komunikátoch pokladať **prirodzený, nerušivý, neutrálny prízvuk** (podľa normy v slovenčine na 1. slabike slova) verzus ako zvukovo príznakový člen opozície vymedziť **rušivý prízvuk ovplyvnený dialektom alebo cudzím jazykom**.

Systém siedmich segmentálnych a suprasegmentálnych opozícií sa dominantne odvíja od zvukových charakteristík slovenčiny, môže však byť uplatnený aj univerzálnejšie, pri opise akusticko-auditívnych komunikátov v iných jazykoch. Členy vymedzených zvukových binárnych opozícií (základný, neutrálny člen pozorovanej zvukovej vlastnosti a jeho

príznakový protipól) zvyčajne nemožno vnímať ako čierno-biele protiklady (dva členy diskrétnej veličiny), varírujú skôr – podobne ako viaceré štylistické opozície – v rozmedzí spojitej škály s vymedzenými krajnými pólmi.

Literatúra:

IVANČOVÁ, L.: *Segmentálna a suprasegmentálna charakteristika akusticko-auditívnych komunikátov (na pozadí binárnych opozícií).* In: Korpus – gramatika – axiologie, roč. 10, 2019, č. 19, s. 35 – 44; tam aj ďalšia lit.

SABOL, J.: *K teórii jazykovej interferencie*. In: Jazykovedný časopis, roč. 44, 1993, č. 2, s. 87 – 91.

Košická moderna. Vlastné mená obrazov

Pavol Odaloš

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
pavol.odalos@umb.sk

Kľúčové slová: Košická moderna, pinakonymum, jazyková charakteristika

Zámerom nášho textu je predstaviť jazykovú charakteristiku pinakoným (vlastných mien obrazov) Košickej moderny.

Košická moderna je súhrnné pomenovanie na označenie umeleckého diania v 20. rokoch 20. storočia v Košiciach (Kiss-Szemán, 2017, s. 27).

Do Košickej moderny a jej kontextu boli vo výtvarnej línii v kolekcii Košická moderna a jej kontext na www.webumenia.sk zaradení: Konštantín Kövári-Kačmarík, Anton Jasusch, Mikuláš Galanda, Konštantín Bauer, Elemír Halász-Hradil, Július Jakoby, Ľudovít Čordák, Gustáv Malý, Ľudovít Fulla, Edmund Gwerk, Martin Benka, Vojtech Erdélyi, Ľudovít Feld, Janko Alexy, František Foltýn, Eugen Krón, Béla Uitz a Koloman Sokol.

Východiskom našich úvah o pinakonymách Košickej moderny je webový portál o umení www.webumenia.sk, ktorý je online katalógom 123 817 výtvarných diel zo zbierky 9 slovenských galérií (stav k 13. 3. 2018). V časti o kolekciách sa nachádza kolekcia Košická moderna a jej kontext, ktorá bola zverejnená 12. 12. 2014. Kolekcia obrazov Košickej moderny obsahuje 82 umeleckých diel.

1. Klasifikácia pinakoným

Naša klasifikácia pinakoným má z hľadiska realizovaných výtvarných žánrov Košickej moderny a jej kontextu nasledujúcu podobu.

Žáner dedinský motív reprezentujú pinakonymá: *Dedinský dvor* (Konštantín Kövári-Kačmarík, 1920), *Práca pri studni* (Július Jakoby, 1935). Žáner dedinská krajina prezentuje pinakonymum *Dedina s pohrebným sprievodom* (František Foltýn, 1921). Žáner dedinská veduta reprezentujú pinakonymá *Hospodársky dvor* (Elemír Halász-Hradil, 1908) a *Dedinský motív* (Ľudovít Čordák, 1900). Veduta je vecný, topograficky presný maliarsky alebo grafický záznam napr. výseku krajiny či pohľadu na mesto. Rozšírený bol od 17. storočia do polovice 19. storočia, keď bol postupne nahradený fotografiou. Žáner mestský motív prezentujú pinakonymá obrazov *Staré Košice* (Konštantín Kövári-Kačmarík, 1910), *Pred domom*

(Konštantín Bauer, 1922), *Čistenie lampy* (Július Jakoby, 1935). Žáner priemyselná krajina reprezentuje pinakonymum *Margecanská píla* (Elemír Halász-Hradil, 1912). Žáner architektonický motív prezentuje pinakonymum *Továreň* (Mikuláš Galanda, 1930). Žáner krajina reprezentujú pinakonymá komplexne mapujúce krajinu, napr. *Krajina s oblakmi* (Vojtech Erdélyi, 1928), *Krajina s vrchmi v pozadí* (Elemír Halász-Hradil, 1902), prípadne pinakonymá krajinu zobrazujúce v určitom čase, napr. *Žatva* (Ľudovít Čordák, 1900), *Leto (Žatva)* (Ľudovít Čordák, 1904 – 1907), *Vatra* (Janko Alexy, 1924), resp. pinakonymá predstavujúce istú časť krajiny, napr. *Alej* (Vojtech Erdélyi, 1928), *V lese* (Anton Jasusch, 1920), *Údolie Hornádu pri Ťahanovciach* (Ľudovít Čordák, 1914 – 1915). Žáner figurálna kompozícia zaznamenáva človeka v určitej sociálnej role či stave ako príslušníka istého zamestnania, pohlavia či určitej generácie, napr. pinakonymá *Pútnici* (Anton Jasusch, 1920 – 1940), *Kupliarka* (Anton Jasusch, 1925), *Zbojníci* (Mikuláš Galanda, 1932 – 1933), *Milenci* (Mikuláš Galanda, 1920 – 1929), *Dve ženy* (Mikuláš Galanda, 1920 – 1929), *Rybári* (Július Jakoby, 1940), *Oráč* (Martin Benka, 1935), *Chorá* (Elemír Halász-Hradil, 1912), *Proletári* (Konštantín Bauer, 1925), *Robotníci* (Konštantín Bauer, 1925), *Odsúdená* (Koloman Sokol, 1930), resp. zachytáva človeka v určitom prostredí, v istej situácii či v určitých dejinných udalostiach, napr. pinakonymá *1. svetová vojna* (Anton Jasusch, 1920 – 1940), *V krčme* (Mikuláš Galanda, 1927), *Zbierka piesku* (Július Jakoby, 1940), *Z kostola* (Gustáv Malý, 1925). Žáner portrét predstavuje ženský portrét, napr. pinakonymá *Pod stromom* (Elemír Halász-Hradil, 1902), *Staroba* (Konštantín Bauer, 1927), *Starosť* (Konštantín Bauer, 1927), *Portrét* (Ľudovít Feld, 1933), *Hlava ženy* (Béla Uitz, 1918), prípadne mužský/chlapčenský portrét, napr. pinakonymá *Autoportrét* (Anton Jasusch, 1925), *Mužský portrét* (Ľudovít Feld, 1921), *Ryšavý chlapec* (Elemír Halász-Hradil, 1902) a pod.

Predstavené žánre obsahujú v rámci pinakoným lexiku, ktorá napĺňa obsahové zameranie a smerovanie žánru, napr. pre žánre obsahujúce adjektívnu špecifikáciu dedinský/á (dedinský motív, dedinská krajina, dedinská veduta) je príznačná lexika dvor, studňa, dedina; pre žánre obsahujúce urbanisticko-priemyselné špecifikácie (mestský motív, priemyselná krajina, architektonický motív) je typická lexika továreň, píla, lampa, mesto (často špecifikované propriom Košice); pre žáner krajina je charakteristická lexika, napr. krajina, vrchy, les, alej, údolie, žatva; pre žáner figurálna kompozícia je typické pomenovanie osôb, napr. oráč, rybári, kupliarka, pútnici, milenci, proletári, robotníci a pod.; pre žáner portrét je príznačná lexika portrét, autoportrét, mužský, ženský, chlapec a pod.

2. Jazyková charakteristika pinakoným

Jazyková podoba pinakoným je determinovaná zámerom autora, ktorý chce prostredníctvom jazykovej podoby vlastného mena pomenovať vlastný obraz (identifikačná funkcia), súčasne odlíšiť od iných vlastných obrazov aj obrazov iných autorov (diferenciačná funkcia), resp. prostredníctvom názvu vyjadriť určité výtvarné kvality umeleckého diela, napr. tematiku diela, orientáciu výtvarnej školy a pod. (výtvarná charakterizačná funkcia)

Pinakonymá ako vlastné mená obrazov majú jednoslovnú alebo viacslovnú podobu.

Jednoslovné pinakonymá sú motivované substantívami osôb, napr. *Pútnici, Kupliarka, Zbojníci, Milenci, Rybári, Oráč, Proletári, Robotníci;* konkrétnymi substantívami, napr. *Alej, Krajina, Vatra, Továreň, Portrét, Autoportrét*; abstraktnými substantívami, napr. *Symfónia, Rozhovor, Staroba, Starosť, Pohreb, Žatva, Leto, Zima* a pod.

Dvojslovné pinakonymá majú podobu determinatívnej syntagmy so zhodným prívlastkom, napr. *Dedinský dvor, Staré Košice, Žltý mlyn, Dedinský motív, Mužský portrét, Margecanská píla, Ryšavý chlapec, Cigánske vozy, Letiace oblaky*, resp. aj s nezhodným prívlastkom, napr. *Zbieranie piesku, Les života* a pod.

Nominálne jednoslovné aj dvojslovné pinakonymá obsahujú predložku, napr. *V lese, V krčme, Pred domom, Z kostola, Na rovine, Pod Rokytníkom, Pod stromom, Na ceste*, resp. *Krajina s oblakmi, Autoportrét s matkou, Práca pri studni, Spomienky na Benátky, Večer v Terchovej, Krajina so stromami*. Spojka sa vyskytuje v pinakonyme len v názve *Adam a Eva*.

Pinakonymá s troma plnovýznamovými slovami v názve, prípadne aj s predložkou, sú menej časté. Majú tiež nominálny charakter, napr. *Prvá svetová vojna, Hospodársky dvor so záprahom, Údolie Hornádu pri Ťahanovciach, Dievča pri Krížoch-Sliač, Dedina s pohrebným sprievodom.*

V pinakonymách sa využívajú aj vlastné mená, napr. *Staré Košice, Adam a Eva, Údolie Hornádu pri Ťahanovciach, Spomienky na Benátky, Večer v Terchovej, Pod Rokytníkom, Dievča pri Krížoch-Sliač.*

Literatúra:

KISS-SZEMÁN, Z.: Anton Jasusch. Pútnici nebies. Bratislava: Galéria mesta Bratislavy 2017. 318 s.

Možno niektoré javy vo zvukovej rovine spisovného jazyyka vykladať ináč, ako to robí Ján Sabol?

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave
slavomir.ondrejovic@juls.savba.sk

Kľúčové slová: palatálne hláska a fonéma ľ, jej tzv. slabá a silná pozícia, kodifikácia a norma

Prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., Dr. h. c., je jedným z vrcholných predstaviteľov slovenskej i slovanskej jazykovedy, ktorý v početných monografiách a štúdiách ukázal, ako možno práve zvukovú rovinu vysvetľovať a interpretovať kreatívne, invenčne a prostredníctvom výnimočných metafor. Poslednou publikáciou Jána Sabola, s ktorou tu autor mierne polemizuje, je *Kultúra hovoreného prejavu* (Sabol – Bónová – Sokolová, 2006).

Je pravda, že opozícia l – ľ je pevnou súčasťou zvukového systému v neutrálnom a vyššom štýle slovenskej spisovnej výslovnosti, ako to vykladá J. Sabol, no platí to pre tzv. silné pozície typu *lavica – ľavica*, ale už nie napr. pretyp *náhle – náhľe* (adj. – adv.). Už v *Pravidlách slovenskej výslovnosti* Á. Kráľa (2009) sa síce pripúšťa i výslovnosť s mierne mäkkým ľ, ale s tým, že vždy musí byť jasné, že sa vyslovuje mäkké (a nie neutrálne) *ľ*.

Palatálne *ľ* naozaj patrí do zvukového i grafického inventára súčasnej spisovnej slovenčiny a táto hláska sa dokonca vníma ako charakteristická (najcharakteristickejšia) pre spisovnú slovenčinu, keďže sa ňou odlišuje od viacerých iných slovanských spisovných jazykov, najmä od češtiny, a navyše dodáva slovenčine osobitý svojráz. V rečovej praxi sa však viditeľne zanedbáva a v slabej pozícii už v poklese dávnejšie prekročila kritickú hodnotu. Proti tomu sa občas podnikajú rozmanité, niekedy aj dosť kuriózne opatrenia (napr. V. Uhlár), kým iní autori, napr. E. Pauliny a Ľ. Novák (Pauliny, 1963, Ondrejovič, 2011b.) sa však domnievajú, že uvedenú skutočnosť (ústup palatálneho *ľ* v niektorých pozíciách) treba reflektovať a vyvodiť z nej aj kodifikačné závery.

Je známe, hlásku a literu *ľ* neprijal do svojho systému ani Ľudovít (vlastne Ludevít, porov. Nábělková, 2012) Štúr s odôvodnením, že „mekkuo l“ je málo rozšírené a jej používanie sa neustále znižuje „aj preto že zvuk pre svoju velkú rozťeklosť ňepríjemní a ďeťinskí v čistej Slovenčiňe lepšje keď sa viňehá“ (Štúr, 1846). Je paradoxné, že aj keď sám protagonista spisovnej slovenčiny palatálne *ľ* hodnotil ako zvuk nepríjemný, u (značnej časti) Slovákov

nadobudol „kultovú priazeň“ (Dolník, 2010). O hláske a foneme *ľ* sa diskutovalo aj hneď po Štúrovi: Janko Francisci-Rimavský v liste A. H. Škultétymu 1. novembra 1845 uvažuje, či má byť len *ľúbosť, hľadieť*, alebo aj *boľi, voľi* (Listy, 1990). Uvedený gordický uzol sa nepodarilo preťať vlastne podnes.

Otázkou pritom je aj to, prečo Ľ. Štúr odmietol túto hlásku, keď A. Bernolák, ktorý sa pokúsil o kodifikáciu pred ním, palatálne *ľ* do svojho inventára zaradil dokonca aj v slabej pozícii (*ľe, ľi)*. A to napriek tomu, že základom jeho kodifikácie bola západoslovenská kultúrna slovenčina, resp. jazyk mesta Trnavy, kde palatálne *ľ* nie je prítomné. V. Uhlár to zdôvodňuje tak, že A. Bernolák pochádzal z oravskej Slanice, kde bolo v danom čase mäkké *ľ* prítomné, a Ľudovít Štúr zasa z obce (Zay)Uhrovec, kde sa mäkké *ľ* nevyskytovalo. Nemožno však povedať, že by iné javy v Štúrovom systéme mali základ (najmä) v uhrovskom nárečí. Štúrov systém vychádza z väčšieho stredoslovenského areálu (Ferenčíková, 2017), pričom Ľ. Štúr sa neopiera ani tak o nárečia, ale skôr – ako na to poukázal argumentovane Ľ. Ďurovič (1992) – o stredoslovenskú mestskú reč, najmä o reč Liptovského Sv. Mikuláša. Napokon o mestskej (zemianskej) príčine zanedbávania mäkkého *ľ* písal už (kriticky) aj J. Stanislav (v Litovských nárečiach, 1932). V danom prípade máme do činenia s pomerne zjavným protikladom urbánnej a rurálnej slovenčiny. Aj podľa našej miniankety dnešná živá norma kultivovanej slovenčiny žiada, aby sa vo všetkých výslovnostných štýloch dôsledne realizovalo palatálne *ľ* pred zadnými vokálmi, spoluhláskami a pred pauzou, kým pred hláskami *e, i, í* a *i*-ovými vokálmi je vo väčšine prípadov bežná nepalatálna výslovnosť. Palatálna výslovnosť v tejto pozícii často pôsobí príznakovo, rurálne.

Už aj pri príprave novodobých *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktoré vyšli v r. 1953, sa uvažovalo o kodifikácii hláskových skupín *le, li, lia, lie, liu* s výslovnosťou mäkkou i tvrdou s argumentom, že *les, lipa* a pod. s tvrdou výslovnosťou nie je výslovnosť ani nárečová, ani vulgárna a vyskytuje sa dokonca častejšie než s výslovnosťou mäkkou (Peciar – Horecký, 1952/3), pričom sa už vtedy pripúšťalo, že mäkká výslovnosť by sa mohla považovať za starostlivejšiu. Napriek tomu kodifikačné víťazstvo v tom čase slávilo tzv. palatálne krídlo, vinou čoho doteraz vznikajú traumy a spory a medzi „obľúbené“ výčitky jazykovej kritiky patrí „nemäkčenie“ skupín *le, li*.

Aj nové výskumné sondy potvrdzujú, že oslabenie výslovnosti *ľ* pred *e, i* je v spisovnej praxi nesporným faktom.. V 90. rokoch autor tejto štúdie podnikol výskumnú cestu po stredoslovenských mestách (Martin, Modrý Kameň, Brezno, Banská Bystrica, Prievidza, Lučenec, Žilina, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš), v ktorých mäkkú výslovnosť evidoval v uvedených pozíciách *ľe, ľi* najmä u obyvateľov, ktorí do príslušných miest prichádzali (za

prácou, za nákupom a pod.) z okolitých obcí a aj v stredoslovenskom mestskom teréne zaznamenal vnímanie výslovnovti *ľe, ľi, ľí, ľia* a pod. ako rurálnej. Podobná situácia je aj vo východoslovenských mestách (Muránsky, 1971, Slančová – Sokolová, 2011). Prestížnosť „nepalatálnej" výslovnosti *l* v pozícii pred *e, i* (vedľa palatálnej) u kultivovaných hovoriacich potvrdila aj štúdia M. Dudka *Slovenská spoluhláska ľ – mytéma alebo realita?* (2002). Iná situácia je na Dolnej zemi (Dudok, 2008, najmä s. 39) a v archívnych filmových týždenníkoch, ale aj vo filmoch z 50. a 60 rokov 20. storočia, keď sa ešte naširoko „pestovala" palatálnosť.

Autor týchto riadkov navrhuje iné riešenie v jednom odtieni a pri jednom jedinom jave než ho podáva Ján Sabol. Navrhuje – v nadväznosti na náčrty z 50. rokov, ale aj na nové sociolingvistické prieskumy živých noriem (spisovnej) slovenčiny – uznať v kodifikácii v pozíciách pred *e, i, í* aj variantnú výslovnosť *l*: palatálnu i nepalatálnu.

Literatúra:

DOLNÍK, J.: *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava: Kalligram 2010.

DUDOK, M.: *Slovenská spoluhláska ľ – mytéma alebo realita?* (rukopis 2002).

DUDOK, M.: Zachránený jazyk. Nadlak: vydavateľstvo Ivan Krasko 2008.

ĎUROVIČ, Ľ.: Atlas slovenského jazyka a jazyk mesta. In: Studia z dialektologii polskiej i slowiańskiej. Red. B. Boryś – W. Sedzik. Warszawa: Polska Akademia Nauk 1992, s. 69 – 73.

FERENČÍKOVÁ, A.: Štúrova kodifikácia vo svetle nárečových výskumov. In: Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách. Ed. S.Ondrejovič – J. Kmiťová. Bratislava: Veda 2017, s. 80 – 102

HORECKÝ, J. – PECIAR, Š.: K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. In: Slovenská reč, roč. 18,1952/53, č. 1, s. 35 – 47. .

KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská 2005.

Listy Jána Francisciho I. (1840 – 1850). Pripravil M. Eliáš. Martin: Matica slovenská 1990.

MURÁNSKY, J.: Výslovnosť ľ – l v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. Jazykovedné štúdie 11. Jónov zborník. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 232 – 240.

NÁBĚLKOVÁ, M.: Ľ ako Ludevít. In: Dotyky so slovenčinou. Príloha mesačníka Slovenské dotyky 2012, č.1, s. I – III.

ONDREJOVIČ, S.: O niektorých problémoch slovenskej ortoepie. Slovenská reč, 53, 1988, s. 100 – 108.

ONDREJOVIČ, S.: *Problém palatálneho/nepalatálneho ľ/l v spisovnej slovenčine najmä v pozíciách pred e, i.* In: Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach. Ed. Ľ. Žigová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2011a , s. 43 – 54.

ONDREJOVIČ, S.: Otoepické inšpurácie Ľudovíta Nováka. In: Ľudovít Novák, tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2011b, s. 89 – 97.

ONDREJOVIČ, S.: *Sociolingvistické poznámky k dvom typom palatálneho ľ*. In: Philologica LXXI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Ed. M. Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 47 – 52.

PAULINY, E.: *Z diskusie*. In: Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963, s. 48 – 49.

SABOL, J. – BÓNOVÁ, I. – SOKOLOVÁ, M.: *Kultúra hovoreného prejavu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2006. 255 s.

Východiská, priebeh a perspektívy prípravy revidovaného študijného odboru *filológia*

Vladimír Patráš

Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici
Vladimir.Patras@umb.sk

Kľúčové slová: študijný odbor, vysokoškolské vzdelávanie, študijný program, opis študijného odboru, filológia, revízia sústavy študijných odborov, národná sústava kvalifikácií

Úvod

Platná *Sústava študijných odborov SR* z roku 2002 predstavuje súpis študijných odborov, v ktorých môžu vysoké školy v Slovenskej republike poskytovať vysokoškolské vzdelávanie. V súčasnom období je na domácich vysokých školách aktívnych okolo 370 študijných odborov, ktoré sa uplatňujú v temer piatich tisíckach študijných programov na všetkých stupňoch vysokoškolského vzdelávania. Každý študijný odbor je vymedzený a charakterizovaný v opise, ktorý na počiatku 21. storočia utvorili príslušné expertné skupiny. Opisy pritom neboli a nie sú porovnateľné ani štruktúrne, ani výpovedne a napokon ani z hľadiska vývinových trendov a dynamiky vysokoškolského vzdelávania. Vysoké školy, orgány a inštitúty zainteresované na akademickom vzdelávaní – vláda s jej programovým vyhlásením, ministerstvo školstva, Slovenská rektorská konferencia a vedenia univerzít a fakúlt, Rada vysokých škôl, Akreditačná komisia a najnovšie i Slovenská akreditačná agentúra pre vysoké školstvo, taktiež Odborový zväz pracovníkov školstva a vedy, viaceré treťosektorové, mimovládne a priezerové iniciatívy a i. napokon už upozorňovali na potrebu revidovať sústavu a opisy študijných odborov.

Predmet a obsah

Predmetom príspevku je priblížiť objektívne potreby, dôvody a očakávania viažuce sa na jeden z nosných pilierov hodnotenia kvality vysokoškolského štúdia v európskych podmienkach a v prostrediach slovenských vysokých škôl – na študijný odbor. Príspevok sa obsahovo zameriava na prístup k revízii sústavy študijných odborov a na jeho konkretizáciu vrátane pracovných postupov expertnej komisie na prípravu integrovaného študijného odboru *filológia*.

Formulácia hlavných cieľov, metodologicko-metodický prístup k problematike

a) zamerať pozornosť na ideu, koncepciu, zásady, pedagogické a manažérske podložie reštaurovania sústavy študijných odborov v podmienkach slovenského vysokého školstva,

b) načrtnúť vo vzťahovo-konfrontačnej sieti vývinové okolnosti a synchrónnu dynamiku, teoreticko-metodologické a pojmovo-terminologické vymedzenie, legislatívnu sieť a didaktické impulzy, prístupy, podmienky, vplyvy a možnosti vo vzťahu k študijným odborom a

c) poukázať na limity a perspektívy „integrovaného" študijného odboru *filológia*, ktorý v budúcej verzii prepája 11 doterajších študijných odborov.

Vysoké školy sa zvlášť v ostatnom desaťročí usilovali reflektovať pohyb, nechali sa inšpirovať a predkladali návrhy ďalších špecializovaných študijných odborov, nezriedka s opismi prekrývajúcimi sa s príbuznými študijnými odbormi. V myšlienkovo-koncepčnom, vedecko-vzdelávacom a strategicko-manažérskom videní sa aktuálna početná a pestrá sústava odborov z hľadiska interdisciplinárnej paradigmy javí ako kontraproduktívna. Niektoré opisy pritom už nereagujú na aktuálne a výhľadové vzdelávacie potreby a utvárajú faktickú prekážku pri inováciách vzdelávania. Ministerstvo školstva sa preto rozhodlo podporiť revíziu platnej sústavy študijných odborov. Ich opisy by mali zohľadňovať stav a úroveň poznatkov a účinne reagovať na vývinové zmeny v príslušnej oblasti poznania. Revízia by mala byť zameraná na výsledky vzdelávania, jeho prepojenie s praxou a na korešpondenciu študijných odborov s národným kvalifikačným rámcom.

Diskusia, závery, možné uplatnenie výsledkov v praxi

Ambíciou revízie je vytvoriť pružnejšiu sústavu študijných odborov, ktorá vysokým školám poskytne širší priestor na tvorbu študijných programov vrátane medziodborových a profesiových študijných programov. Revidovaná (integrovaná) sústava podľa zákonných úprav z druhej polovice roka 2018 má byť použitá aj pri akreditačnom procese, posudzovaní kvality vzdelávania a pri vymedzení kompetencií vysokých škôl utvárať, uskutočňovať a upravovať študijné programy v príslušných študijných odboroch a stupňoch vysokoškolského vzdelávania.

V akreditačnom postupe nastavenom podľa zákona o kvalite je nežiaduce jestvovanie nadmerného počtu študijných odborov. Analogické procesy sa v ostatnom čase uskutočnili aj v iných krajinách V4 (Česká republika, Poľsko). Východiská, limity, predpoklady, prednosti i obmedzenia a očakávané výsledky revízie sústavy študijných odborov sú v príspevku predstavené prostredníctvom koordinovaných aktivít expertnej skupiny, ktorá na základe

nominácie zo strany MŠVVŠ SR v období november 2018 – január 2019 koncepčne pracovala na návrhu integrovaného študijného odboru *filológia*. V poňatí expertnej skupiny sa filológia vyprofilovala ako študijný odbor, ktorý synergicky, kooperujúco a interdisciplinárne zabezpečuje spoluprácu jazykovedy, literatúry/literárnej vedy, literárnej histórie, literárnej kritiky, kultúry, dejín a súčasnosti, aplikovaných vied, prekladateľstva a tlmočníctva, primerane aj didaktiky, slovesného umenia a napokon aj filozofie.

Literatúra:

Filológia. In: *Slovník súčasného slovenského jazyka*. A – G. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) http://slovniky.korpus.sk/?w=filol%C3%B3gia&s=exact&c=Ue33&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8

Philology. In: *OneLook Dictionary Search*. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) https://www.onelook.com/?w=philology&ls=a

Филология как наука. Парадигмы лингвистики. (Filologija kak nauka. Paradigmy lingvistiki.) In: *Studopedija*. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) https://studopedia.su/19_145704_filologiya-kak-nauka-paradigmi-lingvistiki.html

Národná sústava kvalifikácii. Úrovne kvalifikačného rámca. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) https://www.kvalifikacie.sk/katalog-skkr

Sústava študijných odborov. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) https://www.portalvs.sk/sk/studijne-odbory/zoznam

Vládne dokumenty, platná legislatíva, veda, výskum, inovácie, prenos poznatkov, procesy zabezpečenia kvality, riadenie a samospráva vysokých škôl, analýzy, stratégie, porovnania. (Online. Cit. 1. 3. 2019.) https://www.srk.sk/sk/dokumenty/ine-dokumenty

Slovakistika na zahraničných univerzitách v retro(per)spektíve

Jana Pekarovičová

Filozofická akulta Univerzity Komenského v Bratislave

jana.pekarovicova@uniba.sk

Kľúčové slová: slovakistika, lektoráty slovenského jazyka a kultúry, lektor, databáza, študijný program

Projekt sleduje súčasný stav slovakistiky na zahraničných univerzitách v historickom priereze so zreteľom na jej rozvoj a perspektívu výučby slovenského jazyka. Nadväzuje na výskum realizovaný v spolupráci s lektormi slovenského jazyka a zahraničnými slovakistami, ktorí na základe dotazníka poskytli informácie o stave slovakistiky na danom pracovisku. Výsledky boli spracované a publikované v zborníku *Slovakistika v zahraničí* (Pekarovičová, 2001). Zber údajov o fungovaní lektorátov sa postupne rozširuje, dopĺňa o aktuálne informácie na stránke https://dls.e-slovak.sk/. Dôležitý prameň o fungovaní lektorátov slovenského jazyka a kultúry predstavujú príspevky publikované v rámci medzinárodnej konferencie *Slovenčina vo svete, súčasný stav a perspektívy*. (Ed. J. Pekarovičová – Z. Hargašová, 2013). Strategickým záujmom vo vysokoškolskom vzdelávaní je rozvíjanie zahraničnej slovakistiky prostredníctvom jestvujúcej siete lektorátov slovenského jazyka a kultúry, ktoré pôsobia na univerzitách v rozličných krajinách sveta. Lektoráty plnia nielen pedagogické poslanie pri vyučovaní slovenčiny na zahraničných univerzitách, ale sú neraz významným centrom kultúrnej diplomacie s dôrazom na prezentáciu kultúrnych reálií, slovenskej literatúry, najmä v tých krajinách, kde Slovenská republika nemá svoje kultúrne inštitúty.

Cieľ a metodika projektu

Hlavným cieľom projektu je budovanie databázy o súčasnom stave slovakistiky vo svete, prieskum záujmu a motivácie študentov s dôrazom na zachytenie dynamiky v propagácii a výučbe menej rozšírených jazykov a na zistenie tendencií budúceho rozvoja. Výskum sa uskutočňuje formou dotazníkov a priebežných správ o činnosti lektorátov, ktoré zachytávajú zmeny v statuse, personálnom obsadení i štruktúre študijného programu.

Vzhľadom na súčasný stav je najdôležitejšie zachovanie lektorátov na tých zahraničných univerzitách, kde sa slovenčina vyučuje ako študijný odbor alebo je pevnou súčasťou slavistického, prípadne areálového štúdia v pozícii prvého študijného jazyka. Ako najviac

ohrozené sa na základe vývoja v posledných rokoch javia lektoráty, kde je slovenčina iba v pozícii povinne voliteľného, prípadne výberového predmetu alebo druhého či tretieho cudzieho jazyka. Riešením môže byť aj flexibilný model – presun lektorátu na univerzitu, ktorá dokáže vytvoriť vhodnejšie zázemie, ponúknuť lepšie podmienky pre pôsobenie slovenského lektora. Ide predovšetkým o udržanie lektorátov slovenčiny na prestížnych národných univerzitách dislokovaných v hlavných mestách krajín, kde je väčšia pravdepodobnosť záujmu o štúdium slovenského jazyka a kde sa lektorát môže oprieť o spoluprácu s veľvyslanectvom Slovenskej republiky, prípadne využiť ponuku slovenských kultúrnych inštitútov. V tomto smere je situácia v jednotlivých krajinách veľmi odlišná. Lektoráty slovenského jazyka a kultúry pôsobiace v súčasnosti na univerzitách v zahraničí vznikali s rozličným zámerom pod záštitou rôznych inštitúcií alebo z iniciatívy príslušnej zahraničnej univerzity. Hlavným gestorom je Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, ktoré vysiela lektorov a v súčasnosti podporuje činnosť 22 lektorátov v 15 krajinách.

Pri analýze stavu slovakistiky v zahraničí nemožno obísť tie univerzity, na ktorých funguje lektorát slovenčiny zriadený zahraničnou univerzitou a financovaný z vlastných zdrojov, prípadne z osobitných programov, grantov či nadácií. Otázka financovania výrazne ovplyvňuje zaradenie slovenčiny do študijnej ponuky, a preto jej škála osciluje od klasického jazykového kurzu s obmedzenou dotáciou hodín po možnosť výberu špecializovaných predmetov zameraných na jazyk, literatúru, kultúru či reálie Slovenska. Lektormi sú väčšinou Slováci žijúci v danej krajine, domáci slavisti, ale aj vyškolení slovakisti.

Výsledky projektu a ich uplatnenie v praxi

Analýza získaných údajov o súčasnom stave slovakistiky na univerzitách v zahraničí potvrdila všeobecné tendencie edukačnej politiky vedúcej k integrácii jazykov podľa ich príslušnosti do jazykovej skupiny, odstup od klasického filologického štúdia, čo má za následok redukciu programov zameraných na štúdium malých jazykov, vrátane slovenčiny. Najnovšie tendencie smerujú k výraznej pragmatizácii štúdia, zvyšuje sa počet študentov, ktorí si vyberajú slovenčinu z praktických dôvodov (študijný pobyt, výskumná prax, budúce uplatnenie na trhu práce). Tento fakt zohľadňujú niektoré univerzity zaradením slovenčiny do translatologického študijného programu či zavedením modifikovaných foriem štúdia jazyka a kultúry (areálové štúdiá). So zavedením trojstupňového modelu štúdia došlo na niektorých lektorátoch k zásadnejšej transformácii študijných programov, inde sa to prejavilo len vo formálnom členení predmetov do príslušných stupňov. Problémom sa javí počet študentov slovenčiny, pretože po prvom stupni štúdia sa niektorí rozhodnú nepokračovať v magisterskom stupni

štúdia. Tretí stupeň štúdia je podmienený garantovaním domácim profesorom, čo prakticky je možné len tam, kde sa slovenčina študuje ako odbor. Možnosti uplatnenia absolventov slovakistiky sú v jednotlivých krajinách veľmi diferencované. Mnohí z nich nezostávajú pracovať v odbore, výnimočne zostávajú na univerzite ako asistenti, alebo sa uplatňujú ako tlmočníci a prekladatelia. Veľa študentov už počas svojho štúdia pracuje v prekladateľských agentúrach alebo v rôznych firmách, kde sa neskôr zamestnajú. Väčšina vyučujúcich lektorátu však absolvovala štúdium slovakistiky na domácej univerzite, niektorí sa priebežne školia na doktorandskom stupni a zabezpečujú lingvistické alebo literárnovedné disciplíny.

Pri perspektívnom uvažovaní o lektorátoch slovenského jazyka a kultúry na zahraničných univerzitách by nemali byť rozhodujúcim faktorom iba počty študentov, ktoré v súčasnosti podliehajú výrazným výkyvom a sú dôsledkom populačného vývoja vo viacerých európskych krajinách. Pri posudzovaní významu lektorátu treba zohľadniť jeho pozíciu v štruktúre zahraničnej univerzity, ponuku študijných programov, podiel na vedeckovýskumných projektoch, ako aj jeho význam pri šírení slovenskej kultúry a povedomia o našej krajine v zahraničí. Počet študentov slovenčiny však môže ovplyvniť aj momentálna atraktivita či zahraničnopolitický imidž Slovenska, ale vo veľkej miere závisí od profesionality a metodickej spôsobilosti lektora slovenčiny zaujať a pritiahnuť študentov.

Na zatraktívnení vzdelávacieho programu pre študentov lektorátov sa podieľa aj Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk tvorbou moderných učebných materiálov, ponukou študijných pobytov počas akademického roka i v rámci letnej školy slovenského jazyka a kultúry. K propagácii lektorátov prispieva aj účasť na spoločných projektoch (Poštúrenie mýtu, Prvá pomoc po slovensky, Tandem), usporadúvanie medzinárodných vedeckých a kultúrnych podujatí, realizovanie vlastivedných exkurzií na Slovensko, organizovanie medzilektorátnych súťaží. Všetky realizované aktivity sú výrazným motivačným impulzom a podporujú zviditeľnenie činnosti lektorátov, ako aj schopnosť študentov predstaviť svoje pracovisko v interkultúrnom kontexte. Na základe výsledkov ankety i sledovania situácie treba získané údaje o súčasnom stave lektorátov vedecky a vecne posúdiť, jednak z hľadiska pedagogických kritérií, personálneho a materiálneho zabezpečenia, jednak z hľadiska vzájomnej medzinárodnej a medziuniverzitnej spolupráce s cieľom zefektívniť fungovanie lektorátov. Napriek uvedeným nepriaznivým ukazovateľom treba spoločne hľadať nové formy rozvoja zahraničnej slovakistiky v spolupráci so slovenskými univerzitnými slovakistickými pracoviskami v duchu európskej jazykovej politiky, ktorá podporuje štúdium a propagáciu menej rozšírených jazykov.

Literatúra:

PEKAROVIČOVÁ, J.: *Slovakistika v zahraničí*. Bratislava: Stimul 2001.

Slovenčina vo svete, súčasný stav a perspektívy. Ed. J. Pekarovičová – Z. Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského 2013. http://conference.eduabroad.sk/files/files/zbornik_sk_final.pdf

Semiotické väzby metafory a metonymie

Ján Sabol

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
jan.sabol@upjs.sk

Kľúčové slová: metafora, metonymia, semióza

1. Protiklad metafory a metonymie (metaforickosti a metonymickosti) možno jednoznačne napojiť na sieť binárnych opozícií (v jazykovo-semiotických, ale aj ďalších znakových sústavách) odvíjajúcich sa od fyzikálnej tézy o deterministickom chaose (deterministickej fluktuácii), od ktorej možno odvodiť vzťah symetrie a asymetrie formy a obsahu ako podložie pre definovanie dvoch základných semiotických princípov, napájajúcich sa na sieť binárnych opozícií v jazyku – ikonicko-symbolického (so symetriou medzi formou a obsahom) a arbitrárneho (so „zdedenou“ symetriou nonreflexného typu, ale dominantne s asymetriou medzi formou a obsahom). Metafora ako podobnostné obrazné vyjadrenie patrí dominantne do priestoru ikonicko-symbolického semiotického princípu, potvrdzujúc jeho historickú prvotnosť, metonymia zasa dominantne svoju neskoršiu (priľahlostnú) arbitrárnu semiotickú provenienciu. Táto semiotická „tonalita“ oboch analyzovaných členov binárnej opozície v znakových sústavách tieňuje ďalšie systémové fakty: vývin jazyka vôbec, vývin detskej reči, konštituovanie a vývin grafických sústav, komunikačné deficity pri dvoch základných typoch afázie, prienikovosť (ekvipolentné protiklady), vývinovú kontinuitu a prevrstvovanie ikonicko-symbolického a arbitrárneho semiotického princípu (špecificky pri biblických textoch) a i.

Metaforickosť a metonymickosť v jazyku sa kreujú najmä cez nasledujúce binárne opozície: ***podobnosť – priľahlosť (súvislosť), selekcia (výber) – kombinácia (kompozícia, usporiadanie), substitúcia (substitutívnosť) – kontextualita (predikatívnosť), interkonceptuálnosť (heterokonceptuálnosť, interdoménovosť) – intrakonceptuálnosť (monokonceptuálnosť, intradoménovosť), lexikálna dominantnosť – syntaktická dominantnosť***; vzhľadom na dva základné typy afázie možno uviesť protiklad ***pozícia percipienta – pozícia expedienta***; ***dominancia zmyslovo-konkrétneho vnímania sveta – dominancia myšlienkovo-konkrétneho vnímania sveta*** (prvý z členov týchto protikladov sa dominantne ocitá na póle ikonicity, druhý na póle arbitrárnosti).

Zároveň sa opozícia **metafora** – **metonymia** napája najmä na tieto protiklady: **paradigmatickosť** – **syntagmatickosť**, **asociatívnosť** – **lineárnosť**, **simultánnosť** – **sukcesívnosť**, **diskontinuálnosť** – **kontinuálnosť**, **poézia** – **próza**, **lyrika** – **epika**.

2. Základom metafory je usúvzťažnenie dvoch pojmových domén; ide o *tenor* (pojmová doména, pre ktorú hľadáme iné označenie, označovaná) a *vehikulum* (pojmová doména, charakterizujúca tenor, označujúca). Treťou zložkou je *báza* (základ), súbor rovnakých sémantických dištinktívnych čŕt), ktorého „vlastnosti nehrajú v obidvoch doménach rovnakú rolu“ (Krupa, 1990, s. 25).

Vzťah medzi tenorom a vehikulom možno demonštrovať na označeniach *žena* a *ruža*:

1) *Žena ako ruža* (*žena* = tenor, *ruža* = vehikulum) – ***komparácia***;
2) *Žena-ruža* – „predmetaforické“ spojenie – ***koalescencia***;
3) Vehikulum *ruža* preberá označenie tenora (*žena*) – ***identifikácia***.

3. Od ikonicko-symbolického a arbitrárneho semiotického pozadia sa odráža aj jedna z ťažiskových binárnych opozícií, stojaca na jednej z ich najvyšších „hladín“, „priečok“, a to vďaka svojej univerzálnosti a zásahu do paradigmaticko-syntagmatickej podstaty a pragmatického fungovania jazykových jednotiek: ***motivovanosť*** (zóna ikonicko-symbolického semiotického princípu; „priame“ napojenie na metaforický priestor) – ***nemotivovanosť*** (zóna arbitrárneho semiotického princípu; cez priľahlosť, kontextualitu väzba na metonymický areál). Zároveň v prienikovej množine medzi ikonicko-symbolickým a arbitrárnym semiotickým princípom sa v uvedenej opozícii (ale aj pohybom medzi členmi ďalších binárnych protikladov) prejavuje výrazná dynamika, vyvolávaná procesmi demotivácie, remotivácie, transmotivácie a metamotivácie (tu ide o funkčné uplatnenie primárne pojmového v priestore sekundárne zážitkového, špecificky v umeleckom štýle). Zároveň treba pripomenúť fakt, že na pozadí genetickej/etymologickej motivácie sa označenia (realizujúc symetrický vzťah medzi formou a obsahom) „vracajú“ k svojim ikonickým (teda podobnostným, metaforickým) žriedlam.

4. Pri skúmaní syntaktických osobitostí metafory a metonymie sa konštatuje, že „... z hľadiska zastúpenia hlavných zložiek na povrchovej rovine sa dá hovoriť o jednočlenných, dvojčlenných a trojčlenných metaforách“ (Krupa, ibid., s. 26). Najvlastnejšia ikonizácia (pri plnej symetrii reflexného a nonreflexného typu) je pri jednočlenných metaforách (*žena* ← *ruža)*. Pri dvoj- a viačlenných metaforách (porov. aj rozvinutú metaforu v alegórii) ide o reflexnú symetriu, ale nonreflexnú asymetriu; podobne je to pri metonymii – tento fakt potvrdzuje ***ekvipolentné vzťahy*** medzi metaforickosťou a metonymickosťou. Treba však poznamenať, že v metafore kontext má len „formálnu“ syntaktickú funkciu (jednoznačne

dominuje obraz na základe ***podobnosti***; pozadím pre metaforu je ***prirovnanie***), pri metonymii je dominantná syntaktická funkcia – ***priľahlosť*** (pozadím pre metonymiu je ***syntaktické spojenie*** lexém z tej istej domény). Komplexnejšie sémanticko-syntaktické vyznenie možno pozorovať pri ***synestézii***. V naznačených súvislostiach osobitné miesto patrí ***frazéme***.

5. Pri skúmaní obrazných pomenovaní (ako znakov) v amplitúde metaforickej a metonymickej motivácie a semiózy možno stanoviť aj jemnú hranicu medzi tendenciou k stabilite a k dynamike, ktorých dialektické „echo“ sa kreuje v prienikovej množine medzi nimi, takže do istej miery v ojedinelých prípadoch možno hovoriť o „metaforickej metonymii“, prípadne „metonymickej metafore“. „Hra“ a „protihra“ ikonicko-symbolického a arbitrárneho „posolstva“ jazykovo-semiotických jednotiek sa i v uvedenom protiklade jemne presúva v prienikovej množine oboch semiotických podstát, hoci ich z pozadia reguluje tendencia k homeostáze medzi nimi.

6. A nakoniec, ale nie na poslednom mieste: Metaforu by sme vzhľadom na porovnávanie pomenúvaných skutočností (prostredníctvom relácie tenoru a vehikula) mohli charakterizovať – cum grano salis – ako základnú výpoveď o hodnote: ***Keď sa chceme vyjadriť presne, siahame po metafore***.

Literatúra:

JAKOBSON, R.: *Metaforické a metonymické póly*. In: Lingvistická poetika (Výber z diela). Bratislava: Tatran 1991, s. 87 – 93.

KÖVECSES, Z. – SZABÓ, P.: *Idioms: A View from Cognitive Semantics*. In: Applied Linguistics, Vol 17, No 3, Oxford University Press 1996, s. 326 – 355.

KRUPA, V.: *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*. Bratislava: Tatran 1990. 181 s.

PAVELKA, J.: *Anatomie metafory*. Brno: Blok 1982. 198 s.

SABOL, J.: *Semiotická hladina motivovanosti v jazyku*. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: VEDA 2010, s. 44 – 49.

SABOL, J.: *Symetria a asymetria v jazyku*. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník. 34 (AFPh UP 304/386). Ed. M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 31 – 40.

SABOL, J.: *Ekvipolentné protiklady medzi členmi binárnych opozícií jazykovo-semiotických štruktúr*. In: Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici.

Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – BELIANUM 2014, s. 48 – 66.

SABOL, J.: *Reflexný a nonreflexný typ symetrie a asymetrie v jazykovo-semiotických sústavách*. In: Slovakistika vo všeobecnolingvistickej a literárnovednej perspektíve. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. 92. Zost. I. Bónová, L. Jasinská. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta 2016, s. 15 – 23.

ZAMBOR, J.: *O básnickej metafore, o jej druhoch.* In: Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2010, s. 9 – 38.

Stopy po osídľovaní Slovenska vo východoslovenských nárečiach

Marianna Sedláková

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
marianna.sedlakova@upjs.sk

Kľúčové slová: východoslovenské nárečie, kojšovské nárečie, valašská kolonizácia

Na členení východoslovenských nárečí má značný podiel geografické členenie východu Slovenska, ktoré sa historicky premietlo i do administratívneho členenia na tzv. župy. Päť základných nárečových areálov nesie totiž pomenovanie historických žúp (spišské, šarišské, zemplínske, abovské a užské). Z tohto rámca sa vymyká jediné – sotácke nárečie. Už staršie dialektologické výskumy ukázali, že medzi sotáckymi nárečiami a časťou abovských nárečí je akási (vývinová) súvislosť. Tieto súvislosti potvrdzujú aj naše najnovšie výskumy súvisiace s charakteristikou kojšovského nárečia[3], ktoré patrí do skupiny tzv. „juhospišských enkláv rusínskych nárečí"[4]. Najvšeobecnejším poznatkom, ku ktorému sme týmto výskumom dospeli je, že hoci sa v Kojšovskom nárečí na väčšine jazykových úrovní dodnes nejako prejavuje jeho východoslovanský pôvod, v porovnaní so znakmi západných karpatských rusínskych nárečí[5] je ich už len nepatrný zlomok. Najmenej pôvodných znakov je na úrovni slovnej zásoby (ak nerátame všeslovanské slová) a gramatiky – naopak najviac na zvukovej rovine jazyka[6]. Akoby príchodom do cudzieho jazykového priestoru bol pôvodný jazyk prisťahovalcov zdanlivo ustrnul najmä v svojej zvukovej podobe[7] a v ostatných sa postupne prispôsobil. Zvuková rovina kojšovského nárečia sa jazykovému okoliu prispôsobuje dodnes[8].

[3] Ktorú sme vypracovali do chystanej monografie o obci Kojšov v okrese Spišská Nová Ves.
[4] Dudášová-Krišššáková, 2015, s.198. Podobne ako obce „Závadka, Poráč, Vyšné a Nižné Slovinky, Helcmanovce, Úhorná, Pača (v Gemeri) a Hačava (v Above)", hoci sa v uvedenej práci obec Kojšov neuvádza.
[5] Ako ich uvádza J. Vaňko, http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html
[6] Zo synchrónneho hľadiska tu treba hovoriť o východoslovenskom nárečí západného regiónu so znakmi pôvodnej východoslovanskej proveniencie. V každom prípade je to z vývinového hľadiska vzácny jazykový systém, ktorý petrifikoval viacero vývinových tendencií slovenčiny a preto je pre dialektológiu nesmierne vzácny.
[7] Súhlasí to i v konfrontácii histórie vzniku obce (koniec 13. storočia – prvá zmienka), príchodu prisťahovalcov (prvá vlna valašskej kolonizácie) a jazykovým stavom a západného regiónu východoslovenských nárečí (situácia po asibilácii konsonantov, pravdepodobne v čase (stredoslovenskej) dispalatalizácie vokálov.
[8] Ústup výslovnosti [ä] pred [a], ustálenie penultimového prízvuku.

Z analýzy zvukovej roviny kojšovského nárečia vyplynulo, že sa tu odlišujú tzv. tvrdé a mäkké[9] sykavky š – ś (*šešť, šicke ďevki, pobośkame*) a ž – ź (*žaľ – źima*), dokonca v rozšírenom zábere, pretože sa tu podobne ako v niektorých gemerských nárečiach zmenilo pôvodne každé č/ć (až na málo vysvetliteľných výnimiek) podľa istých fonologických zákonitostí na š/ś (*šervjani, sveška, harśišok, gaśa, škrobjana śipka*), preto i zámeno *čo* má v Kojšove podobu *śo*[10]. Sykavky v kojšovskom nárečí podliehajú neutralizácii mäkkosti i znelosti (*ś ňima – [źňima]*). Uvedené znaky jasne odkazujú na konsonantický charakter pôvodného fonologického podložia tohto jazyka. Ďalším výrazným prvkom charakterizujúcim východoslovanské jazyky (pôvodom už nezápadoslovanským), je znelostná neutralizácia /v/ na [v/u̯], podoba zvratného zámena *sa* a ukazovacieho zámena *tot*. Prítomnosť „cudzieho" (kojšovského) jazykového elementu sa odrazila aj na forme pôvodných domácich spišských nárečí susediacich s obcou osídlenou v tzv. valašskej kolonizácii (14. – 17. stor.). Ide napríklad i o obec Veľký Folkmar, ktorá rozširuje doteraz známe nárečia v severozápadnom Above[11], príznakové o. i. tým, že v nich má najfrekventovanejšie opytovacie zámeno podobu *čo* tak, ako je to v stredoslovenských nárečiach[12]. Tento stav súvisí s tézou Ľ. Nováka o tom, že „nemohlo vzniknúť ***čo*** tam, kde bola konsonantická mäkkostná korelácia"[13], čo dosvedčuje, že táto oblasť bola historicky pravdepodobne tiež osídlená aj obyvateľstvom, ktorého jazyk bol z fonologicko-typologického hľadiska pôvodne jazykom vokalickým (na rozdiel od súčasných východoslovenských nárečí). V tejto súvislosti je priam zákonité, že sa v uvedenom nárečí vyskytujú hromadne i stopy po diftongoch v podobe rozpadnutých dvojhlások vrátane inde sa nevyskytujúceho spojenia i+o (*robi̯ol*). Stopy po diftongoch sa ďalej ťahajú údolím Hornádu až po Trebejov – na hranici južného Šariša a Abova[14].

Podľa fonologickej typológie slovanských jazykov A. Isačenka patria totiž dialekty východného Slovenska do skupiny konsonantických nárečí, zatiaľ čo spisovná slovenčina (slovenčina stredoslovenského typu) a západoslovenské nárečia patria k tzv. prechodným nárečiam, od vokalických (prevažne južnoslovanské jazyky,

[9] Respektíve ostré a tupé sykavky, čo je vlastnosť vyplývajúca z konsonantickej mäkkostnej korelácie známej v západoslovanských i východoslovanských jazykoch.
[10] Nazdávame sa, že pod vplyvom prítomnosti tohto jazykového systému si susedné spišské nárečie V. Folkmara zachovalo podobu zámena *čo,* u starších občanov ešte [ćo].
[11] Bartko, 1983; Kováčová, 2013.
[12] Obyvatelia V. Folkmara dostali prezývku „čokare", motivovanú podobne ako sotáci – nositelia sotáckych nárečí – podobou opytovacieho zámena.
[13] Novák, 1980, s. 263.
[14] Bližšie Sedláková, 2013.

zároveň však kašubčina!) ku konsonantickým (východoslovanské jazyky a poľština a. i. jazyky lechitskej skupiny, bulharčina, macedónčina)[15]. Aj historická klastrová analýza slovenskej lexiky[16] ukazuje, že vývinovo majú k sebe západoslovenské a stredoslovenské dialekty bližšie (ako východoslovenské a západoslovenské, ako sa tradične uvádza), a že východoslovenské (ale i gemerské) nárečia stoja z lexikálneho uhla pohľadu tak trocha bokom od západoslovenských a stredoslovenských nárečí. Keď sa na situáciu pozrieme cez prizmu nárečového útvaru, ktorý sa dostal do cudzieho jazykového prostredia, môžeme skonštatovať, že práve prítomnosť onoho cudzieho jazykového elementu spôsobila i v domácich jazykoch akési vývinové ustrnutie a vďaka nemu môžeme v takomto jazykovom laboratóriu pozorovať staršie vývinové znaky pôvodných domácich nárečí, ktoré v tomto prípade poukazuje na prítomnosť vokalických mäkkostných štruktúr v histórii východoslovenských nárečí.

Keď v 30. rokoch minulého storočia obhájil J. Liška proti poľským slavistom autonómnosť východoslovenských nárečí práve dôkazmi, že tu ide o nárečia založené na stredoslovensko-východoslovenskej báze, uverejnil v svojej štúdii aj nárečovú mapku, kde je výrazne na JZ východoslovenského makroareálu vyznačený ostrov dialektov (prevažne abovských), v ktorých sa dodnes popri zvyškoch vokalickej mäkkostnej korelácie (prítomnosť vokálu ä) zachovala podoba zámena *čo* oproti celovýchodoslovenskej podobe *co*. Táto jazyková situácia (vrátane existencie sotáckych nárečí na SV a ich malého ostrova na JV) jednoznačne poukazuje na to, že na celom území východného Slovenska (niekedy medzi 5. – 10. storočím) došlo k veľmi výraznému celoplošnému stretu nárečí založených na vokalickej mäkkostnej korelácii (odkazujúcej na vokalickú typológiu novšieho jazyka) a nárečí založených na konsonantickej mäkkostnej korelácii (odkazujúcej na konsonantickú typológiu pôvodného jazyka), pričom nasledujúci vývin východoslovenských nárečí potvrdzuje, že pôvodné konsonantické jazykové podložie vytlačilo z centra na periférium novšie javy nezápadoslovanského (vokalického) typu. Spôsob, akým sa tieto vývinové zmeny udiali na východe Slovenska s konfrontáciou spôsobu, akým sa západoslovanské a nezápadoslovanské

[15] Tabuľka je prebratá zo štúdie Sedláková, 2013.

poľština			**(bieloruština, ruština)**	
čeština	**západoslovenské dialekty**	**stredoslovenské dialekty**	**východoslovenské dialekty**	**ukrajinčina**
(nemčina) neslovanské jazyky (maďarčina)				
slovinčina	**chorvátčina**	**srbčina**	**macedónčina**	**bulharčina**

Fonologické typologické znaky v západoslovenských a južnoslovanských jazykoch (hrubým bielym písmom sú uvedené vokalické jazyky, hrubým sivým písmom sú vedené prechodné jazyky (od vokalických ku konsonantickým) a hrubým čiernym písmom – konsonantické jazyky.

[16] Pukanec, 2008, s. 163.

jazykové znaky ustaľovali na západe Slovenska (smerom na Moravu a do Čiech) nám ešte môže odkryť ďalšie nové historické súvislosti viažuce sa na historické osídľovanie nášho územia, k čomu sa chceme ďalším výskumom dopracovať.

Literatúra:

BARTKO, L.: *K charakteristike abovských nárečí*. In: Nové obzory. 25. Red. I. Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 253 – 266.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove 2015.

ĎURKOVSKÁ, M.: *História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia*. http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html

ISAČENKO, A.: *Опыт типологического анализа славянских языков* In: Новое в лингвистике III. Moskva 1963, s. 106 – 121.

KOVÁČOVÁ, V.: *Vybrané kapitoly z dialektológie*. Ružomberok : 2013.

KOVÁČOVÁ, V.: *Archaizmus v nivelizačnom procese (Konsonantická mäkkostná korelácia a sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)*. In: PHILOLOGICA LXXII. Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii. Bratislava : Univerzita Komenského 2013, s. 14 – 156.

LIŠKA, J.: *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*. Martin : MS 1944.

NOVÁK, Ľ.: *K najstarším dejinám slovenského jazyka*. Bratislava : Veda 1980

PAULINY, E.: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava : VSAV 1963

PUKANEC, M.: *Hierarchická klastrová analýza praslovanskej lexiky v nárečiach slovenských kmeňov*. Slovenská reč 3, 2008, s. 155 – 165.

SEDLÁKOVÁ, M.: *Vokalická a konsonantická mäkkostná korelácia v slovenských nárečiach na základe fonologickej mikroštruktúry jedného nárečia juhovýchodného Spiša* In: Philologica LXXII. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 137 – 147.

ŠTOLC, J.: *Atlas slovenského jazyka I a II. Vokalizmus a konsonantizmus*. Flexia. Bratislava : VSAV 1968, 1984

VAŇKO, J.: *Karpatské rusínske nárečia*. http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html, stiahnuté 1. 2. 2017

Komunikačná lexika v športovom komunikačnom registri trénerov volejbalu

Daniela Slančová[1], Terézia Kovalik Slančová [2]

[1] *Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií FF PU v Prešove*
daniela.slancova@unipo.sk
[2] *Katedra športovej edukológie a humanistiky FŠ PU v Prešove*
terezia.slancova@unipo.sk

Kľúčové slová: komunikačný register, tréner, registrovo motivovaná lexika, lexikálny význam, komunikačné verbá, športová lingvistika

Cieľom príspevku interdisciplinárneho zamerania, ktorý možno zaradiť do problematiky riešenej v rámci športovej lingvistiky (porov. Slančová, Kovalik Slančová, 2018c), je poukázať na význam a využitie komunikačnej lexiky v trénerskom komunikačnom registri trénerov volejbalu vo vekovej kategórii starších žiakov a starších žiačok. Je súčasťou širšie koncipovaného výskumu lexiky v danom trénerskom komunikačnom registri, ktorý nadväzuje na predchádzajúci výskum, (bližšie Slančová, Slančová, 2014; Slančová, Kovalik Slančová, 2018a,b). Metodologicky sa opiera o teóriu športových hier, teóriu komunikačného registra, teóriu lexikálnej motivácie (Ološtiak, 2011) a komplexné sémanticko-pragmatické chápanie lexikálneho významu. Na analýzu lexiky trénerského komunikačného registra nám slúžia viaceré zdroje: a) predovšetkým ide o trimodálny korpus nášho výskumného materiálu (pozri nižšie); b) situačne podmienené registrové špecifikácie lexikálneho významu a registrové významy lexikálnych jednotiek konfrontujeme s ich zachytením vo všeobecných aj špecializovaných výkladových slovníkoch, prekladových slovníkoch, špecializovaných príručkách, teda v zdrojoch, v ktorých sa tematizuje a lingvisticky a metalingvisticky spracúva športový makrosociálny komunikačný register, v našom prípade sa sústreďujeme na volejbalový subregister ako subregister športového makrosociálneho komunikačného registra, resp. trénerský mikrosociálny komunikačný register trénerov volejbalu; c) veľmi dôležitým kritériom posudzovania registrového významu a registrovej špecifikácie významu je dlhoročná konkrétna skúsenosť jednej zo spoluautoriek štúdie ako hráčky, trénerky a učiteľky volejbalu. Objektmi nášho výskumu boli dvaja tréneri volejbalových družstiev chlapcov a dievčat staršieho školského veku. Východiskom výskumu bol trimodálny korpus pozostávajúci z autentických video- a audionahrávok rečového prejavu trénera a hráčov/hráčok (ak sa dostali do blízkosti nahrávacieho zariadenia) a ich transkriptov zo šiestich súborov zachytávajúcich

trénera chlapčenského a šiestich súborov trénera dievčenského družstva (po tri súbory z tréningových jednotiek a tri súbory zo zápasov pre každého trénera). Výsledný korpus z 12 súborov bol zložený z 50 914 tokenov.

Do skupiny komunikačnej lexiky zahŕňame komunikačné a niektoré percepčné verbá, príp. kognitívne verbá a ich substantívne deriváty s primárnym zameraním na verbálnu lexiku. Početne ide o pomerne malú skupinu verb. V tréningovom dialógu je to 4,20 % zo všetkých použitých verb a 6,97 zo všetkých verbálnych lexém; v zápasovom dialógu je to 3,90 % zo všetkých použitých verb a 7,30 % lexém. Podľa relatívnej frekvencie, teda frekvencie podľa toho, či danú lexikálnu jednotku použili obaja tréneri alebo len jeden z nich, a podľa počtu súborov, v ktorých bola použitá, medzi najfrekventovanejšie verbá komunikačnej lexiky, použité oboma trénermi v 5 – 6 súboroch, patria nasledujúce: *povedať*, *hovoriť*, *kecať*, *zakričať*, *kričať počuť* (tréningový dialóg); *povedať*, *počúvať*, *povzbudiť*, *kričať*, *zakričať*, *hovoriť* (zápasový dialóg). Komunikačnú lexiku sme triedili podľa Ivanová et al. (2017, s. 264) a následne podľa lexikálno-pragmatických domén obsahujúcich verbá s registrovo motivovanou špecifikáciou významu. Pri tomto delení sme vychádzali zo špecifík práce trénera volejbalu počas vedenia zápasu a počas prípravy na zápas v tréningovom procese. Išlo o nasledujúce skupiny: (1) komunikačné verbá súvisiace s organizáciou hry družstva: centrálne verbum je *komunikovať*, ktoré vytvára mikroparadigmu s verbami *rozprávať sa*, *kecať*, *kričať/zakričať*, *revať/zrevať*, *dohodnúť sa*, *hlásiť*; ďalej sú to verbá *povedať*, *hovoriť*, *rozprávať*, *vravieť*; *kecať*, *baviť sa*, *rapotať*, *diskutovať*; *pýtať si*; *pískať/zapískať/odpískať*; *tliesknuť*; (2) komunikačné verbá súvisiace s psychologickou prípravou družstva: *povzbudiť/povzbudzovať*, *fandiť*, *hecovať*; (3) percepčné verbá súvisiace s organizáciou hry družstva a jeho psychologickou prípravou: *počuť*; (4) verbá športovej etikety: *pozdraviť/zdraviť*, *blahoželať*, *ďakovať*, *prosiť*.

Z analýzy použitia jednotlivých verb, ktoré sme zaradili medzi komunikačnú lexiku, vyplynulo niekoľko záverov: (i) ukázala sa nosnosť holistického, lexikálno-pragmatického chápania významu lexikálnej jednotky; (ii) význam bolo vo viacerých prípadoch potrebné explikovať tak, že sa vychádzalo z podstaty volejbalovej hry a prípravy na ňu; (iii) viaceré lexikálne jednotky sa vyznačovali registrovo motivovaným významom, registrovo motivovanou špecifikáciou významu a jeho situačnou aktualizáciou (napr. takmer všetky použitia verb *kričať/zakričať*, resp. aj s reflexívom *si kričať si/zakričať si* sa vyznačujú registrovo motivovaným významom „oznamovať konanie hernej činnosti“, na ktoré je potrebné reagovať); (iv) zachytili sme významy, ktoré nie sú explikované v súčasných slovníkových príručkách: napr. výrazom interpersonálnej empatie v organizácii hry družstva je verbum

prečítať vo význame „odhadnúť, interpretovať hernú činnosť súpera“. Na rozdiel od Slovníka súčasného slovenského jazyka, kde sa verbum *čítať* v tomto význame viaže s neživotným objektom („čo, z čoho“), v našom materiáli sa viaže so životným objektom: *pekné bloky to bolo pekné si ho prečítal*; (v) rečový prejav trénerov sa vyznačuje vysokou mierou ikonicity prejavujúcej sa ako reflexia športovej činnosti; (vi) spôsob využitia aj tohto typu lexiky ukazuje na lexikálne prostriedky ako na registrové markery a indikátory individuálneho personálneho štýlu sledovaných trénerov (napr. spôsob využitia spomínaného verba *povedať*: tréner chlapčenského družstva používa verbum *povedať* autoritatívnejšie, prevažne v 1. os. sg. préterita, často s explikovaným osobným zámenom v podmete, kým tréner dievčenského družstva ho požíva menej autoritatívnym spôsobom a so zameraním rečovej činnosti skôr na hráčky ako na osobu hovoriaceho).

Literatúra:

IVANOVÁ, M. (ed.), 2017. *Vybrané aspekty valencie verb v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 582 s. ISBN 978-80-555-1907-4.

OLOŠTIAK, M., 2011. *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 339 s. ISBN 978-80-555-0334-9.

SLANČOVÁ, D., KOVALIK SLANČOVÁ, T., 2018a. Lexéma hrať v trénerskom komunikačnom v trénerskom komunikačnom registri – k vymedzeniu registrového významu. *Jazykovedný časopis* 69(3), 430-445. ISSN 0021-5597.

SLANČOVÁ, D., KOVALIK SLANČOVÁ, T., 2018b. Lexéma *lopta* v trénerskom komunikačnom registri. *Jazyk a kultúra* 9 (35), 209-235. ISSN 1338-1148. Dostupné na internete: http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo35.html.

SLANČOVÁ, D., KOVALIK SLANČOVÁ, T., 2018c. Športová lingvistika – vymedzenie interdisciplinárneho výskumu. *Slavica Slovaca* 53(3-4), 109-116. ISSN 0037-6787.

SLANČOVÁ, D., SLANČOVÁ, T., 2014. *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu 2014. 282 s. ISBN 978-80-555-1115-3.

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Konjugačný systém slovenčiny trochu inak

Miloslava Sokolová

miloslava.sokolova1@gmail.com

Kľúčové slová: konjugačné triedy, podtypy, vzory, podvzory, varianty a subvarianty

Výskum časovania a jeho základných zložiek predstavujeme „trochu inak" v tom zmysle, že nový výber vidovo odlíšených konjugačných vzorov a ich nové usporiadanie do štyroch konjugačných tried a piatich konjugačných podtypov vychádza z *Ortograficko-gramatického slovníka* (2016)[17]. Konjugačné triedy vymedzené submorfami určitých tvarov uvádzame v poradí: i-ová trieda s koncovkou 3. os. pl. *-ia* (25,69 %), e-ová trieda (40,96 %), a-ová trieda (27,28 %), ie-ová trieda (5,83 %); podľa neurčitých tvarov vymedzujeme podtypy: i-ový (23,77 %), a-ový (61,19 %), u-ový (7,29 %), ie-ový (4,25 %) a atematický (3,26 %).

Cieľom výskumu je zdôvodniť také usporiadanie konjugačných druhov, pomocou ktorého by odborníci vedeli verifikovať gramatické aparáty slovies vrátane imperatívov a odlíšených n-ových či t-ových tvarov, a to nezávisle od kodifikačných príručiek, v ktorých sú za obdobie 60 rokov realizované početné korekcie, napríklad pri uvádzaní imperatívov, n-/t-ových participií, resp. medziparadigmatických pohybov, čo zvyšuje rozdiely medzi lexikografickými zápismi a jazykovou praxou. V doteraz najbohatšom výskumnom súbore 30 323 verbálnych jednotiek, vrátane nepravidelných slovies, je 40 % nedokonavých, 56,6 % dokonavých foriem a 3,3 % obojvidových foriem. Ku každej jednotke je vytvorený gramatický aparát, kvantitatívne aj kvalitatívne odlišný pri imperfektívach a pri perfektívach[18], pričom 9-zložkový gramatický aparát pri imperfektívach slúži na vytvorenie kvalitatívne iných, hoci rovnako sa časujúcich tvarov ako 8-zložkový gramatický aparát pri perfektívach: pri *robiť* prézent *robí robia rob! robil robiac* a participium prézentu *robiaci robený* (len pri tranzitívach) *robenie;* pri *urobiť* futúrum *urobí urobia urob! urobil urobiac urobený* (bez obmedzení) *urobenie.* Z uvedeného vyplýva, že jeden gramatický aparát s prekrývaním tvarov pri biaspektuálnych slovesách je značne nepresný.

---

[17] Výskum konjugácie prebiehal v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0017/17 (doba riešenia 2017 – 2020) – Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

[18] Z daných gramatických aparátov možno vygenerovať všetky tvary verbálnej paradigmy s 373 potenciálnymi tvarmi vo vidových dvojiciach (pri nedokonavých až potenciálnych 193 verbálnych tvarov a pri dokonavých až 180 potenciálnych tvarov), bližšie Sokolová, 2012a.

Vo výskume vychádzame aj z prác J. Sabola (1980, 1989), ktorý na základe vokalických submorf *a, e, i, u, á, í, ú, ia, ie* a nulovej submorfy v piatich verbálnych tvaroch (3. os. sg. a pl., l-ové particípium, n/t-ové particípium, infinitív) zostavil desať efektných „tematických paradigiem“, napr. *í ø i e i (robí, robia, robil, robený, robiť*). Paradigmy použil na zjednodušenie tradičného systému konjugačných vzorov, pričom spojil vzory *česať, brať* a *pracovať*, vzory *rozumieť* a *trieť* či vzory *žuť* a *žať.* J. Sabol prišiel aj s premysleným odstupňovaním konjugačných typov, ktorý od neho v modifikovanej podobe preberáme, keď konjugačné typy hierarchizujeme ako vzory, podvzory, ich varianty bez dvojtvarov a subvarianty s dvojtvarmi. Oproti J. Sabolovi (1980, 1989) zohľadňujeme nielen vokalické submorfy, ale aj koncovky, ktoré napríklad pri nejednoznačnej nulovej submorfe v 3. os. pl., nachádzajúcej sa v desiatich vzoroch (*rob-ø-ia, krič-ø-ia, vid-ø-ia; chudn-ø-ú, žn-ø-ú, maž-ø-ú; or-ø-ú, vin-ø-ú, mr-ø-ú, nes-ø-ú*) preberajú aj klasifikačnú funkciu. Vo svojom návrhu berieme do úvahy rozšírené koncovky[19], ich alomorfy či varianty, pričom pričlenenie submorf ku koncovkám (*á:m, í:m, i:m, a:m, ia:m*), navrhnuté v morfematickom slovníku (Sokolová, 1999), nepopiera ich základnú funkciu zaraďovať slovesá do typu konjugácie (*rob-í:m, rob-i:ť*), zväčšuje však ich pôsobnosť pri vymedzovaní konjugačných druhov. Napr. diferencujúce imperatívy s nulovou morfémou pri zakončení tvarotvorných základov na jeden konsonant (*rob!*) a s morfémou *-i* (*šetri!*) pri zakončení na konsonantickú skupinu, bližšie Sokolová – Bónová (2008), resp. n-ové tvary particípií a verbálneho substantíva kompatibilné s i-ovými submorfami (*vyrobený*), a-ovými submorfami (*plánovaný, mazaný*) a t-ové tvary jednoznačné pri u-ovej submorfe (*vychudnutý, zvládnutý, ovinutý*), ale súvisiace aj s neslabičnými konsonantickými radixmi (*mr-e:t-ie*), resp. s otvorenými radixmi (*du, žu, chvie*) v nulovom konjugačnom type (*vy-du-ø:t-ý*).

Gramatické koncovky rozšírené o submorfy pomáhajú presnejšie charakterizovať 14 základných vidovo odlíšených vzorov uvádzaných s prehodnotenými vzorovými slovesami podľa poradia v triedach: v i-ovej triede *1 (u)robiť, 2 (za)kričať, 3 (u)vidieť;* v e-ovej triede *4 (na)plánovať, 5 za/duť, 6 (s)chudnúť, 7 zo/žať, 8 (na)mazať;* v a-ovej triede *9 (za)volať;* v ie-ovej triede *10 zo/silnieť, 11 (z)orať, 12. o/vinúť, 13. u/mrieť,14. z/niesť*. Podľa ich 28 paradigiem vzorov sa časuje až 60,3 % slovies (18 238). Podľa ich šiestich podvzorov s kvantitatívne neutralizovanými koncovkami sa časuje 28,2 % slovies (8 532): *1.1 (vy)riešiť – rieši; 6.1*

[19] Na základe rozšírených koncoviek možno napríklad konjugačný podvzor *vlád-n-u:ť* vymedzovať pomocou kvantitatívne neutralizovanej submorfy *u* v infinitíve (Sabol, 1989), ale aj pomocou tvaru *vlád-n-ø:u* s kvantitatívne neutralizovanou koncovkou 3. os. pl. *-u*, ktorá je aj pri podvzoroch *môcť* a *písať* (*môž-ø:u, píš-ø:u*).

z/vládnuť – vládnu, 7.1 za/liať – zaliaty, 8.1 (na)písať – píšu; 9.1 (pre)čítať – číta; 14.1 po/môcť – môže, môžu.

Konjugáciu podľa 17 variantov (12 vidovo odlíšených a 5 jednovidových) má 7,2 % slovies (2 186): *1a (u)šetriť – šetri!, 1.1a s/krášliť; 2a (za)chrapčať; 3a vy/myslieť, 5a vy/žiť – ži!, 7a obstať – obstaň!, 7.1a objať, 8a (na)štvať, 13a zo/mlieť; 1b za/tajiť – taja, 1.1b ob/hájiť; 9c roz/vešať – vešia; 5d (za)chvieť sa – chvenie, 13d trieť;* hybridné varianty: *8/9e (za)špľachotať - špľachotajúc, 8/9.1e šúpať, 8/9ae šušlať* a *6/12f na/dmúť – nadmul.*

Podľa 26 subvariantov s doloženými dvojtvarmi (21 vidovo odlíšených a 5 jednovidových) sa časuje 4,3 % slovies (1 316)**:** *1aa (vy)leštiť – lešti/lešť!, 1.1aa (vy)lúštiť, 2aa (za)vrešťať, 14aa z/rásť; 9cc (po)kajať sa – pokajá/pokaja sa; 2dd zaspať – zaspatý/zaspaný, 5dd v/sať, 9dd nahrať; 10dd omdlieť, 11dd zo/drať, 13dd o/drieť;* hybridné subvarianty: *8/9ee (za)brechať – breše/brechá, 8/9ee za/šepotať, 8/9ee dlabať, 8/9.1ee (po)driapať, 8/9.1ee za/kolísať, 8/9.1ee po/chrúmať, 8/9aee (za)hundrať, 8/9aee (vy)pitvať, 8/9aee (za)šeptať; 9/8ee za/motať – motá/moce, 9/8.1ee po/kývať, 9/8aee za/koktať, 9/8.1aee z/húžvať.*

***Tab 1**. Konjugačné triedy (4), podtypy (5), vzory (14) podľa výskytu v OGS*

Určité tvary: 3.os.pl. 3.os.sg. imperatív	Neurčité tvary: infinitív – l-ové participium – pasívne participium – verbálne substantívum				
	I-ový podtyp -iť –il -ený -enie (č. vzoru 1)	**A-ový** -ať –al -aný -anie (č. 2, 4, 8, 9, 11)	**U-ový** -ú(u)ť -øl/-ul -utie (č. 6, 12)	**IE-ový** -ieť -el -enie (-etie) (č. 3, 10, 13)	**atematický** -øť -øl -øtie/ -nie (č. 5, 7, 14)
Z počtu 30 323	23,77 %	61,19 %	7,29 %	4,25 %	3,26 %
I-ová TRIEDA 25,69 %					
-ia -í -ø!	**1 (u)rob-iť**	**2 (za)krič-ať**		**3 (u)vid-ieť** *-ený*	
E-ová TRIEDA 40,96 %					
j:ú j:e jø!		**4 (na)plánov -ať**			**5 za/du-ť** *-tý*
-ú -e -i!			**6 (s)chudn-úť** *-øli*		**7 zo/ža-ť** *-tý*
´-ú ´-e ´-ø!		**8 (za)maz -ať**			

A-ová TRIEDA 27,28 %					
-ajú -á -ajø!		**9 (za)vol-ať**			
IE-ová TRIEDA 5,83 %					
-ejú -ie -ejø!				**10 zo/siln-ieť** *-ený*	
-ú -ie -ø!		**11 (z)or-ať**	**12 o/vin-úť** *-uli*		**14 z/nies-ť** *-ený*
-ú -ie -i!				**13 u/mr-ieť** *-etý*	
	N-ové formy	N-ové formy	T-ové formy	N-ové a T-ové	T-ové a N-ové

Literatúra:

Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. (Kolektív autorov: D. Guričanová, M. Chochol, M. Kopecká, T. Laliková, S. Mislovičová, R. Ondrejková, I. Vančová). Hromadný prístup na stránke JÚĽŠ SAV. Bratislava: 2016.

SABOL, J.: Vymedzenie časovacieho typu v slovenčine. – In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1980, s. 339 – 352.

SABOL, J.: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.

SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 55.

SOKOLOVÁ, M.: Sloveso a jeho paradigma. In: *Jazykoveda v pohybe*. Ed. S. Bohunická. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2012a. s. 109 – 117.

SOKOLOVÁ, M.: Vymedzenie konjugačných tried, vzorov, podvzorov a ich variantov v slovenčine. In: *Slovo v slovníku*. Bratislava: Veda 2012b. s. 138 – 145.

SOKOLOVÁ, M. – BÓNOVÁ, I.: Tvorenie imperatívu v slovenčine a lexikografická prax. In: *Slovenská reč*, 2008, roč. 73, č. 5, s. 271 – 280.

Sociálna deixa v slovenčine (na príklade lexém *slečna* a *pani*)

Lujza Urbancová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici
lujza.urbancova@umb.sk

Kľúčové slová: sociálna deixa, pragmatika, lexéma *slečna*, lexéma *pani*

Text sa zaoberá sociálnodeiktickými lexémami v slovenskom jazyku a metodologicky vychádza z pragmatiky. Význam deiktických jazykových prostriedkov je závislý nielen od kontextu, ale predovšetkým pri sociálnodeiktických jazykových prostriedkoch aj od komunikujúcich osôb (porov. Dolník, 2009, s. 252: „Za deiktický sa považuje každý jazykový prvok, ktorého význam zahŕňa identifikáciu objektu... prostredníctvom jeho vzťahu k rečovému aktu... Určujúcou vlastnosťou deiktických prvkov je teda to, že sa viažu s kontextom rečového aktu v prospech identifikácie objektu.“). Sociálna deixa je označenie sociálnych vzťahov v jazykových prostriedkoch, môže odkazovať na sociálny status osôb participujúcich na rečovom akte (porov. Stephen C. Levinson, 2006). Sociálny status vyjadrený v lexéme nie je nemenný, spolu s vývinom spoločnosti sa reinterpretuje. To však môže v istých etapách používania lexémy spôsobiť nejednoznačnosti a komunikačné nedorozumenia.

Analýza sa zameriava na lexémy *slečna* a *pani* vyskytujúce sa v rôznych textoch a kontextoch. Texty ukazujú, že význam lexém *slečna* a *pani* je širší ako ten, ktorý je uvedený v slovníku, prípadne daný kontextom, a niektoré zložky významu sú v textoch úplne protikladné. Odpoveď na otázku, prečo je používanie uvedených lexém v jazyku rôznorodé, prečo môžu vzniknúť negatívne reakcie, ak odporučíme lexému *slečna* nepoužívať, môže dať pragmatika a konkrétne výskum sociálnej deixy.

Lexémy *slečna* a *pani* majú v slovníkoch takéto vysvetlenie: slečna – dospievajúce dievča, slobodná žena (často v oslovení): *je z nej celá s.*; (KSSJ, 2003); pani – má okrem iných významov aj: označenie vydatej al. (staršej) dospelej ženy: *vošla jedna p.*; *nech sa páči, mladá p.*; *pomôž tej p-ej!* (KSSJ, 2003). Základné významové rozlíšenie tvoria spojenia *vydatá žena* a *slobodná žena*, ako aj adjektíva *mladá* a *stará*, resp. *staršia*. Práve uvedené lexémy – *vydatá, slobodná, mladá, stará* sú odrazom sociálnych vzťahov, nesú v sebe aj informáciu o statuse ženy, ktorý nie je možné jednoznačne opísať, význam mu dáva societa a príslušný kontext. Napríklad spojenie *vydatá žena* neznamená „iba“ ženu, ktorá má manžela, ale v našich podmienkach to môže deklarovať heterosexuálnu ženu, okrem toho spojenie stojí v opozícii

k spojeniu *slobodná žena* (*nevydatá žena, stará dievka*). Status *slobodná žena* a *vydatá žena* má dynamický charakter – už v súčasnosti neočakávame, že pre celú spoločnosť zjednotenú rovnakým jazykom bude mať rovnaký význam. Nemáme na mysli interpretáciu aktu uzatvorenia manželstva, ale to, aký význam dáva tomuto aktu istá spoločnosť.[20] Adjektíva *mladá* a *stará* neoznačujú presnú vekovú hranicu a tiež môžu niesť sociálnodeiktickú informáciu. Označenie osoby podľa veku ako *mladá, staršia* a *stará* je súčasťou statusu. Mladosť môže znamenať nezrelosť, ale aj atraktívnosť, staroba môže označovať zrelosť, múdrosť, ale aj neatraktívnosť. Vychádzajúc z rôznych textov, je možné spracovať významový okruh oboch lexém, avšak jednoznačné vymedzenie významu nemôžeme očakávať vzhľadom na sociálnu kontextovanosť analyzovaných lexém.

Z hľadiska pragmatiky nie je cieľom robiť všeobecné závery, môžeme sa vyjadriť k istému kontextu a komunikujúcim osobám. Pragmatika a konkrétne sociálna deixa dáva odpoveď na otázku, prečo napríklad v Európskom parlamente zrušili oslovenie *slečna* a stretlo sa to s kritikou niektorých poslancov. Rovnako v slovenskom jazyku môžeme v súčasnosti očakávať rozkolísané používanie slova *slečna* pri oslovení mladej ženy, napríklad študentky na vysokej škole. Ak predchádzajúce obdobia upevňovali absolútnu sociálnodeiktickú informáciu, tak zmenou sociálneho prostredia sa tendencia k ich absolutizácii oslabuje. Absolútna sociálna deixa – obsiahnutá v lexémach *slečna* a *pani* – sa obohacuje o relačnú – vyjadruje sa ňou vzťah medzi hovoriacimi, ako aj vzťahy na ostatných relačných osiach.

Literatúra:

DOLNÍK, J.: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009. ISBN 978-80-224-1078-6

HIRSCHOVÁ, M.: *Pragmatika v češtine*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-244-1283-7

CHRISTIE, Ch. (2000): *Gender and Language. Towards a Feminist Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 0-7486-1935-0

KAČALA, J. – PISÁRČÍKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M., eds. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava : Veda. [Cit. 2018-2-09.] Dostupné na internete: <http://slovniky.juls.savba.sk/?d=kssj4>

[20] Sociálny stereotyp ilustruje tento text: „Keď sa kedysi dievča nevydalo do tridsiatky, hovorilo sa o ňom ako o starej dievke. Stalo sa terčom posmechu či uštipačných poznámok. Staré dievky sa naozaj cítili menejcenné. Dnes sa bežne mladé ženy ani po tridsiatke nehrnú do vydaja a nemajú z toho nijaké komplexy. Alebo áno? Existuje ešte fenomén starej dievky?“ (Kopcsayová, 2011).

KOPCSAYOVÁ, I.. Kam zmizli staré dievky? In: *SME Žena*, 20. októbra 2011. [Cit. 2018-3-10.] Dostupné na internete: https://zena.sme.sk/c/6102390/kam-zmizli-stare-dievky.html.

LEVINSON, S. C. *Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, 19. vydanie, prvýkrát vydané v r. 1983. ISBN 978-0-521-29414-0

LEVINSON, S. C. Deixis. In: Handbook of Pragmatics. Horn, Laurence R.; Ward, Gregory. Oxfor: Blackwell Publishing, 2006. ISBN 13 978-0-631-22548-5

VALDROVÁ, J.: *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Slon, Sociologické nakladatelství, 2018. ISBN 978-80-7419-261-6

Pomenovania osôb ženského rodu a ich dynamika v súčasnej slovenčine

Mária Šimková

Slovenský národný korpus JÚĽŠ SAV v Bratislave
maria.simkova@korpus.juls.savba.sk

Kľúčové slová: podstatné mená ženského rodu, dynamika, lexikografické spracovanie, korpusy

Súčasná slovenčina sa v periodizácii dejín slovenčiny vymedzuje ako obdobie po r. 1955, resp. ako obdobie od polovice 20. storočia. Ide už o pomerne dlhé obdobie (70 rokov), počas ktorého sa udiali v spoločnosti mnohé zmeny ovplyvňujúce národné a jazykové spoločenstvo, nositeľov/používateľov jazyka i samotný jazyk. Najvýraznejším spoločensko-politickým a aj ekonomickým medzníkom sa stal prelom rokov 1989/1990, teda tzv. nežná revolúcia a zmena režimu. Pre ďalší dynamický rozvoj slovenčiny bol dôležitý aj rok 1993 a vznik samostatnej Slovenskej republiky, ako aj vydanie viacerých jazykovedných diel typu Pravidlá slovenského pravopisu (1991). Za novú dolnú hranicu súčasnej slovenčiny by sa preto mohol začať považovať začiatok 90. rokov 20. storočia.

V rámci aktuálnych výskumov v oblasti synchrónnej dynamiky slovenčiny na báze zdrojov Slovenského národného korpusu (ďalej SNK) sa ukazuje reálne používanie jednotlivých prostriedkov v konkrétnych obdobiach súčasnej slovenčiny. Súčasťou SNK sú korpusy písaných textov z r. 1955 – 1989, 1955 – 2017 i komunikáty z webu, čo predstavuje dobré východisko na porovnávanie výskytu slov na časovej osi. V hlavnom korpuse prim-8.0-public-sane (https://korpus.sk/res.html) sme pomocou nástroja *developer* (https://korpus.sk/developer.html) vyhľadávali a porovnávali fungovanie niektorých pomenovaní osôb mužského a ženského rodu, napr. *otec – mama / matka, syn – dcéra, brat – sestra, chlapec – dievča*. Vo všetkých prípadoch prevažovali podstatné mená mužského rodu, pričom sa na prezentovaných grafoch ukazovalo, že prakticky všetky pomenovania sa podľa textov spracovaných v SNK najviac využívali v 70. a 80. rokoch 20. storočia, v súčasnosti ich frekvencia klesá.

Vďaka viacerým vydaniam Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ), z ktorých 1. a 2. vydanie vyšli do začiatku 90. rokov (1987 a 1989) a 3., výrazne prepracované a doplnené vydanie až v r. 1997, môžeme porovnávať vybrané jazykové prostriedky a ich

fungovanie aj podľa ich lexikografického spracovania (porov. aj Šimková, 1999). Do 3. vydania KSSJ sa okrem iného v značnom rozsahu dopĺňali systémové odvodeniny (zväčša v podobe prihniezdovaných slov), ktoré sa v predchádzajúcich vydaniach vôbec nespracúvali. V štúdii o zmenách v pripravovanom vydaní KSSJ M. Pisárčiková (1996, s. 21) uvádza, že sa zachytia najmä tie odvodeniny (prídavné mená, príslovky, prechýlené podstatné mená, podstatné mená na *-osť*), pri ktorých sa zvýšila frekvencia alebo nastala zmena v kodifikácii.

Do KSSJ z r. 1997 boli doplnené nasledujúce prechýlené podoby substantív: *administrátorka, analfabetka, anonymka, antisemitka, benjamínka, denunciantka, drogistka, hostka, hypochonderka, informatička, izraelitka, kanonierka, kapitalistka, konzulka, magisterka, maniačka, masochistka, národovkyňa, ničiteľka, podnikateľka, poškodená, prednostka, premiérka, prezidentka, producentka, produkčná, rotná, samosudkyňa, samovrahyňa, separatistka, sionistka, sitárka, skeptička, skúmateľka, služobnica, smetiarka, spoluväzenka, spoluväzenkyňa, starostka, stavebníčka, stávkarka, stopárka, strategička, strážnička, svetobežkyňa, syrárka, systematička, šéflekárka, šerifka, štylistička, štylistka, štylizátorka, táborníčka, trepajka, trestankyňa, trhanka, trombonistka, trpáčka, trubkárka, ťuťmáčka, tútorka, účastinárka, úchylkárka, ulievačka, úplatkárka, utilitaristka, veľkomožná, verbalistka, vicekonzulka, viceprezidentka, vkladateľka, vlastizradkyňa, voluntaristka, všivaňa, vyšetrovateľka, vzbúrenkyňa, vzdelankyňa, zaháľačka, záchranárka, záložníčka, zameriavačka, zámočníčka, závozníčka, zbohatlíčka, zbojníčka, zotročovateľka*.

V korpuse prim-8.0-public-sane (obsahuje 1,4 mld. tokenov) sme overili výskyty niekoľkých ženských podôb podstatných mien, ktoré boli doplnené do 3. vydania KSSJ. Zamerali sme sa na pomenovania z krajných vrstiev jazyka (hovorové vs. knižné):

trepajka	0	*utilitaristka*	0
trhanka	6	*verbalistka*	0
všivaňa	2	*voluntaristka*	0

Z absolútnych výskytov týchto slov v korpuse vyplýva, že dôvodom na ich doplnenie do slovníka zrejme nebola zvýšená frekvencia, ale uvedenie systémových (hoci len potenciálnych) odvodenín. Adeptmi na zaradenie do slovníka naopak mohli byť napr. slová *bábkarka* (28 výskytov), *prvodarkyňa* (37), *reštituentka* (122), ktoré sa v 3. vydaní KSSJ nenachádzajú.

Analýza výskytu ďalších pomenovaní v korpuse prim-8.0-public-sane (napr. *učiteľ – učiteľka*, *lekár – lekárka*, *herec – herečka*, *pilot – letuška*) ukázala jednoznačnú prevahu pomenovaní mužského rodu okrem jedného prípadu (*upratovač – upratovačka*), v ktorom jednoznačne dominovala ženská podoba.

Záver: Ako ukázali analýzy textov spracovaných v Slovenskom národnom korpuse, pomenovania osôb ženského rodu sa v písomnej komunikácii používajú v menšom rozsahu ako mužské podstatné mená, a to aj v prípadoch typických ženských rolí (napr. *učiteľka*). Potvrdzuje sa tým zrejme funkčnosť generických maskulín. Doplnenie viacerých prechýlených podôb podstatných mien do Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1997) malo byť aj odrazom ich frekvencie, ale zväčša išlo o systémové odvodeniny. Z prehľadu výskytov skúmaných slov na časovej osi v korpuse vyplýva celkové znižovanie frekvencie pomenovaní osôb v príbuzenských vzťahoch, a to aj mužských, aj ženských podstatných mien, čo môže byť predmetom osobitnej (sociolingvisticky orientovanej) štúdie.

Literatúra:

HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1987. 592 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 2. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1989. 592 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 3., doplnené a prepracované vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 1997. 944 s.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Krátky slovník slovenského jazyka v doplnenom a opravenom vydaní. In: Kultúra slova, 1996, roč. 30, č. 3, s. 129 – 134.

ŠIMKOVÁ, M.: Pohyby v slovenskej lexike v 90. rokoch. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Red. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 116 – 136.

Ženy „v zrkadle“ literárnej vedy a médiológie (interdisciplinárne prieniky)

K štyrom anglickým prekladom jednej slovenskej básne

Marián Andričík

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
marian.andricik@upjs.sk

Kľúčové slová: poézia, preklad, posun, preložiteľnosť, interkultúrny prenos, symbolická rovina, tropika

Príspevok sa venuje štyrom anglickým prekladom básne Miroslava Válka *Zabíjanie králikov*, doposiaľ najprekladanejšej slovenskej básne do angličtiny, a zároveň si kladie otázku o dôvodoch jej možnej príťažlivosti pre anglofónny kontext. Letmo sa zmieňuje aj o ďalších prekladoch Válkovej poézie do angličtiny.

Hlavným cieľom príspevku bola analýza a zhodnotenie štyroch anglických prekladov uvedenej Válkovej básne komparáciou jednotlivých prekladateľských postupov a riešení. Ukázalo sa, že nikomu z prekladateľov (Káča Poláčková, Ewald Osers, James Sutherland-Smith a Lucia a Štefan Cebovci) sa – zaiste aj z konštitučných dôvodov – nepodarilo zodpovedajúco pretlmočiť symbolický význam Válkovej básne, v origináli jemne naznačený zámenom „všetci“, ktorý v spojení s názvami jednotlivých plemien králikov možno chápať ako alúziu na nacizmus. Ďalším problémovým javom pre prekladateľov bola zvýšená kumulácia neurčitkov u Válka, ktorá pri otrockom preklade pôsobí rušivo. V súlade s tradíciou anglofónnej poézie niektorí prekladatelia (Poláčková, Sutherland-Smith) nahrádzali sporadický rým, typický znak Válkovej poézie písanej voľným veršom, aliteráciou. Hoci Válek používa v básni voľný verš, na viacerých miestach sa uchyľuje k pravidelnejšiemu metrickému pôdorysu (hendekasylab); anglické preklady sú napospol rytmicky uvoľnenejšie. Jedným z dôvodov obľúbenosti tejto básne u prekladateľov do angličtiny by mohla byť bezproblémová prenosnosť z východiskovej do cieľovej kultúry, keďže jej referenčný rámec sa v nich zásadne nelíši.

Napriek relatívnej početnosti anglických prekladov tejto Válkovej básne treba konštatovať, že dôraz prekladateľov na referenčný význam a potlačenie symbolického ju do istej miery ochudobňuje o humanistické posolstvo prítomné v jej druhom pláne. Báseň preto zostáva výzvou aj pre ďalších prekladateľov.

Literatúra:

CINCURA, A. 1976. Anthology of Slovak Literature. Riverside : University Hardcovers, 1976.

HAMADA, M. 1966. Zvon ľudského nepokoja. In: V hľadaní významu a tvaru. Bratislava : Smena, 1966, s. 228 – 235.

POUND, E. 1912. Bohemian Poetry. In: Poetry, roč. 1, č. 2, 1912, s. 57.

PETRO, P. 2002. Incidental Translator. In: Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov. Johana Hasonová, Mária Šebestová, eds. Bratislava : Letra, 2002, s. 135 – 140.

PASSIA, R. 2011. Modrý Peter stále pripravený na plavbu. Rozhovor s Petrom, Milčákom. In Romboid, roč. XLVI, č. 5/2011, s. 11.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. 2002. „Malé jazyky“ verzus lingua franca. In Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov. Johana Hasonová, Mária Šebestová, eds. Bratislava : Letra, 2002, s. 141 – 144.

SUTHERLAND-SMITH, J. 1993. Translator´s Preface. In: Not Waiting for Miracles. Seventeen Contemporary Slovak Poets. Levoča : Modrý Peter, 1993, s. 4 – 7.

SUTHERLAND-SMITH, J. 2002. Mila Haugová as an Europeen Poet. In Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov. Johana Hasonová, Mária Šebestová, eds. Bratislava : Letra, 2002, s. 153 – 157.

TYŠŠ, I. 2014. Miroslav Válek po anglicky. Preklad ako dotyk sprostredkujúci prirodzenosť. In: Lucia Kozáková – Lýdia Machová (eds.): Prekladateľské listy 3 (teória, kritika, prax prekladu). Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 117 – 133.

Žena v Kukučínovej novele *Dve cesty*

Lívia Barnišinová

Centrum jazykovej prípravy FF UPJŠ v Košiciach
livibarnisinova@gmail.com

Kľúčové slová: interpretácia duchovnosti, M. Kukučín, novela *Dve cesty*

V referáte autorka poukázala na to, že Kukučínovo literárne dielo nie je dnes reflektované len v ustálených interpretačných líniách. Literárnych vedcov osobitne zaujíma filozofický, etický a duchovný rozmer Kukučínovej tvorby, a to aj takých literárnych textov, ktoré by sa zdali z tohto pohľadu bezpríznakové, napr. štúdie J. Gbúra, ktorý sa venoval vertikálnej diagnostike literárnych postáv (2010, s. 44 – 49), I. Hajdučekovej o spiritualite v románe *Syn výtečníka* (2011, s. 130 – 135) či kapitola I. Taranenkovej, ktorá postavu richtárky z novely *Dve cesty* načrtáva z pohľadu psychológie (2016, s. 232 – 242), alebo M. Mikulovej, ktorá románu *Dom v stráni* priznáva viacúrovňové významové „odkódovanie" a popri ustálenom prívlastku sedliacky, sociálny či ľúbostný, ho vníma aj ako román nábožensko-mystický (2016, s. 275 – 290).

Výskumným zámerom bola interpretácia duchovnosti v tvarovaní hlavnej ženskej postavy, richtárky v novele *Dve cesty* (1892). Analýza a interpretácia spirituálneho a religiózneho aspektu tohto prozaického textu vychádzala z metodiky výskumu Ivice Hajdučekovej, z jej hierarchizovaného pojmového aparátu: *duchovnosť, transcendencia, religiozita, spiritualita, spiritualéma, „homo religiosus", „homo spiritualis" a „homo spiritus"*), ktorý umožňuje sledovať stvárnenie duchovnosti diferencovane (bližšie: 2016, s. 140 – 162).

Novela *Dve cesty* je kompozične budovaná na zdôraznení jednej zo základných myšlienok kresťanstva – slobodnej voľby životného postoja. Tie autor prezentuje cez prizmu dvoch situácií – predmetného a duchovného sveta – svadby (tzv. iniciačný obrad, prechod k vedomému prístupu k životu) a smrti, ktoré v obradovom folklóre dedinského, nábožensky založeného človeka hrajú významnú úlohu.

V analýze a interpretácii prózy sa ukázalo, že celý sujetový plán novely je zameraný na postavu richtárky, ktorú autor dotvára vo vzťahu k iným postavám (richtár, Žofia, kňaz). Základnú figurálnu dvojicu s ňou tvorí Daniel Boháč, ktorého smrť oživila jej vlastnú skúsenosť trpiacej matky, a tak sa nanovo musela vysporiadať so smrťou svojho syna. Hľadá

odpovede na otázky časnosti, večnosti a smrti, utieka sa k Bohu. Odpovede na otázky nedostáva, a preto prežíva duchovnú krízu ako disproporciu vo vzťahu spirituality a religiozity. Postava richtárky prechádza sujetom, aby sa duchovne vyrovnala so stratou syna a dospela k zmiereniu.

Richtárkino trápenie zásadne ovplyvní kňaz, ktorý jej ponúka voľbu z dvoch ciest – cestu v znamení smrti (cintorín) alebo života (svadba). Aby sa mohla vysporiadať so situáciou a nájsť cestu k odpovediam na otázky, ktoré ju trápia, musí prekonať krízu a prejsť duchovnou obnovou. Obrat do deja prinesie kázeň, ktorá v texte nadobúda funkciu spiritualémy (pojem J. Sabola) a vo chvíli „osvietenia" obnovuje richtárkinu vieru, oživuje oslabenú spiritualitu. Hlavná postava – predstavujúca typ „homo religiosus" (pojem J. Komorovského) – sa po prekonaní duchovnej krízy zmieruje so svojím údelom a opäť nadobúda vnútornú rovnováhu.

Výsledkom analýzy a interpretácie duchovnosti v próze M. Kukučína je zistenie, že „dve cesty", evokujúce obraz krížnych ciest a symbol kríža, ktorý je leitmotívom celej novely, predstavujú možnosť spirituálneho riešenia životnej a zároveň duchovnej krízy. V iniciačnej ceste napokon víťazí život a zmierenie: duchovne „znovuzrodená" richtárka opäť prijíma úlohu aktívnej kresťanky.

Literatúra:

GBÚR, J.: *Kukučínova poviedka Na jarmok! alebo Lineárne epické rozprávanie ako spôsob vertikálnej diagnostiky postáv.* In: *Kukučín v interpretáciách*. Bratislava: LIC, 2010. 176s. ISBN 9788081190292.

HAJDUČEKOVÁ, I.: *Princíp „dvoch ciest" v románovom torze M. Kukučína Syn výtečníka*. In: *Zrkadlenie – Zrcadlení*, česko-slovenská revue, roč. VIII (8), 2011, č. 4, s. 130 – 135.

HAJDUČEKOVÁ, I.: *Metodologické východiská vo výskume spirituality a metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti.* In: *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*, ISSN: 2299–9922. 2013. year 1:2013, Vol. 4, 59-82

HAJDUČEKOVÁ, I.: *Duchovnosť v (re)interpretácii diel slovenskej literatúry*. Košice: UPJŠ, 2016. 196 s. ISBN 9788081524523.

KUKUČÍN, M.: *Dielo V*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. 558s.

MIKULOVÁ, M. – TARANENKOVÁ, I.: *Konfigurácie slovenského realizmu: synoptickopulzačný model kultúrneho javu.* Brno: Host – vydavatelství s. r. o., 2016. 411s. ISBN 9788074915468.

SABOL, J. – SABOLOVÁ, O. – SERSENOVÁ, J.: *Spiritualéma.* In *Verbum: časopis pre kresťanskú kultúru*. ISSN 31660983. 2010. roč. 21, č. 1, s. 92 – 97.

K symetrii a asymetrii označenia personálnych názvov v prozaickom texte

Andrea Fedorková

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
andrea.fedorkovaa@gmail.com

Kľúčové slová: symetria a asymetria, modelovanie postavy, motivovanosť, Vanda Rozenbergová

V štúdii skúmame otázku (ne)motivovanosti mien postáv vo vzťahu k zobrazeniu ich konania na základe opozície symetrie a asymetrie formy a obsahu, ktorá sa premieta do semiotickej opozície ikonicko-symbolického a arbitrárneho princípu. Tieto poznatky demonštrujeme na prózach slovenskej ponovembrovej spisovateľky Vandy Rozenbergovej.

Hlavným cieľom tejto práce je pozorovať vzťah symetrie a asymetrie v modelovaní postáv a ich funkčné uplatnenie v texte. V prózach *Moje more* (2012), *Slobodu bažantom* (2015) a *Tri smrtky sa plavia* (2018) analýzou skúmame vzťah mena (otázku jeho motivovanosti a nemotivovanosti) a zobrazenia postavy, jej podoby. Cieľom je poukázať na funkčné, ale aj nefunkčné využitie symetrie/asymetrie v modelovaní postavy. Na základe komparácií a syntéz skúmaných textov vymedzujeme štyri typy využitia – funkčná symetria a asymetria a nefunkčná symetria a asymetria v modelovaní postavy. Konštatujeme, že v tvorbe V. Rozenbergovej nachádzame všetky štyri typy, pričom v práci s menom a zobrazením postavy prevláda ich funkčné prepájanie.

Úvahy o funkčnom či nefunkčnom používaní symetrie a asymetrie vzťahu mena a obrazu postavy sú jedným z možných kritérií, ktoré určujú kvalitu textu a naše závery môžu pomôcť literárnym kritikom pri posudzovaní estetickej hodnoty próz. Nami navrhnuté postupy umožňujú pozorovať literárnu postavu z hľadiska ikonicko-symbolického princípu, ktorý vychádza z predpokladu, že meno každej fiktívnej postavy je motivované. Na základe tejto teórie je možné pozorovať a popísať modelovanie akejkoľvek literárnej postavy a je uplatniteľné pri hlbšej analýze prozaického textu.

Literatúra:

FURDÍK, J. 2008. *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: LG. 95 s. ISBN 978-80-969760-7-2.

HALVONÍK, A. 2012. Znesiteľná ľahkosť písania. In: *Knižná revue*, roč. 2012, č. 19, s. 4.

HODROVÁ, D. 2001. ..*na okraji chao*su.. *:poetika literárního díla 20. století* . Praha: Torst. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

PROPP, V. 1999. *Morfologie pohádky a jiné studie.* Jinočany : H + H Jinočany. 352 s. ISBN 8086022161.

RAKÚS, S. 2011. *Medzi látkou a témou*. Levoča: Modrý Peter. 96 s. ISBN 978-80-89545-04-9.

ROZENBERGOVÁ, V. 2018. *Tri smrtky sa plavia*. Bratislava: Slovart. 160 s. ISBN 978-80-556-3568-2.

ROZENBERGOVÁ, V. 2015. *Slobodu bažantom*. Bratislava: Slovart. 198 s. ISBN 978-80-556-1454-0.

ROZENBERGOVÁ, V. 2012. *Moje more.* Bratislava: Premedia Group. 201 s. ISBN 978-80-89594-05-4.

SABOL, J. 2011. Symetria a asymetria v jazyku. In: *Vidy jazyka a jazykovedy*. [online] Prešov: Filozofická fakulta. 436 s. [cit. dňa 25.1.2019]. ISBN 978-80-555-0341-7. Dostupné z: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak2

SABOL, J. – SABOLOVÁ, O. 2011. Semiotické pozadie kompozície umeleckého textu. In: *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského. 292 s. ISBN 978-80-223-3066-4.

SABOL, J. 2012. Ekvipolentné protiklady medzi členmi binárnych opozícií jazykovo-semiotických štruktúr. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6.-7.9.2012 v Banskej Bystrici. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 48-66.

SABOL, J. 2016. Reflexný a nonreflexný typ symetrie a asymetrie v jazykovo-semiotických sústavách. In: *Slovakistika vo všeobecnolingvistickej a literárnovednej perspektíve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. 352 s. ISBN 978-80-8152-449-3.

SOKOLOVÁ, J. 2016. Slobodu bažantom. Recenzia. In: *Knižná revue*, roč. 2016, č. 4, s. 20.

ŠTRAUS, F. 2005. *Príručný slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov. 416 s. ISBN 80-8061-208-0.

TOMAŠEVSKIJ, B. 1970. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství. 160 s.

VALČEK, P. 2006. *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 351 s. ISBN 80-89222-09-9.

ZAMAROVSKÝ, V. 1998. *Bohovia a hrdinovia antických bájí*. Bratislava: Perfekt. 468 s. ISBN 80-80460-98-1.

ŽILKA, T. 1984. *Poetologický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984. 376 s.

Časopis *Živena* v kultúrnej explózii Československej republiky v rokoch 1919 – 1938[21]

Ivica Hajdučeková

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
hajducekova@gmail.com

Kľúčové slová: slovenská literatúra, časopis Živena, E. Maróthy-Šoltésová, rubriky pre ženy, literárna kritika, beletria

V referáte o časopise Živena autorka ponúkla výsledky archívneho výskumu z obdobia poprevratovej Československej republiky v rokoch 1918 – 1938. Z analýzy archívneho materiálu osemnástich ročníkov *Živeny* (X – XXVIII), ktorý bol získaný v Slovenskej národnej knižnici v Martine, vyplýva, že ženský časopis *Živena* menil v rokoch 1919 – 1938 svoju tvár, no nie svoju pôvodnú orientáciu na ženské čitateľky. Svedčí o tom redakčné obsadenie: E. Maróthy-Šoltésová (do 1922), A. Škultéty (od 1923), L. Mrázová (od 1934), ktoré postupne formovalo jeho koncepciu.

V tematickom okruhu a myšlienkovej nadstavbe v Šoltésovej *Živene* intenzívne rezonovali južnoslovanské a česko-slovenské vzťahy. Dlhodobou dominantou bola vzájomná spolupráca martinskej Živeny a brnianskej Vesny na budovaní škôl určených na vzdelávanie slovenských dievčat s orientáciou na sociálnu starostlivosť. Ich výchova bola založená na pronárodnej platforme a vzoroch aktívnych Sloveniek a Slovaniek, kde sa vynímali napr. Ida Hurbanová, Anna Pivková, Anna Mudroňová, Božena Němcová, Karolína Světlá, Eliška Krasnohorská, Oľga Textorisová atď. Popritom sa pozornosť presúvala aj na profil modernej slovenskej ženy – matky a manželky ako opatrovateľky a vychovávateľky, no aj ako partnerky a priateľky svojho muža, ktorá je zárobkovo sebestačná a finančne od manžela nezávislá.

Jednou z úloh časopisu *Živena* bolo rozšíriť počet čitateliek a ich rozhľad v umeleckej sfére, no predovšetkým v literatúre. Spočiatku však išlo viac o podporu literárneho písania podľa vzoru klasického vzdelania, aby sa ženy chopili pera a vzájomne sa povzbudzovali k literárnej činnosti. Preto medzi prvými prispievateľkami boli aj menej známe mená, napr.: V.

[21] Príspevok vznikol v rámci grantového projektu KEGA – 008UPJŠ-4/2017 – Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ; vedúci riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).
Referát nadväzuje na kapitolu Časopis Živena po vzniku Československej republiky v pripravovanej knihe *História Živeny*, ktorá vzniká pod egidou súčasnej predsedníčky spolku Živena – pani Magdy Vášáryovej.

Mikuličová, M. Potocká, Zora-Lacková, E. Petrovská, H. Horáková, M. Cvernová, V. Jahodová. M. Poppeová a i.

Reflexia feminizmu, zväčša pretavená do umiernenej emancipácie, životný štýl modernej ženy, do ktorého prináleží nielen vedenie domácnosti, ale aj kultúrne vyžitie, angažovaný vzťah k ľudovej tvorivosti, moderné trendy v odievaní či v bývaní, etiketa a tradičné hodnoty vo výchove detí, sa neustále objavovali na stránkach časopisu a napĺňali rubriky zaujímavosťami z domova i zo sveta

Škála tém literárnych príspevkov, aj keď v umeleckej kvalite často rozkolísaná, bola naprieč ročníkmi Živeny poznačená samotným cieľom časopisu – formovať sčítanú, kultúrne rozhľadenú modernú ženu. To platilo aj o mužských autoroch, ktorí do *Živeny* prispievali v hojnom počte, napr: J. G. Tajovský, J. Tajný, J. Elen, E. B. Lukáč, A. Prídavok, J. C. Hronský, Jégé, J. Alexy, F. Gabaj a pod.

Zoznam mien mladých začínajúcich autoriek a autorov sa stále rozširoval a v druhej polovici 20. rokov, predovšetkým však na konci 30. rokov, sa výrazne obohatil o početnú skupinu poetiek a prozaičiek, ktoré sa stali prísľubom slovenskej literárnej budúcnosti, napr: J. Cirbusová, Z. Zguriška, M. Figuli, H. Záturecká, S. Manicová, M. Pietrová, ale aj M. Haľamová, H. Feibighová, Š. Buganová atď.

Pri čítaní *Živeny* však zaujme aj žánrová pestrosť, pretože na stránkach sa možno stretnúť aj s menej frekventovanými žánrovými formami a útvarmi, napr.: s listami, humoreskami, besednicami, fejtónmi, cestopisnými črtami, ba aj reportážami.

Na záver svojho bádania ženského časopisu *Živena* v rokoch 1919 – 1938 autorka skonštatovala, že časopis si na osi času budoval svoju kvalitu vzostupne, čo sa odrazilo na obsahovej pestrosti rubrík a článkov. Na svoju dobu to bol esteticky inšpiratívny, intelektuálne podnetný aj prakticky nápomocný publicistický produkt s premyslenou koncepciou.

Pramenné texty:

Živena – zábavno-poučný časopis, orgán spolku Živena a Lipa. Ročníky X. – XXVIII. In: Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív.

Žena v tieni génia

Patrícia Havrila

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
patricia.havrila@gmail.com

Kľúčové slová: životopisný román, Jana Juráňová, Slavenka Drakulić, porovnanie tvorby

V príspevku porovnávame knihu Jany Juráňovej *Žila som s Hviezdoslavom* (2008) s dielom chorvátskej spisovateľky Slavenky Drakulić *Mileva Einstein, teorija tuge* (2016). Obidve feministicky orientované spisovateľky nám približujú zabudnuté histórie žien žijúcich v tieni svojich slávnych partnerov. V prípade Juráňovej Ilony je to Pavol Országh Hviezdoslav a pri Mileve Slavenky Drakulić ide o Alberta Einsteina. Aj keď je medzi vydaním oboch kníh časový odstup osem rokov, je potrebné upozorniť na fakt, že Juráňová aj Drakulić sa začali týmito témami zaoberať približne v rovnakom čase a že ich záujem o zabudnuté histórie žien nie je len nepodstatnou kapitolou v ich rozsiahlejšej tvorbe, ale naopak, venujú sa im kontinuálne a sústredene. Jana Juráňová napríklad v divadelnej hre *Misky strieborné, nádoby výborné* (2005); Slavenka Drakulić sa tejto téme venovala v knihe *Dora i Minotaur: Moj život s Picassom* (2014) a aj vo svojom najúspešnejšom celosvetovo známom diele *Frida ili o boli* (2007).

Cieľom nášho príspevku je teoretická reflexia tohto literárneho trendu a jeho zaradenie do širšieho literárneho a filozofického kontextu.

V úvode príspevku sa v krátkosti venujeme žánrovému zaradeniu porovnávaných diel, ktoré vymedzujeme ako životopisné romány, teda diela využívajúce historické pramene ako zásobáreň sujetových prvkov, v procese tvorby prispôsobovaných románovej kompozícii a autorskému zámeru.

V náväznosti na prvý krok sa zameriavame na identifikáciu autorského zámeru oboch autoriek. V reflexii skúmaných diel sa stretávame s názorom, že autorky prostredníctvom Ilony aj Milevy demýtizujú obraz ich slávnych manželov a ukazujú aj menej známe stránky ich života. S týmto názorom súhlasíme len čiastočne. Ako jeho problematický moment vnímame spomínanú demýtizáciu.

Hviezdoslav je zobrazený ako veľký básnik uznávajúci krásu za najvyššiu hodnotu, ktorý väčšinu svojho života prežil „vo svojom vlastnom svete“, oddaný kontempláciám

o závažných všeľudských problémoch. Albert Einstein je zas vykreslený ako excentrický génius s psychickými ťažkosťami, ktorého chorobný nedostatok empatie a citovú zakrpatenosť vyvažujú rozkošná, až detinská, zábavnosť a brilantná myseľ. Pri takto modelovaných postavách nemôžeme hovoriť o demýtizácii, pretože zobrazované situácie aj ich spôsob zobrazenia skôr potvrdzujú vžité predstavy o oboch historických osobnostiach, než by ich vyvracali.

Oveľa dôležitejší je samotný kritický moment, nevzťahujúci sa len na konkrétne postavy, ale na celú spoločnosť zobrazovaného obdobia (v oboch románoch prelom 19. a 20. storočia) a na patriarchálne spoločenské normy negatívne ovplyvňujúce životy žien. Náš názor podporuje aj fakt, že takáto kritika je v súlade s celkovým feministickým zameraním oboch autoriek.

Jana Juráňová a Slavenka Drakulić sa teda snažia vo svojich životopisných románoch naplniť rovnaký autorský zámer, na jeho naplnenie však obidve autorky využili rozdielne postupy, v niektorých momentoch dokonca protichodné.

Autorské tvorivé postupy sa nám podarilo identifikovať prostredníctvom porovnávacej analýzy týchto kategórií: vzťah látky a témy, rozprávač a postavy, kategória primeranosti. Pri ich analýze sme sa zamerali na tematicky rovnorodé úseky oboch textov: detstvo oboch hrdiniek a vzťah k rodičom, stretnutie s budúcim manželom a zaľúbenie, vzdelanie, kariéra a materstvo. Práve v týchto uzlových bodoch deja najvýraznejšie vystupujú do popredia všetky typy rozdielov a zhôd porovnávaných diel.

Na prvý pohľad sú rozprávači oboch románov rovnakí. Ide o vševedúcich rozprávačov, ktorí poznajú dôverne všetky postavy, ale v centre ich pozornosti stoja hlavné hrdinky. Ostatné postavy sú dôležité len natoľko, nakoľko autorkám pomáhajú vykresliť obrazy životov protagonistiek. Najmarkantnejší rozdiel nachádzame v prístupe rozprávača k postave.

Rozprávač Slavenky Drakulić je uzavretý Milevinom vnútornom svete, ktorý čitateľom približuje prevažne pomocou er-formy. To však nevytvára odstup od postavy, pretože rozprávač je s ňou v totálnej mentálnej zhode. Rozprávač Jany Juráňovej si, naopak, drží od Ilony ironický odstup, ktorý dosahuje zobrazovaním prevažne nepríjemných životných situácií v kontraste k reakciám hrdinky na ne. Ilonino potláčanie spontánnych reakcií, myšlienok a pocitov a racionalizácia jej podradeného postavenia vyznievajú v niektorých prípadoch až absurdne.

Prostredníctvom rozprávača teda obe autorky kritizujú, ale zatiaľ čo Jana Juráňová to robí implicitne, Drakulić pomocou svojho, niekedy až príliš uvraveného, rozprávača kritizuje úplne explicitne.

V súvislosti s modelovaním postavy sa ako dôležitá ukázala kategória primeranosti, pričom Ilona pôsobí vo svojom fikčnom svete primeranejšie než Mileva. Tento dojem vzniká preto, lebo Ilona, ako typická predstaviteľka starosvetskej domácej pani na úrovni, nebúriacej sa proti svojmu údelu ani spoločenským konvenciám, vyznieva v kontexte zobrazovanej reality uveriteľnejšie než zanovitá, so svetom bojujúca Mileva, ktorá nielen že stále rozoberá svoju životnú situáciu, ale je schopná aj konať a preberať zodpovednosť za svoje rozhodnutia.

Rozdielna situácia s kategóriou primeranosti v týchto dvoch dielach nás priviedla k skúmaniu vzťahu látky a témy, ktorý je v životopisných románoch špecifický. Ak uvažujeme o historických dokumentoch ako zásobárni sujetových prvkov, musíme si uvedomiť, že o Mileve Marić-Einstein existuje nepomerne viac informácií než o Ilone Orzsághovej, a práve tieto historicky doložené fakty podporujú obraz Milevy, ako ho predkladá Slavenka Drakulić.

Naším cieľom však nebolo zodpovedať irelevantnú otázku, či bola Mileva v skutočnosti taká, akou ju zobrazila Drakulić, a Ilona taká, akou ju ukázala Juráňová. Netreba totiž zabúdať, že ide o diela fikcie. Naším cieľom bolo bližšie predstaviť jeden zo súčasných literárnych trendov, ktorému zatiaľ literárna veda nevenuje príliš veľa pozornosti, a poukázať na rôznorodosť postupov v rámci tohto trendu.

Literatúra:

DRAKULIĆ, S. 2016. *Mileva Einstein, teorija tuge*. Zaprešić: Fraktura. 224 s. ISBN 9789532668148

JURÁŇOVÁ, J. 2008. *Žila som s Hviezdoslavom*. Bratislava: Aspekt. 196 s. ISBN 9788085549843

KRAUSOVÁ, N. 1999. *Poetika v časoch za a proti.* Bratislava: Literárne informačné centrum. 226 s. ISBN 8088878535

MOCNÁ, D., KUPCOVÁ, H. 2004. *Biografický román.* In: MOCNÁ, D., PETERKA J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka. s. 62 – 67. ISBN 807185669X

RAKÚS, S. 2011. *Medzi látkou a témou*. Levoča: Modrý Peter. 96 s. ISBN 9788089545049.

ŠTRAUS, F. 2003. *Príručný slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 368 s. ISBN 8080610657

TÁBORSKÁ, J. 1984. *Biografický (životopisný) román.* In: VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie.* 2. vydání. Praha: Československý spisovatel. 472 s. ISBN 22114184

Ženy v histórii košického štúdia Slovenskej televízie

Gabriela Homoľová

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
gabi.homolova@gmail.com

Kľúčové slová: slovenská televízia, štúdio RTVS Košice, Alžbeta Štrkulová, Helena Hartmannová, Alica Takáčová, Jarmila Uhríková, Ľuba Koľová

K rozhlasu, ktorý v 50. rokoch 20. storočia čoraz viac prenikal do slovenských domácností, pribudol v tom období ďalší mediálny fenomén – televízia. Náš príspevok sa podrobnejšie zaoberá históriou televízneho vysielania košického štúdia Slovenskej televízie a venuje sa piatim ženám, ktoré prispeli k jej formovaniu. Približuje Alžbetu Štrkulovú, Helenu Hartmannovú, Alicu Takáčovú, Jarmilu Uhríkovú a Ľubu Koľovú. V histórii televízneho štúdia neprihliadame iba na obdobie, keď malo oficiálny názov Slovenská televízia, ale nazeráme naň ako na inštitúciu, ktorá sa začala formovať v 60. rokoch 20. storočia ako štúdio Československej televízie (ČST), neskôr štúdio Slovenskej televízie (STV), až po súčasnosť – od roku 2011 súčasťou Rozhlasu a televízie Slovenska (RTVS).

V súčasnosti neexistuje publikácia, ktorá by komplexne mapovala historický vývoj televízneho štúdia v Košiciach, preto vychádzame najmä z kroník, dostupných v televíznom archíve RTVS, dokumentov vydaných k jednotlivým výročiam televízie, dobových novín a spomienok pracovníkov. O možnostiach výstavby štúdia ČST v Košiciach sa začalo uvažovať v máji 1960. Východoslovenský kraj prežíval obdobie prudkej výstavby, sprevádzanej oživením kultúrneho života, preto sa ukázala potreba informovať o živote tejto časti republiky prostredníctvom televízie. V roku 1961 bol vytvorený štáb z miestnych ľudí, ktorý pripravoval reportáže z Východoslovenských železiarní a jeho činnosť sa stala impulzom na vytvorenie lokálneho televízneho pracoviska. Televízne štúdio ČST Košice bolo ustanovené 1. januára 1962 Rozhodnutím oblastného riaditeľa ČST č. 14/1961 ako programové výrobné miesto vedené riaditeľom, ktoré podlieha riaditeľovi ČST v SSR (Stadtrucker, 2015).

Prvá žena, ktorej sa v príspevku venujeme, je zároveň prvá osoba, ktorá 25. 2. 1962 prehovorila k divákom z košického televízneho štúdia. V decembri 1961 sa uskutočnili v štúdiu kamerové a hlasové skúšky na miesto externej hlásateľky. Získala ho Alžbeta Štrkulová (*1945), v tom čase žiačka 11. triedy strednej školy, členka súboru Čarnica (Kronika STV – štúdio Košice). A. Štrkulová (neskôr Šebová) pracovala v televízii ako hlásateľka, moderátorka

a dramaturgička. Zahrala si aj vo viacerých slovenských filmoch a inscenáciách. Druhú ženu, ktorú približujeme v príspevku, diváci nemohli vidieť na obraze, pretože ho strihala. Helena Hartmanová (*1937) prešla do Košíc z bratislavského štúdia spoločne s manželom (vedúcim technickej prevádzky) 1. 7. 1962 a zostali tu 10 rokov. V Bratislave začínala ako sekretárka, v Košiciach ako jediná filmová a obrazová strihačka, v lete 1963 dokonca kompletizovala archív. Ako záznamová a prenosová obrazová strihačka ČST Bratislava a STV pracovala až do 30. apríla 1991 (Nižňanský, 2015). Jedna z osôb, ktorá mala najvýraznejší vplyv na vývoj dramatickej tvorby pre deti a mládež v košickom štúdiu, je Alica Takáčová (*1934 †2018). Začínala v Československom rozhlase ako hudobná režisérka, potom ako dramaturgička detských programov v košickom televíznom štúdiu. Stála pri zrode *Zlatej brány*, ktorú autorsky pripravovala 25 rokov (Stadtrucker, 2015). V televízii pôsobila celý život ako dramaturgička a scenáristka inscenácií pre deti a mládež. Jarmila Uhríková (*1962) pracovala v košickom štúdiu v rokoch 1986 – 2004. Začínala v literárno-dramatickej redakcii. Je autorkou prvých relácií o varení a chudnutí vysielaných v Československej televízii. Autorsky pripravovala napr. relácie *Varím, varíš, varíme, Recept na každý deň, Tak už dosť!, Hit Fit* atď. Košické štúdio bolo až do vzniku komerčných televízií jediné, ktoré vysielalo tento typ programov. Posledná žena, ktorú sme vybrali, stála pri vzniku Redakcie národnostného vysielania. Ľuba Koľová v roku 1991 nastúpila do redakcie spravodajstva, kde spracovávala témy týkajúce sa Ústavného súdu, života v železiarňach a národnostných menšín. V roku 1998 vypracovala koncepciu vysielania pre národnostné menšiny v STV, ktorá bola schválená, a následným Rozhodnutím č. 4 ústredného riaditeľa Slovenskej televízie z 3. 2. 1992 vznikla Redakcia národnostných relácií, ktorá sa stala prvou a jedinou redakciou s celoslovenskou pôsobnosťou s centrom v Košiciach. Ľ. Koľová, ako jediná zo spomínaných žien, pracuje v košickom televíznom štúdiu dodnes.

Prínos spomínaných žien nemôžeme navzájom porovnávať, pretože pôsobenie každej z nich malo v danom období, či už v oblasti kreativity, alebo výroby, iný význam. Žien, ktoré prispeli k formovaniu tejto inštitúcie, je mnoho, uvedené sme vybrali najmä z dôvodov ich „prvenstva“, pretože každú z nich by sme mohli nazvať aj „priekopníčkou“ v tom, čo robila. Naše zistenia približujú obraz televíznej práce v histórii košického televízneho štúdia RTVS a môžu poslúžiť ako podklad na ďalšie skúmanie fungovania jednotlivých redakcií.

Literatúra:

HISTÓRIA STV. [online] Bratislava: RTVS [cit. 2.3.2019] Dostupné z: http://www.rtvs.sk/clanky/10/historia-stv

KOĽOVÁ, Ľ. 2008. *Vysielanie pre národnostné menšiny*. [online] Bratislava: STV [cit. 2.3.2019] Dostupné z: http://archiv.vlada.gov.sk/ludskeprava/data/files/3971.pdf

KRONIKA STV – štúdio Košice (roky 1960 - 1966). Dostupné z: Televízny archív Štúdio RTVS Košice.

PETRANSKÝ, I. A. 2015. Stalinizmus a roky po ňom (1948 - 1960). In *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfekt, s. 435 - 460 ISBN 978-80-8046-730-2

NIŽŇANSKÝ, Š. 2018. *Čudo medzi ZOO a cintorínom*. Bratislava: STEFANY film. 560 s. ISBN 978-80-972062-3-9

STADTRUCKER, I. 2015. *Dejiny slovenskej televízie*. Bratislava: Perfekt. 312 s. ISBN 978-80-8046-738-8

Funkcia prirovnania v tvorbe Moniky Kompaníkovej

Ivana Kovalíková

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
ivana.hudikova@gmail.com

Kľúčové slová: prirovnanie, funkcia prirovnania, anticipácia

Prezentovaný príspevok sa zaoberá umeleckým jazykovým prostriedkom – prirovnaním, jeho stvárnením a funkciou v textoch súčasnej slovenskej spisovateľky Moniky Kompaníkovej. Inšpiráciou pre skúmanie prirovnaní v umeleckom texte pre nás bola štúdia Jána Kačalu, ktorý hovorí o šiestich funkciách prirovnania v tvorbe Milana Rúfusa (2014, s. 137). Na začiatku nášho záujmu teda stála otázka, ako sa tieto kategórie prejavujú v priestore prózy. A teda aké ďalšie funkcie prirovnania je možné v umeleckých textoch objaviť?

Na analýzu súčasného stavu využívania tohto umeleckého prostriedku sme si vybrali nasledovné texty: zbierku *Miesto pre samotu* (2003), novelu *Biele miesta* (2006) a román *Piata loď* (2010). Keďže nie je možné v štúdii obsiahnuť interpretáciu všetkých prirovnaní z textu, sústredili sme sa na prirovnania súvisiace s kompozičnými postupmi priestor a postava tak, ako ich vyčleňuje František Všetička (1992).

Priestor. Pri modelovaní priestoru možno súhrnne konštatovať, že v textoch sa často objavujú motívy deštrukcie a rozkladu. Už v prvej poviedke rovnomennej zbierky *Miesto pre samotu* je priestor obytného domu charakterizovaný viacerými obrazmi rozpadu. Obrazné prirovnanie „*Fasáda sa mrvila a padala ako sneh na chodník, pomaly sa poddávajúc plesniam a zlému dažďu*“ (Kompaníková, M., 2003, s. 5) a prirovnanie „*Dom akoby nestál za zmienku, za štvorček na mape, akoby ani neexistoval.*“ (Kompaníková, M., 2003, s. 11) zároveň anticipujú budúci dej vrcholiaci v závere prózy, keď je spustená demolácia domu. Dom, ktorý v úvode akoby neexistoval, v závere už skutočne neexistuje, čo naznačuje možnosť charakterizovania novej funkcie prirovnania – anticipačnej.

S anticipačnou funkciou prirovnania sa stretávame aj v poviedke *Hladina ustálená* cez názorné prirovnanie dominantného prvku v priestore v jej incipite: „*Hladina vody je večer ako rozliata ortuť. Hladká, bez jedinej vlny, bez pohybu.*“ (Kompaníková, M., 2003, s. 25). Prirovnanie hladiny k ortuti je v tomto prípade dvojsmerné – smeruje od jeho vizuálneho uchopenia cez uchopenie významové, a teda chápanie ortute ako jedu, ktorý sa v závere stáva pre mužské postavu – narušiteľa – osudným.

Priestor determinujúci postavy. S uvedeným sa stretávame vo všetkých troch interpretovaných textoch na úrovni výzoru, charakteru či konania postáv. Ako príklad uvedieme prirovnania z novely *Biele miesta*, kde autorka fyzický zjav matky prirovnáva k výzoru schátraného domu, v ktorom žije: „*Všímala si, že mama sa začína na dom, v ktorom žije, podobať. Nestarala sa oň a nestarala sa ani o seba. Starla spolu s ním, na pokožke sa jej vynárali rovnaké fľaky ako tie na stene pri posteli, pokožka akoby sa postupne prispôsobovala farbe maľovky, zbledla a zmatnela. V ohyboch rúk, pod pazuchami a na slabinách jej koža zožltla ako stena okolo komína a na nohách mala zas biely povlak, podobný zvlhnutej omietke okolo základov, tam, kde sa stretáva múr s podlahou.*“ (Kompaníková, M., 2006, s. 36). V texte ide o zmenu smerujúcu k deštrukcii domu aj postavy, čo sa odlišuje od rekonštrukčného charakteru premeny v poviedke *Slávko*. Matka necháva spustnúť dom a rovnako aj seba. Problémové zrastenie postavy s jej obydlím je vyjadrené aj ďalším intenzifikačným prirovnaním: „*Cíti sa v ňom ako v dome mŕtveho.*“ (Kompaníková, M., 2006, s. 85). Silný expresívny charakter tohto prirovnania naznačuje takú spätosť matky s domom, že matka prestáva nadobúdať vlastnosti živej bytosti a stáva sa akoby niečím neživým, mŕtvym, statickým. Toto prirovnanie zároveň plní aj anticipačnú funkciu, pretože nepriamo naznačuje vývoj dejovej línie – to, čo sa s matkou v závere novely stane, keď matka pri nasledovaní svojho sna a iracionálnej cesty do neznáma pravdepodobne umiera pod kolesami vlaku. Motivickú líniu prirovnaní viažucich sa na dom v próze *Biele miesta* završuje záverečné konštatovanie Terezy pri pohľade na zrúcaninu ich domu: „*Vyzerá to tu ako na cintoríne*“ (Kompaníková, M., 2006, s. 131). Prirovnania s anticipačnou funkciou, prostredníctvom ktorých sú postavy determinované priestorom, sme interpretovali aj v próze *Slávko* a v románe *Piata loď.*

Postavy. Autorka si cez prirovnania viažuce sa na postavy všíma ich vonkajší vzhľad, ale aj vnútornú charakteristiku. V poviedke *Hladina ustálená* sme identifikovali prirovnania charakterizujúce postavy, ktoré zároveň plnia anticipačnú funkciu. Za nový prínos vo funkčnej klasifikácii prirovnaní považujeme princíp rámcovania ako jedného z kompozičných postupov F. Všetičku, ktorý nachádzame v novele *Biele miesta*. Širší úvodný rámec textu tvorí situácia, v ktorej dvaja súrodenci, Tereza a Dávid, prichádzajú po dlhom čase do svojej rodnej dediny Medovarky. Dostanú zošit, v ktorom Tereza nachádza informáciu, že ich matka pravdepodobne zabila ich otca a jeho mŕtvolu zakopala na záhrade vedľa domu. Dávid na túto informáciu reaguje veľmi znepokojene: „*„Keď to povieme, zavrú ju,´ vzlyká, ‚zavrú ju, lebo ho zakopala ako psa.´*“ (Kompaníková, M., 2006, s. 29). Obdoba tohto prirovnania rámcuje literárny text aj z opačnej strany, keď sa o nejaký čas súrodenci znovu vracajú na miesto, kde stál ich rodný dom. Tereza „*Bola rozhodnutá prísť a zistiť, či pod zemou niečo je... Ľudia sa nemajú*

zahrabávať ako psy.“ (Ibid., s. 132). Použitím terminológie F. Všetičku by sme mohli uvažovať o tzv. *kruhovom zarámovaní*. Využitím týchto teoretických východísk a ich aplikáciou vo funkčnej charakteristike prirovnaní navrhujeme toto prirovnanie kategorizovať ako prirovnanie s funkciou zarámovania textu.

V románe *Piata loď* sme sa sústredili na stvárnenie priblíženia obrazu prostredníctvom prirovnaní a rovnako na charakteristické znaky jednotlivých postáv, ktoré boli týmto umeleckým prostriedkom zachytené. Zároveň možno konštatovať väčšiu mieru využívania deminutív v prirovnávacích konštrukciách, ktorými sú charakterizované postavy detských hrdinov románu.

V tvorbe Moniky Kompaníkovej nachádzame najmä prirovnania nové, aktuálne a originálne, odrážajúce jej tvorivý potenciál a individuálny autorský idiolekt. Autorka sa však nevyhýba ani ustáleným prirovnaniam. Tie v texte plnia rôzne funkcie od charakterizačnej až po intenzifikačnú a expresívnu. Zároveň je na základe našich zistení možné uvažovať o rozšírení funkčnej klasifikácie prirovnaní o funkciu anticipačnú a rámcujúcu.

Literatúra:

KAČALA, J. 2014. *Jazyk majstrov*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov. ISBN 978-80-892727-12-4. 172 s.

KOMPANÍKOVÁ, M. 2003. *Miesto pre samotu*. Levice: Koloman Kertész Bagala. ISBN 80-89129-06-4. 140 s.

KOMPANÍKOVÁ, M. 2006. *Biele miesta*. Levice: Koloman Kertész Bagala. ISBN 80-89129-89-7. 135 s.

KOMPANÍKOVÁ, M. 2017. *Piata loď*. Bratislava: Artforum. ISBN 978-80-8150-198-2. 194 s.

VŠETIČKA, F. 1992. *Stavba prózy*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-7067-203-X. 152 s.

Recepčná estetika a kontraintuitívnosť kognitívnej literárnej vedy v slovakistike

Jana Kuzmíková

Ústav slovenskej literatúry SAV v Bratislave

jana.kuzmikova@gmail.com

Kľúčové slová: kognitívna literárna veda, recepčná estetika, literárna komunikácia a recepcia, vtelesnená myseľ, interdisciplinárnosť

Príspevok poukazuje na slovenské literárnovedné prístupy za posledné polstoročie, ktoré sa nejakým spôsobom vzťahujú ku kognitívnej literárnej vede. Kognitívna literárna veda sa začala formovať v 80. rokoch 20. storočia. Považuje sa za vedecký smer, ktorý prostredníctvom interdisciplinárnosti sústreďuje, prepája i konfrontuje prírodovedné a humanitné prístupy a metodológie v záujme lepšieho pochopenia komplexnej dynamiky medzi kogníciou a literatúrou. Príspevok prostredníctvom skúmaní recepcie literatúry ilustruje posuny medzi zovretejším (v historickom aj metodologickom zmysle) slovakistickým uvažovaním a interdisciplinárnymi kognitívnovednými výsledkami, opierajúcimi sa o embodiment a o neurofyziológiu.

Už pred časom poukázala recepčná estetika (od Ingardena, Isera, Fischa až, povedzme, po Opdahla) na to, že čitateľ významy z textu neextrahuje, ale konštruuje. Doteraz však nepoznáme interdisciplinárne akceptované odpovede na otázky, ako prebieha literárna komunikácia vo vedomí a nevedomí čitateľa, ale aj autora, ako literárnemu textu rozumieme či nerozumieme a akú úlohu pri tom zohrávajú emócie, a tiež nie je jasné, ako nás literatúra ovplyvňuje alebo možno aj neovplyvňuje. Na recepčné účinky textu v ľudskom vedomí sa v slovenskej literárnej vede 20. storočia orientoval predovšetkým František Miko spolu so svojimi spolupracovníkmi (Anton Popovič, Peter Liba, Peter Zajac, Ľubomír Plesník, Valér Mikula, Mária Valentová a iní). Mikov výskumný prístup bol semiotický, fenomenologický a hermeneutický, ale nebol podoprený empirickými výskumami. Ibaže tak, ako máme vďaka Františkovi Mikovi spracovanú výrazovú sústavu textu, mala by byť zároveň spracovaná aj systematika recepčných efektov v ľudskej mysli. To nemožno urobiť bez širších empirických výskumov, na to už nestačí efekty čítania intuitívne odhadovať a zároveň veriť, že štruktúrne a výrazové parametre umeleckého textu počas jeho recepcie viac či menej jednoznačne korešpondujú s pôsobením na vedomie každého čitateľa. V literárnej komunikácii nemá konečný mandát text, ale čitateľ, jeho vedomie a nevedomie. Podporuje to aj skúsenosť, že keď

čítame príbeh, projektujeme ho (jeho štruktúru) do kolízií a problémov nášho každodenného života. Čiastočne sa k tomu vyjadrili slovenskí literárni vedci ako Ján Števček, Stanislav Rakús, Ľubomír Plesník a iní.

Dva základné systémy, dva rozdielne súbory mozgových oblastí, ktoré sú výkonné v literárnej komunikácii, zaznamenal výskum Natalie Phillipsovej (2015). *Intuitívne* by sme predpokladali, že na procesoch, ktoré sa zapájajú pri bežnom, oddychovom čítaní (pleasure reading), keď je čitateľ zaujatý dejom a pohltený osudmi postáv, stavia aj pozorné, školené čítanie textu. Celkom prijateľne vyzerá predpoklad, že pri odbornej analýze mozog len rozšíri aktivované oblasti a ich výkonnosť, lebo intuícia nám nahovára, že vyššia, odborná úroveň recepcie je budovaná na „nižšom“ stupni čítania. Experiment N. Phillipsovej však dospel k prekvapujúcemu zisteniu. Literárnovedné odborné čítanie, resp. tá fáza čítania, keď sa sústreďujeme na štruktúru, štýl, jazyk, obraznosť, rýmy a stopy, syntax, intertextualitu, kompozíciu, sujet, charakteristiku postáv, naráciu a jej komponenty atď., sa vôbec nebuduje na schopnostiach a procesoch bežného, spontánneho čítania. Oba druhy čítania síce vyvolávajú v mozgu rozsiahlu aktivitu, ale aktivované oblasti sú rozdielne, neprekrývajú sa. Vedecké dáta z magnetickej rezonancie a zároveň paralelného sledovania pohybov očí (fMRI-compatible eye tracking) sú oproti intuitívnemu predpokladu, postavenému na základnej obrazovej schéme, že „hore je viac“, silno kontraintuitívne.

Kontraintuitívne sú aj viaceré zistenia v empirických výskumoch metafory. Napríklad, experimentálne bol vyvrátený intuitívny predpoklad, že ak je metafora tvorená topikom a vehikulom s menšou podobnosťou, resp. koncepty topiku a vehikulu sú si významovo vzdialenejšie, recepcia metafory obsahuje viac emergentných, nových čŕt, aby došlo k pochopeniu metafory. Reálnym metaforickým procesom nemusia vyhovovať ani rôzne klasifikácie metafor (Kuzmíková 2018).

Vedecké výsledky, ktoré prispievajú k odhaľovaniu procesov v mozgu, resp. nevedomých manifestácií a účinkov čítania vo vtelesnenej ľudskej mysli, nesú so sebou didakticko-spoločenské i vedeckometodologické odkazy. Didakticko-spoločenské upozorňujú, že popri vyučovaní žiakov a bežných konzumentov literatúry analytickému a kritickému čítaniu (interpretovaniu) treba venovať primeraný priestor aj čítaniu pre radosť, pretože také čítanie si vyžaduje úplne iné kognitívne schopnosti než školené čítanie. Napríklad, povzbudzuje empatiu čitateľa a má komunikačné benefity.

Druhé, vedecké povedomie o *kontraintuitívnosti* mnohých poznatkov kognitívnej (literárnej) vedy naznačuje, že intuitívne vyhodnotenia bez ďalšieho empirického,

experimentálneho a interdisciplinárneho potvrdenia nestačia na komplexné pochopenie literárnej komunikácie.

V slovakistike ide teraz o to, aby sme začali brať interdisciplinárne, kontraintuitívne skúmania literatúry ako perspektívu, ktorá si zasluhuje podporu. Vyargumentované vysvetlenia procesov a prínosov čítania literatúry sú dnes potrebnejšie než kedykoľvek predtým.

Literatúra:

KUZMÍKOVÁ, J: Recepcia literatúry z kognitívnovedného pohľadu. In: *World Literature Studies*, vol. 7, 2015, č. 4, s. 36 – 51.

KUZMÍKOVÁ, J: Metaphor in Theory and Research. In: *World Literature Studies*, vol. 10, 2018, č. 3, s. 30 – 46.

MIKO, F.: *Význam, jazyk, semióza: Metodologické reflexie*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1994.

PHILLIPS, N. M.: Literary Neuroscience and History of Mind: An Interdisciplinary fMRI Study of Attention and Jane Austen. In: *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. New York : Oxford University, 2015, s. 55 – 81.

PLESNÍK, Ľ.: *Kapitoly z recepčnej poetiky*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012.

RAKÚS, S.: *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*. Levoča : Modrý Peter, 1993.

ŠTEVČEK, J.: *Estetika a literatúra*. Bratislava : Tatran, 1977.

K ženským interpretkám v rozhlasových hrách

Igor Michalčík

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
igor.michalcik@gmail.com

Kľúčové slová: rozhlasová hra, timbre, interpret, suprasegmenty, dialógy

Rozhlasová hra, ako jedna z dramatických foriem umenia, je založená na akusticko--auditívnom modeli percepcie, čo stavia hercov stvárňujúcich postavy rozhlasovej hry do pozície s dominantným dištinktívnym príznakom voči funkciám herca v ostatných dramatických žánroch, v ktorých je prítomná aj vizuálna zložka. Postavy v rozhlasovej hre sú modelované iba hlasom hercov, ktorý má svoje kvalitatívne vlastnosti podmienené na jednej strane fyziologicky, na druhej navrstvením supragementálnych javov na segmenty, čím vzniká komplexný prejav herca definujúci charakter postavy v rozhlasovom diele na úrovni jej formálneho stvárnenia.

Charakter postavy v rozhlasovej hre definuje jej konanie, prejav, výber výrazových prostriedkov, no v neposlednom rade aj timbre herca alebo herečky. V ňom sa odzrkadľuje aj vek herca. Ten nemusí korešpondovať s reálnym vekom herca, ale na poslucháča pôsobí ako činiteľ vytvárajúci v jeho vedomí konkrétnejšiu predstavu postavy, čo do značnej miery vplýva na celú percepciu rozhlasovej hry. Po preskúmaní a porovnaní viacerých rozhlasových hier, ktoré vznikli v rôznom časovom období, je možné badať tendenciu spresňovania a adekvátneho zaraďovania herečiek s typickým timbrom pre konkrétnu postavu. Kým napríklad v hrách zo 60. rokov postavu mladej dievčiny stvárňuje charakterovo, resp. kvalitatívne starší hlas, ako prezentuje obsah diela, v súčasných rozhlasových hrách je omnoho jasnejšie možné definovať na základe akustických vlastností hlasu, že ide o mladú herečku, resp. ide o hlas, ktorý vo vedomí poslucháča evokuje mladé dievča.

Jednoduchšie uchopiteľná pre tvorcov rozhlasových hier je postava ženy vo vyššom veku, teda napríklad postava stareny. Tam je odlišnosť v hlase, na dosiahnutie žiadaného vnemu v mysli poslucháča, dokonca zdôrazňovaná prítomnosťou suprasegmentálnych javov, ktoré podčiarkujú vek stvárňovanej postavy. Dlhé pauzy, ťažkopádna intonácia, sklon k monotónnej intonácii, pomalé tempo. Takéto narušanie, resp. nefunkčná úprava výdychového prúdu, zostáva nezmenené pri pozorovaní postáv v rozhlasových hrách.

Táto sonda do hlasového prejavu ženských interpretiek by mohla byť predpokladom ďalšieho výskumu, ktorého základy by iste bolo vhodné oprieť o výskum timbru ako individuálneho nositeľa charakteristík postavy, ale zároveň prvku definujúceho napríklad aj vek postavy v rozhlasovej hre, čo vo vizuálnych typoch dramatických umení dokáže nahradiť kostým, pohyb herca či jeho výzor. Dôležité je konfrontovať túto úvahu aj so základným komunikačným modelom, potvrdzujúcim, že hlas s nižším tónom je pre poslucháča vhodnejší a príjemnejší pri počúvaní než hlas vyšší. To však neplatí univerzálne, pretože mnohé nižšie položené hlasy môžu obsahovať také frekvencie, šumy alebo vlastnosti, ktoré dokážu byť rušivé či nepríjemné pre poslucháča.

Literatúra:

JAKOBSON, R.: On Linguistic Aspects on Translation. Cambridge: Harward University Press, 1959. 239 s

KRÁĽ, A., SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava: SPN, 1969. 392 s. ISBN 80-08-00036-8

PAŠTEKA, J.: Estetické paralely umenia. Bratislava: Veda, 1976. 410 s.

SABOLOVÁ, O.: Kompozičné a sémantické súvzťažnosti umeleckej prózy. Prešov: Vydavateľstvo Náuka, 1999. 131 s. ISBN 80-967602-7-0

STYAN, J. L.: Prvky dramatu. Praha: Orbis, 1964.

ŠTĚRBOVÁ, A.: Rozhlas a slovesné umění 2. Olomouc: Univerzita Palackého, 1991. 70 s. ISBN 80-7067-022-3

ŠUTOR, L.: Premena epického na dramatické v estetickom komunikáte. [Dizertačná práca]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011. 126 s.

K poetike vnemu (Krátka nadinterpretácia Stachovej básne Po návšteve)

Marián Milčák

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
marianmilcak@gmail.com

Kľúčové slová: poetika, vnem, konkretisti, obraznosť, lyrický subjekt

V úvahe sa pokúšame o interpretáciu básne Jána Stachu *Po návšteve*. V slovenskej poézii 60. rokov, po období umeleckej stagnácie, akcentovali predstavitelia tzv. trnavskej skupiny, kategóriu estetického („estetično" – termín tzv. trnavskej skupiny) a metaforický (asociačný) princíp. V realizácii básnického textu to okrem iného znamenalo aj príklon k mnohoznačnosti a s ňou súvisiacej (ale inak pociťovanej) zážitkovosti a emotívnosti na úkor mimetickosti, zrozumiteľnosti a odkrývania zmyslu.

Cieľom nášho uvažovania je úsilie preveriť na konkrétnom texte zásady konkretizmu tak, ako ich sformuloval Ján Stacho. Autor sa v úsilí „vtlačiť" obrazu silu vnemu sústreďuje na zachytenie diania, na umelecky účinné zobrazenie toho, čo zakúša subjekt. Tento vnem viažuci sa na dianie podnecuje obraznosť vychádzajúca so špecifickej podoby Stachovho básnického jazyka. Stachov postup spočíva okrem iného vo funkčnom kombinovaní a prekrývaní kontextovo kontrastných obrazových kulís, ktoré (každá za seba) reprezentujú spoločensky, hodnotovo i inak nezlučiteľné oblasti (sakrálnu, väzenskú, eroticko-telesnú).

Oblasť **sakrálneho** v texte reprezentujú slová a výrazy *hriech, chrám, svätí,* (vôňa) *stúpala* (asociácia s kadidlom), *cela*. **Väzenský** priestor sprítomňujú slová a výrazy (po tvojom) *navštívení, sputnali, osamel,* (vo) *väzení, pelech, mrazivo, cela, mukli, bachari, uderili, zhúkli.* **Eroticko-telesnú** sféru zase zastupujú výrazy *slanoslzý smiech, ustrnúc, vzdor a krč, schúlil sa, (z) dlaní, vôňa* **(**ženy), *čuchom, krvavo samčí, mokrá,* znovu *vôňa,* a ďalej slová *ženská, dráždivá, triaška* (tvojho) *tela, zhlboka vdychovali, býčí*. Slovo *cela* má väzenskú a zároveň i sakrálnu konotáciu (kláštorná cela). Oblasť sakrálneho predstavuje i napriek najmenšiemu slovnému zastúpeniu významnú a rovnocennú zložku sémantického procesu (umiestnenie vo finálnych trojveršiach sonetu, názov cyklu *Apokryfy*). Významové strety a paradoxné prepojenia týchto protikladných a exponovaných obrazových kulís umožňuje proklamovaný (metaforický) asociačný princíp. Viacrozmerný kontrast v Stachovej básni (neočakávané prepojenie nespojiteľného) je nielen legitimizovaný fungujúcim princípom asociácie, ale je aj dôležitým prostriedkom zážitkovosti a zmyslovo konkrétneho ozvláštnenia. Žena (jej fyzická

prítomnosť, jej telo) je fenomén, ktorý pre Stachov subjekt znamená vyslobodenie, vykúpenie, spasenie.

Žena tu znamená slobodu vo všetkých významoch tohto slova. V poslednom trojverší sa totiž objavuje slangový výraz „*mukli*“ s výraznou spoločensko-politickou konotáciou. Toto expresívne slovo jestvujúce akoby na významovej periférii textu sa však nedá a nesmie prehliadnuť. Väzenie, život zredukovaný na pobyt v cele, prítomnosť muklov, to všetko nepriamo odkazuje na vtedajší spoločenský kontext, na absurdnú a neplnohodnotnú existenciu subjektu v totalitnom štáte.

Na napísanie tejto stručnej úvahy nás podnietila nejasnosť dobových „konkretistických“ programových téz a teoretických vyjadrení. Sledovali sme (s istým zjednodušením) textovú realizáciu Stachovho programu, pričom sme sa pokúsili o istú rekonštrukciu jeho autorského postupu. Vnem básnicky adekvátneho obrazu, pri ktorom je najdôležitejšie aktívne zakúšanie subjektu, má v básni *Po návšteve* okrem závažnej spoločenskej problematiky sprostredkovať čitateľovi niečo, čo takmer nie je možné vyjadriť slovami, čo v bežnom živote premosťuje mlčanie, niečo, čo v samej podstate smeruje k bezobsažnosti a zároveň k intenzívnemu prežívaniu, pri ktorom prestáva jestvovať okolitý svet.

Literatúra:

STACHO, J. 1986. Marion, Slovenský spisovateľ, s.164.

KOVALČÍK, V. 1992. Konkretisti. In: Knižná revue, roč. II, 7.10.1992, s.3.

Podoby lyrického subjektu v básnickej tvorbe Evy Lukáčovej

Alena Oravcová

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
ally.oravcova@gmail.com

Kľúčové slová: poézia, Eva Lukáčová, femininnosť, lyrický subjekt, hypostáza

Náš príspevok je venovaný básnickej tvorbe Evy Lukáčovej (Luky) s dôrazom na špecifický spôsob, akým uchopuje a kreuje svoj lyrický subjekt. V súlade s cieľom výskumu sme si vybrali jeden jej básnický text, ktorý považujeme za reprezentatívny. Ide o báseň Návrat na ostrovy, ktorá pochádza z básnickej zbierky *Diabloň* (2005).

V rámci výskumu sme si zvolili niekoľko prienikových teorém, ktoré nám pomôžu pri analýze a interpretácii zvoleného básnického textu. Prvou z nich je femininnosť ako svojbytný fenomén v priestore slovenskej poézii, ktorý sa vyznačuje svojimi charakteristickými motívmi či symbolmi. Evu Lukáčovú zaraďuje slovenská kritika do prúdu poézie súkromia, a domnievame sa, že patrí do skupiny autorov, ktorí vo svojej tvorbe spracúvali najmä traumatizujúce životné skutočnosti. Kľúčovou teorémou je však problematika hypostazovaného lyrického subjektu. Eva Lukáčová často pracuje práve s týmto typom subjektu a v jej podaní nadobúda podobu rôznych nadprirodzených bytostí, mytologických stvorení, zvierat či rastlín. Vo vybranej básni pozorujeme výskyt cyklického času, ktorý sa prejavuje v rámcovaní textu časovými údajmi noci a rána. Lyrický subjekt si večer líha spať a prostredníctvom sna sa dostáva do fantazijného sveta, kde komunikuje so zvieratami či rastlinami a všeobecne nachádza cestu k svojej prirodzenosti. Zviera je v tomto básnickom univerze najbližšou bytosťou a spojencom (v prípade básne *Návrat na ostrovy* je to žaba a červienka). Ráno sa lyrická hrdinka prebúdza a z druhého sveta si prináša „suvenír“, v danej básni je to bolesť. Na základe našej analýzy sme dospeli k zisteniu, že básnický svet Lukáčovej sa vyznačuje tzv. dvojpólovosťou a rovnako sa mení aj charakter lyrického subjektu podľa toho, v ktorom svete sa práve nachádza. Je to práve motív sna, ktorý je pomyselnou bránou pri prechode z jedného stavu existencie do druhého.

Prínosom nášho príspevku nie je iba interpretácia daného básnického textu, ale aj pokus o prepojenie našich zistení s teóriou psychoterapie, konkrétne s metódou takzvanej expresívnej terapie. V tvorbe Evy Lukáčovej sme si všimli silný princíp vizualizácie, t. j. formulácie metafory ako výrazne vizuálnej či výtvarnej skutočnosti. Vymětal opisuje niekoľko základných

krokov, ako pracovať s vizuálnym alebo verbálnym stvárnením bolestivých zážitkov s cieľom uvoľnenia emocionálneho napätia alebo prijatia problémovej skutočnosti. Práve tu vidíme paralelu medzi touto technikou a tvorbou Evy Lukáčovej, ktorá sa prostredníctvom temno-groteskných a bizarných obrazov zmieruje so stratou najbližších ľudí vo svojom živote. Prevteľovanie lyrického subjektu do rozličných podôb považujeme za prvý krok terapie za vizualizáciu problému, ktorý napriek mnohým variáciám subjektu podľa nás pramení z rovnakého obsahu vedomia. Nasleduje kontakt lyrickej hrdinky so snovým svetom a jeho bytosťami, čo považujeme za najdôležitejší „ozdravný" moment, ktorý sa v expresívnej terapii vyznačuje spracúvaním, uvedomovaním a vyhodnocovaním aspektov daného problému. Po návrate zo snového sveta dochádza k uvoľneniu psychického napätia, odstráneniu nefunkčného princípu či nadobudnutiu nového poznania. Tvorba Evy Lukáčovej je nesmierne mnohostranná a rozsah nášho príspevku umožňuje iba letmé priblíženie niekoľkých čŕt jej básnického sveta. Za ďalšie pozoruhodné aspekty jej básnických textov považujeme napríklad výskyt spirituálnych motívov, tvorbu nevšedných novotvarov či stvárnenie ženskej telesnosti v netradičnej, oderotizovanej polohe.

Literatúra:

LUKA, E.: Diabloň. Trnava : Edition Ryba, 2005.

MILČÁK, M.: Mýtus a báseň (7 úvah o poézii). Levoča : Modrý Peter, 2010.

URBANOVÁ, E.: Snívam, teda som: K autorskej poézii Evy Luky (Eva Luka – Diabloň: 2005, Havranjel: 2011). In: Motus in verbo, 1/1, s. 91–94.

VYMĚTAL a kol.: Speciální psychoterapie. Praha : Grada, 2007.

Ženská hrdinka v slovenskej ľudovej rozprávke

Patrícia Papcunová

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach
patricia.papcunova@student.upjs.sk

Kľúčové slová: ľudové rozprávky, ženská hrdinka, Pavol Dobšinský, ženská postava, zhavranelí bratia

V príspevku približujeme problematiku ženských postáv v slovenských ľudových čarodejných rozprávkach. Zameriavame sa na čarodejný typ rozprávky zo zberateľského repertoára Pavla Dobšinského. Zo zvoleného materiálu vyberáme jeden konkrétny variant rozprávky, ktorý podrobujeme bližšiemu skúmaniu, pričom si všímame nielen pestrosť výskytu a postavenie ženských postáv, ale aj archetypálne podložie jednotlivých prítomných prvkov.

Cieľom príspevku je poukázať na špecifické charakteristiky ženských rozprávkových postáv so zreteľom na postavy hrdiniek. Na analýzu sme zvolili materiál azda najznámejšieho slovenského zberateľa rozprávok Pavla Dobšinského. Pri výbere sme sa, v súlade s naznačeným smerovaním príspevku, zamerali práve na kolekciu čarodejných ľudových rozprávok. Hlavným kritériom bola pri voľbe konkrétnej rozprávky, ktorú podrobujeme analýze, dominantná úloha ženskej postavy v rozprávkovom príbehu. Zvolili sme teda rozprávku so ženskou hrdinkou, ktorá sa vyznačuje mimoriadnou participáciou na modelovaní deja, a to rozprávku *Traja zhavranelí bratia*.

V príspevku sa koncentrujeúpoznatky o špecifikách rozprávkového žánru a znakoch ľudových rozprávok označovaných aj ako prípoviedky či povesti. Vymedzujeme v ňom charakteristické rysy čarodejného typu ľudových rozprávok, ktorý je vo všeobecnosti považovaný za rozprávku v najužšom zmysle slova (Lesňák, 2006, s. 80). Fantastickosť je v čarodejných rozprávkach prestúpená celou jej umeleckou podobou a preniká jednak jej tematickým plánom, ako aj plánom jazykovým, a fantastickosť sa prejavuje aj na modelovaní rozprávkových postáv.

Ženské postavy v ľudovej čarodejnej rozprávke vymedzujeme na pozadí typológie P. Milčáka (2006), vychádzajúcej z ich fyzickej podoby. P. Milčák rozlišuje štyri typy postáv: personálnu, zásvetnú (autor sa pri využití tohto pojmu odvoláva na jeho zavedenie S. Rakúsom v diele *Próza a skutočnosť*), animálnu a predmetovú. V rámci materiálu slovenských čarodejných rozprávok nachádzame ženské personálne postavy, vyznačujúce sa ľudskou

podobou, ako aj postavy zásvetné, teda transcendentálne, oplývajúce transcendentnými schopnosťami alebo pochádzajúce z transcendentných priestorov, reprezentované napríklad postavou ježibaby.

Svoju pozornosť venujeme aj zatriedeniu ženských rozprávkových postáv podľa ich pozitívnej či negatívnej podstaty a v príspevku sa osobitne zaoberáme postavou ženskej hrdinky. Jej postavenie je v porovnaní s mužskými hrdinami v menšine a odlišujú sa aj motivovanosťou niektorých činov, ako aj samotným konaním v rámci rozprávkového deja (Šutor, 2014).

Pri problematike hrdinky uvádzame aj existenciu dvoch typov, a to aktívneho a pasívneho. Spomedzi nich presúvame svoju pozornosť práve na aktívny typ hrdinky a následnej analýze podrobujeme rozprávku vyznačujúcu sa jeho prítomnosťou, a to *Traja zhavranelí bratia*, variant spísaný Pavlom Dobšinským.

V rámci neho analyzujeme určujúce znaky rozprávkovej hrdinky, na základe ktorých odôvodňujeme jej zaradenie k aktívnemu typu. Zároveň sa zameriavame na úlohu matky v modelovaní príbehu, ako aj prítomnosť materských symbolov. V súvislosti s tým venujeme pozornosť archetypálnemu podložiu, ktoré sa nám javí ako kľúčové na úplné obsiahnutie fenoménu.

Príspevok poskytuje prierez fenoménom ženských postáv, ako aj ženských elementov archetypálnej povahy v slovenských ľudových čarodejných rozprávkach zo zbierok Pavla Dobšinského. Vo vybranej rozprávke *Traja zhavranelí bratia* sa hrdinka prejavuje ako aktívna pre jej morálne kvality a participáciu na formovaní rozprávkového príbehu. Zároveň môžeme zhodnotiť, že rozprávkový sujet je prestúpený materskými prvkami, a to v podobe materských postáv pozitívnej aj negatívnej podstaty, ako aj materských symbolov.

Literatúra:

FRANZ, M.-L. von. Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie. Praha : Portál s. r. o., 1998. 182 s. ISBN 80-7178-260-2.

JUNG, C. G. Výbor z díla II: Archetypy a kolektivní nevědomí. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. 440 s. ISBN 80-85880-16-4.

JUNG, C. G. Výbor z díla VIII: Hrdina a archetyp matky. Brno : Emitos a Nakladatelstvá Tomáše Janečka, 2009. 478 s. ISBN 9788087171103 .

LEŠČÁK, M. Postavenie ženy v slovenskej rozprávke. In Žena z pohľadu etnológie. Bratislava : Matičné združenie priaznivcov ľudovej kultúry Prebudená pieseň, 1998. ISBN 80-967650-9-4, s. 168 – 171.

LEŠČÁK, M. Úvod do folkloristiky. Bratislava : Národné osvetové centrum v Bratislave, 2006. 111 s. ISBN 80-7121-272-5.
MILČÁK, P. Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte. Levoča : Modrý Peter, 2006. 92 s. ISBN 80-85515-67-9.
PAPCUNOVÁ, P. Fenomén ženskej hrdinky v ľudových rozprávkach [diplomová práca]. Košice: FF UPJŠ v Košiciach, 2017.
ŠUTOR, L. – BURDOVÁ, D. 2014. Genóm slovenskej ľudovej čarodejnej rozprávky. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014. 230 s. ISBN 978-80-8152-197-3.

Internetové zdroje:
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/13

Aktualizačný a extenzívny formát celebrity v elektronických médiách: poznámky o „emokracii“

Juraj Rusnák

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií FF PU v Prešove
jurko.rusnak@gmail.com

Kľúčové slová: elektronické médiá, semiotika, popkultúra, celebrita

Konečná podoba fungujúcej programovej štruktúry vysielania elektronického média dnes predstavuje napĺňanie kompromisu medzi strategickými cieľmi manažmentu média (najmä úsilím o zvyšovanie počúvateľnosti/sledovanosti, resp. o naplnenie požiadaviek fungovania média verejnej služby) na jednej strane a očakávaniami publika (zaplnenie voľného času zábavou či relaxom, získavanie informácií, saturovanie sociokultúrnych potrieb a pod.) na strane druhej. Jednotlivé procesy pri vytváraní programovej ponuky v elektronických médiách dnes preto možno vnímať ako indície vyrovnávania napätia medzi úsilím konzervovať „programovú tvár“ média (formátovaním programovej syntaxe a stabilizáciou jeho počúvanosti, sledovanosti, resp. návštevnosti) a snahou liberalizovať jej ponuku (zaraďovaním do programovej štruktúry nových akvizícií a tzv. eventov). Podstatou masovej mediálnej produkcie je pritom šírenie textov ako výsledkov procesu smerujúceho od invencie (ktorý zahŕňa nové spôsoby organizácie textu) ku konvencii (pre ktorý sú charakteristické opakované, štandardizované spôsoby organizácie textu; porov. Cawelti, 1970).

Všetky tri vyššie spomínané kontradikcie, ktoré sprevádzajú konštruovanie programu v elektronickom mediálnom environmente, možno názorne demonštrovať pri opise fungovania jedného z najrozšírenejších fenoménov mediálnej prevádzky v súčasnej dobe: pri vytváraní, šírení a „spotrebe“ popkultúrneho potenciálu mediálnych osobností, tzv. celebrít.

Celebrita ako aktualizovaná a extenzifikovaná verzia osobnosti: pokus o terminologický náčrt

Inštalovanie slávnych osobností z prostredia zábavného priemyslu je dôležitým prvkom procesu fungovania všetkých, nielen elektronických médií. Daniel Boorstin už pred štyridsiatimi rokmi charakterizoval celebritu ako osobu, ktorá je dobre známa tým, že je dobre známa (Boorstin, 1992, s. 47), a odhalil tak jej najdôležitejšiu vlastnosť – jej extenzívny charakter. Na udržanie statusu celebrity je preto najdôležitejšie jej okamžité šírenie, ovládnutie

čo najväčšej šírky (najmä mediálneho) priestoru. V súvislosti s neprehliadnuteľnou úlohou médií pri vytváraní dnešných celebrít sa čoraz častejšie hovorí o mediálnych, resp. televíznych celebritách (Denis Schwarcz, ktorý v mediálnom prostredí vystupuje pod menom Bohumil Stejskal, použil príhodný termín telebrita na označenie celebrity, ktorá žije v priestore médií vlastným životom, médiám vďačí nielen za zrod a prípadný zánik, ale aj za vlastný „životný priestor“, napr. v prostredí mediálne živených fanklubov – Stejskal, 2009). celebritu považujeme za „text“ určený na „čítanie“, ktorý je spoločným autorským dielom médií a ich publika; prirodzene, podľa indícií kultúry, ktorá tento spoločný autorský čin umožnila. Rozličné verzie formátu „textu“ celebrity v priestore a čase naznačujú, že v štruktúre organizmu mediálnej celebrity, resp. jej telematickej verzie zvanej „telebrita“ dominujú – na rozdiel od podôb štandardnej osobnosti – skôr aktuálne než gnómické parametre. Douglas Rushkoff už dávnejšie konštatoval, že rozširovanie mediálnych informácií o celebritách nápadne pripomína spôsob prežívania vírusových organizmov (Rushkoff, 1996, s. 3 – 5). Virologickú povahu života mediálnej celebrity možno indikovať nielen ako okamžité šírenie, ale aj ako aktuálne „ovládnutie“ čo najväčšej šírky (najmä mediálneho) priestoru. Postupné mutovanie obsahu pôvodnej správy, ktorá sa extenzívnym gestom v mediálnej prevádzke stále viac „nabaľuje“ o komplexné sociokultúrne mýty.

Emomémy: dištinktívne príznaky života organizmu zvaného celebrita

Súčasná mediálna kultúra, v ktorej je inkorporované silné tkanivo karnevalizácie a spektakulárnosti (bližšie porov. Rusnák, 2013), vnáša do zobrazovania mediálnych osobností ešte jeden dôležitý prvok – emotívnu tenziu, nesúlad, niekedy až disproporčnosť jednotlivých prvkov. Mediálna realita je predstavená ako svet smerujúci ku kontradikcii medzi vysokým a nízkym, medzi krásnym a škaredým, medzi vznešeným a všedným. Toto úsilie smeruje až k ustálenému spôsobu prejavovania radosti či smútku, formalizovanému manuálu vytvárania, šírenia a spracovania emocionality v médiách. Anticipuje, akým druhom emocionálnej mimesis bude tá či ona spoločnosť dávať prednosť. Tak sa v prehliadke televíznych príležitostí sebazverejnenia ocitnú vedľa seba nielen ozajstné spevácke talenty či nádejní virtuózi, ale aj rôzne karikatúry rozosmievajúce televízne publikum svojou „ľahkosťou bytia“ – schopnosť výraznejšej sebareflexie je u týchto tragikomických postáv nahradzovaná silnou túžbou byť známym, stať sa spomínanou telebritou. Podobne tak v štruktúre televízneho prenosu zo športového podujatia sú viditeľné nielen prvky implantovania emotívnych informácií tak, aby toto „predstavenie“ nadobudlo štandardizovaný tvar, ale aj formy spoločného interaktívneho predstavenia aktérov (divákov i hráčov). Požiadavka okamžite zaujať pozornosť je, pravdaže,

oprávnená – produkovanie celebrity je silne aktualizované a čas jej možnej prezentácie rýchlo plynie – prináša však, podľa nášho názoru aj isté recepčné riziko: pri identifikácii novej celebrity nepotrebuje mediálny používateľ takmer žiadnu interpretačnú námahu, nová mediálna osobnosť je formálne nápadná, je nevšedná, prečnieva nad ostatnými takpovediac na prvý pohľad. Veľmi častým predpokladom pri kreovaní potenciálnej ženskej mediálnej osobnosti môže byť aj život v kontroverznom prostredí (barové tanečnice, klientky protialkoholických liečební či pracovníčky kremačných zariadení), prípadne ich vzájomná kombinácia (v jednom zábavno-súťažnom programe s prvkami reality TV súťažili proti sebe pracovníčky erotického salónu a dôchodkyne z miestneho cirkevného spoločenstva).

Tieto univerzálne pravidlá ovplyvňujú zásadným spôsobom generovanie mediálnej celebrity: predpokladá sa, že budúca mediálna osobnosť bude „vybavená“ nečakanými, často kontroverzne prijímanými prejavmi na verejnosti (silný dôraz na tento fenomén odlišuje profil štandardného formátu mediálnej celebrity od iných osobností kreatívnej ľudskej činnosti.

Trendy v kreovaní mediálnych osobností: pokus o rekapituláciu

Aké univerzálnejšie trendy možno teda indikovať pri programovaní mediálnych celebrít? Predovšetkým možno v tkanive mediálnej produkcie nahmatať novú „gramatiku“: dva základné atribúty mediálneho textu (ontologický – označovací a funkčný – komunikačný) je možné indikovať aj v dnešnej mediálnej prevádzke (médiá stále sprostredkúvajú, medializujú skutočnosť), otázne však je, ako sa zmenila/mení pragmatická ambícia tejto produkcie, šírenia a, pravdaže, aj spotreby. Disproporčná mediálna realita, ktorá vzniká úmyselným vytváraním napätia medzi krásnym a škaredým, medzi komickým a tragickým, medzi silným a slabým či medzi radosťou a žiaľom, generuje panoptikum kurióznych celebrít.

Po druhé, extenzívny ráz budovania celebrít, ich schopnosť „vykryť (mediálny) priestor“, je dôsledkom záujmu publika o postulovanie tzv. dekoratívnych médií (pravdaže, aj s rezignovaním na ich primárnu informatívno-poznávaciu funkciu). Mediálne celebrity sa tak stávajú skôr nepretržitým prúdom ako sledom izolovaných úkazov. Úsilie konštruovať „atmosféru“, „náladu“ (možno aj v úmysle vyradiť z medziľudskej komunikácie ticho pre jeho naliehavosť až dráždivosť) dominuje v celom prostredí elektronických médií, čo vedie administratívnych správcov spravodajských serverov k permanentnému klonovaniu správ o emocionálnom vytržení spoločnosti zo smrti slávnej celebrity a bytových architektov k víziám tvorby tvaru obývačky ako „domáceho kina“.

A po tretie: mediálne celebrity vznikajú a prežívajú ako spoločné dramaturgické dielo médií a publika. Publikum v tomto prípade nie je len prostým príjemcom, je spolutvorcom,

najpresnejšie – je spotrebiteľom tkaniva mediálnej celebrity: napodobňuje ich oblečením, stravovaním, spôsobmi nakupovania, trávením voľného času, zápalisto diskutuje o narábaní s verejnou mocou a zapaľuje sviečky pri spomienke na život hokejovej legendy... Ukazuje sa, že proces tvorby celebrít ako disproporčného a ambientného mediálneho produktu je svojou interaktívnou a dramaturgickou povahou jedným z najrukolapnejších dôkazov o fungovaní „amfiteátrového komunikačného diskurzu“ – tak, ako o ňom píše V. Flusser (2002).

Emomémy, komplexné súbory znakov komunikácie, v ktorých je najdôležitejšou informačnou hodnotou ich emotívna dištinkcia, pomáhajú proces inštalovania celebrít spájať do permanentnej extatickej feérie, v ktorej sa na mediálnom pódiu strieda politik zabávajúci verejnosť svojimi komunikačnými lapsusmi s účastníkom talentovej súťaže imitujúcim odrezávanie častí svojho tela. Zo života celebrity sa tak nevyhnutne vytráca obyčajnosť, všednosť, predvídateľnosť, jej mediálny fanklub to prinajmenšom tak očakáva. Produkčno-recepčný kruh fungovania environmentu celebrít sa teda môže uzavrieť: život celebrite vdychujú médiá ruku v ruke s ich používateľmi.

Literatúra:

BOORSTIN, D., 1992. The Image: A Guide to Pseudo-Events in America. New York: Vintage.

CAWELTI, J., 1970. The Six-Gun Mystique. Ohio: Bowling Green University Press.

FLUSSER, V., 2002. Komunikológia. Bratislava: Mediálny inštitút.

RUSHKOFF, D., 1996. Media Virus. New York: Ballantine Books.

RUSNÁK, J., 2013. Karneval v rytme Harlem Shake: poznámky o korelácii medzi ppulárnou a masovou kultúrou v súčasných elektronických médiách. Jazyk a kultúra, 4, č. 13. [Cit. 2017-19-08] Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/13_2013/rusnak.pdf>

STEJSKAL, B., 2017. Týždňovka: BOTO, Bohumilov OTO 2007. [Cit. 2017-19-08] Dostupné na internete: <http://medialne.etrend.sk/televizia/clanok.php?clanok=4616>

K poetike ženských autoriek v slovenskej próze po roku 2000

Marta Součková

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií FF PU v Prešove

marta.souckova@unipo.sk

Kľúčové slová: slovenská próza, ženské autorky, poetika, detabuizácia, autobiografia

Vo svojom referáte sa sústreďujem predovšetkým na prózy slovenských autoriek, publikované po roku 2000, a to aj s ohľadom na odlišnú literárnu situáciu (v porovnaní s 90. rokmi). Zaoberám sa najmä stvárnením ženského tela (detabuizáciou sexuality, demýtizáciou materstva a pôrodu atď.) a modelovaním vzťahov medzi mužom a ženou či matkou a dcérou. Teoretické východiská (z koncepcií H. Cixous, P. Morrisovej, L. Oates-Indruchovej a i.) konkretizujem na tvorbe Ireny Brežnej, Jany Bodnárovej, Jany Juráňovej, Uršule Kovalyk, Moniky Kompaníkovej, Jany Beňovej, Ivany Gibovej, Ivany Dobrakovovej, Zusky Kepplovej či Michaely Rosovej.

Nie je jednoduché charakterizovať mužské a ženské písanie, podobne ako nie je ľahké diferencovať medzi individuálnymi poetikami autoriek či autorov. V slovenskej próze po roku 2000 vnímam posun od stratifikácie sveta na mužov/agresorov a ženy/obete k menej explicitnej diferenciácii, hoci s opätovným poukazovaním na genderové stereotypy a so záujmom o témy súvisiace s telesnosťou. Feministické autorky neraz vedú intertextuálny dialóg s dielami ich mužských kolegov – novela J. Juráňovej *Utrpenie starého kocúra* z r. 2000 tak čiastočne odkazuje na Goetheho *Utrpenie mladého Werthera* z r. 1774 (problém citlivosti a citovosti), no predovšetkým polemizuje s Vilikovského poviedkou *Eskalácia citu I.* (z knihy *Eskalácia citu* z r. 1989), a to odlišným stvárnením motívu znásilnenia invalidky. U. Kovalyk zase v poviedke *Filipovna* v knihe *Travesty šou* (2004) presúva pozornosť na ženskú postavu z románu F. M. Dostojevského *Idiot*, nie na jeho protagonistu Myškina. V tvorbe Kovalyk sa často vyskytujú motívy negatívnej intímnej skúsenosti, sexuálny akt je stvárnený i ako brutálny, protagonistky reagujú na necitlivosť muža aj výraznou revoltou.

Viaceré prózy autoriek akoby nadväzovali na známu esej *Smiech medúzy*, na písanie žien „bielym atramentom“ vlastného tela: „Žena se musí napsat, protože právě ona ztělesňuje invenci nového, rebelantského způsobu psaní, (...) Piš sebe samu: tvé tělo musí promluvit, len tak vytrysknou nekonečné zdroje nevědomí.“ (Cixous, 1995, s. 94). V danom kontexte vznikajú otázky spojené s explicitnou prezentáciou tela, jeho utrpením – pripomenúť možno motívy

poškodzovania, sebadeštrukcie, motivované neraz psychickými problémami postavy. Michaela Rosová v novele *Dandy* (2011) kreuje patologické prejavy sexuality determinované minulosťou hlavných postáv (najmä znásilnením protagonistky). Rosovej novela však viac ako o nich vypovedá o neschopnosti súčasného mladého človeka milovať, prekonať vlastné traumatické zážitky. Protagonistka prózy Ivany Gibovej *Barbora, boch* & *katarzia* (2016) predstavuje podobne ako Paula v poviedke Kovalyk *Šelma* (z *Travesty šou*) ženu s pozitívnym vzťahom k sexu, avšak jej promiskuita vyplýva (podobne ako v texte M. Rosovej) zo znásilnenia v detstve. Barbora má svoje druhé ja, Sylviu, čo odkazuje na potenciálnu schizofréniu protagonistky. Emocionálna nestabilita protagonistky vedie k jej sebadeštrukcii a pohybu v bludnom kruhu ne-vzťahov.

Psychické problémy postáv tematizujú ženské autorky s naliehavosťou, akú len málokedy objavujeme v tvorbe ich mužských kolegov (pars pro toto Edmunda Hlatkého). V tvorbe Ivany Dobrakovovej už od jej debutu *Prvá smrť v rodine* (2009) až po nateraz poslednú, štvrtú knihu *Matky a kamionisti* (2018) možno pozorovať osciláciu postáv medzi normalitou, až banalitou, a nenormalitou, resp. inakosťou. Dobrakovová má schopnosť fascinovať recipienta aj písaním o patológii, akú by sme nechceli zažiť, uvažovaním o krehkých, ľahko prekročiteľných hraniciach medzi psychickým zdravím a chorobou. Jej postavy sú často neurotické, úzkostné či depresívne, ich problémy súvisia aj so zmenami tela (graviditou, potratom i materstvom). Štatútu psychicky labilnej protagonistky zodpovedá výber jazykových prostriedkov – v románe *Bellevue* z r. 2010 narácia pripomína nekončiaci sa prúd (pod)vedomia, interpunkcia sa využíva nesystémovo, rozrušenosť protagonistky autorka manifestuje aj prostredníctvom zvolacích a opytovacích viet.

Viaceré spisovateľky problematizujú vo svojich textoch tiež vysoké tematické hodnoty, akou je i materstvo, respektíve zobrazujú matku, ktorá zlyháva vo svojej role. Azda najvýraznejšie zo súčasných autoriek demýtizuje postavu matky vo svojej tvorbe Monika Kompaníková. Najsugestívnejšie pôsobí jej modelovanie materstva v románe *Piata loď* (2010), azda preto, že sa týka troch generácií: stará matka Irena nedokázala prijať svoju ani dcérinu graviditu; jej dcéra Lucia otehotnela príliš mladá, aby sa identifikovala s rolou matky; Jarka z ďalšej generácie tak túži po funkčnej rodine, až unesie malé dvojčatá, aby sa mohla o niekoho starať. Postava matky sa frekventovane objavuje aj v prózach Svetlany Žuchovej, Ivany Dobrakovovej, Ireny Brežnej, Jany Bodnárovej či Veroniky Šikulovej, čo súvisí s vyrovnávaním sa postáv s minulosťou, umieraním a smrťou rodičky, no tiež s autobiografickosťou písania.

Ženské autorky (Mila Haugová, Jana Bodnárová, Irena Brežná, Stanislava Chrobáková Repar) tematizujú vlastnú skúsenosť v podobe fikcionalizovaných autobiografií alebo denníkov, prípadne vznikajú prózy s autobiografickými prvkami (Jaroslavy Blažkovej, Etely Farkašovej, Alty Vášovej a i.). Autentické písanie je prepojené s fenoménom pamäti – zatiaľ čo mužskí autori neraz stvárňujú „veľké“ dejiny (pars pro toto Lavríkov román *Nedeľné šachy s Tisom* z r. 2016), prózy autoriek sú často „intímnejšie“, tematizujúce históriu cez osobný príbeh. Napríklad Irena Brežná v románe *Na slepačích krídlach* (2008) prekračuje pomyselnú hranicu medzi literatúrou pre mládež a dospelých či memoármi a fikciou. Prostredníctvom motívu uväznenia matky a persiflovaného ideologického jazyka je tu zobrazená totalitná spoločnosť, ale tiež intimita rodinných vzťahov. Podobne vo fragmentárnej próze Jany Bodnárovej *takmer neviditeľná* (2008) sa prelínajú spomienky na reálne osobnosti a udalosti s virtuálnym svetom. Relevantná tu je rodová spriaznenosť: protagonistka je spojená so všetkými ženami svojej rodiny, modelovanými až archetypálne.

O posilnenej línii ženských autoriek, predovšetkým po roku 2000, svedčia okrem iného (aj opakované) nominácie ich próz do finále literárnej súťaže Anasoft litera a jej Cena – doteraz ju získali Alta Vášová, Monika Kompaníková, Veronika Šikulová a v minulom roku Etela Farkašová. Z „neviditeľných žien“ sa tak, obrazne povedané, ozývajú neprehliadnuteľné hlasy.

Literatúra:

CIXOUS, H.: Smiech medúzy. In: Aspekt, 1995, roč. 3, č. 2 – 3, s. 94 – 95.

CVIKOVÁ, J.: Ku konceptualizácii rodu v myslení o literatúre. Bratislava: Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied a ASPEKT 2014. 271 s.

MORRISOVÁ, P.: Literatura a feminismus. Brno: Host 2000. 232 s.

OATES-INDRUCHOVÁ, Libora: Elaine Showalter a gynokritika. In: Aspekt, 1995, roč. 3, č. 1, s. 91 – 93.

PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I. (eds.): Hľadanie súčasnosti. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia. Bratislava: Literárne informačné centrum 2014. 219 s.

SOUČKOVÁ, M.: P/r/ózy po roku 1989. Bratislava: Ars Poetica, 2009. 418 s.

Prítomnosť hrdiniek vo vývine slovenskej literatúry v Rumunsku (1853 – 1953)

Patrik Šenkár

Katedra slovenského jazyka a literatúry PF Univerzity J. Selyeho v Komárne
senkarp@ujs.sk

Kľúčové slová: Slováci v Rumunsku, národnostné bytie, diachrónia, ženský aspekt, interpretácia, emancipácia

Literatúra zahraničných Slovákov je integrálnou súčasťou celoslovenského kultúrneho kontextu. Príspevok poukazuje na existenciu Slovákov na Dolnej zemi so špecifickým zreteľom na Rumunsko. Zvýrazňuje a adekvátne pertraktuje rôzne okolnosti, ktoré sú neodmysliteľnou zložkou svojbytnosti národa či národnosti. Všíma si konkrétne atribúty, ktoré plnia utvrdzovaciu úlohu a funkciu pri zachovávaní národného povedomia Slovákov v Rumunsku. Sleduje motívy, ktoré tematicky smerujú k širším súvislostiam. Na základe objektívno-subjektívnych postrehov či báz čitateľskej skúsenosti – v rámci interpretačných postupov – uvádza a konfrontuje (ne)ľahký život najmä ženských postáv, ktoré sa diachronicky objavujú v jednotlivých prozaických textoch tejto literatúry. Stručne (až heslovite) uvádza historický vývoj i jazykové špecifiká ako determinanty samotnej existencie národnosti. Popritom jeho kardinálnou súčasťou je aj analýza jednotlivých literárnych výstupov danej národnosti, ktoré znamenajú akési vývinové impulzy kultúrnosti v širšom ponímaní, minimálne smerom k Slovensku ako materskej krajine predkov. Predmetom príspevku je teda poukázať na akúsi tematicky oblúkovitú prítomnosť hrdiniek v slovenskej kultúre a literatúre v Rumunsku (1853 – 1953).

V texte je využitá chronologická metóda, vychádzajúca z komplexného písaného korpusu. Ako „odrazový mostík“ je uvádzaná bazálna kniha Ľudovíta Haana a Daniela Zajaca s názvom *Dejiny starého a nového Nadlaku* (1853). Postupne sa záujem upriamuje na ženské hrdinky, vychádzajúc z konkrétnych prác Mateja Rádixa, Jána Plecha či Ivana Bujnu. Poukazuje sa na individuálne stvárnenie ženských postáv z rôznych aspektov (žena v domácnosti, v škole, v spolku...). Uvádza sa ich záslužná činnosť na poli regionálnej kultúry (najmä) v Nadlaku (spolky, krúžky, družstvá...). Tým sa vlastne t. č. čoraz viac rozšíril okruh i záujem „jednoduchých“ žien o spoločenské dianie, pričom sa tak zapájali do „regionálnych“ kultúrnych dejín. Konfrontuje sa aj dobová Slovenka a Rumunka – a to zvonka i „zvnútra“

(charakteristické črty v tvorbe Gustáva Augustínyho). Zaujímavou súčasťou príspevku je aj opis statočných, cieľavedomých a roduverných žien v krátkej próze Ondreja Seberíniho, resp. opis jednotlivých (až pestrých) charakterov žien v rozsiahlom románe Slováci a sloboda. Ako akési exotikum konkretizuje úsilie poukázať na prítomnosť ženského elementu v prózach Petra Suchanského (žena ako éterická, odvážna, silná a nebojácna bytosť s ideálnym telom a vznešeným duchom pre džentlmena a pod.).

V závere môžeme skonštatovať, že ženy-hrdinky v jednotlivých prózach Slovákov v Rumunsku v danom období, t. j. v prvom storočí kultúrneho vývoja tejto národnosti, zohrali významnú motivačnú úlohu pri formovaní komplexnej (reálnej) identity, čím vytvorili dôležitý pilier dolnozemskej tvorivej existencie. Symbolicky povedané: od nečinnej ženy k tvorivej bytosti, od ľahostajnej osoby voči sebe i ostatným k zanietenej a angažovanej bojovníčke. Tak sa žena stáva povahovo i stvárnením nesmrteľnou – pre čitateľov nielen na Dolnej zemi, ale aj na Slovensku (či širšie)...

Literatúra:

ANDRUŠKA, P. 2009. *Súčasní slovenskí spisovatelia z Rumunska*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-8094-483-4.

ANOCA, D. M. 2010. *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-060-5.

HARPÁŇ, M. 2000. *Zápas o identitu*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska a Vydavateľstvo ESA. ISBN 973-9292-64 (80-85684-18-7).

JANČOVIC, J. 2009. *Vyorali hlboké dolnozemské brázdy*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-050-6.

KMEŤ, M. 2010. *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-057-5.

PORUBSKÝ, J. 2004. *Pohľady do minulosti*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA. ISBN 973-8324-57-2 (80-85684-39-X).

ŠTEFANKO, O. 2004. *Ponachodené súvislosti*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. ISBN 973-8324-45-9.

Pramenné texty:

AUGUSTÍNY, G. 1997. *Malý Paríž*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku. ISBN 973-9292-15-1.

BUJNA, I. 2000. *Spisy*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku. ISBN 973-9292-54-2.

HAAN, Ľ., ZAJAC, D. 1994. *Dejepis starého i nového Nadlaku*. Nadlak: Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku a Slávia a.s. v Nadlaku. bez ISBN.

PLECH, J. 1995. Butín. Kronika školy a života. In: *Dve kroniky*. Nadlak: Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, s. 35-158. ISBN 973-97206-3-3.

RÁDIX, M. 1995. Dejiny nadlackých Slovákov od roku 1903-ho do roku 1953-ho, t.j. 150-ročná pamiatka, ktorá nebola zadržaná, snáď nemal to kto previesť a či pre neprajné pomery. In: *Dve kroniky*. Nadlak: Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, s. 1-33. bez ISBN.

ROZKOŠ, P. 2010. *Jozef Gregor Tajovský v povedomí Nadlačanov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. ISBN 80-8061-259-5.

SEBERÍNI, O. 1996. *Dielo. Zväzok I*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku. ISBN 973-97801-0-5 (973-97801-1-3).

SEBERÍNI, O. 1997. Prózy. In: *Dielo*. *Zväzok II*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, s. 9-133. ISBN 973-9292-20-8.

SUCHANSKÝ, P. 1922. *Sem-tam a iné rozprávky*. Spišská Nová Ves: Kníhtlačiareň D. Ferenca. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1935. *Stratení ľudia*. Bratislava: Učiteľské nakladateľstvo slovenské „U nás“ – Družstvo v Bratislave. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1934. *Tri snúbenice*. Turčiansky Svätý Martin: Kníhtlačiarsky účast. spolok. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1932. *V Brazílii*. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1931. *Za diamantami v divočinách Brazílie*. Trnava: Vyd. G. A. Bežo. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1928. *Záhadná krajina v tropickom vnútrozemí Brazílie*. Trnava: Vyd. G. A. Bežo. bez ISBN.

SUCHANSKÝ, P. 1971. *Zelené peklo*. Bratislava: Tatran. bez ISBN.

Význam umenia v historickej semióze kultúry

Lukáš Šutor

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach

lukas.sutor@upjs.sk

Kľúčové slová: kultúra, umenie, semiotika, historická semióza

Príspevok bol zameraný na vzťah kultúry a umenia v pozícii semiotického systému a podsystému. Sledovali sme v ňom vznik umenia v kultúrnej evolúcii a jeho semiotickú vybavenosť (v zmysle arbitrárneho a ikonického princípu a ich vzájomného dopĺňania). Rozhodujúci semiotický zlom v dejinách kultúry, ktorým sa v príspevku zaoberáme, nastal v mladom paleolite. Od tohto obdobia sa formuje komplexná znaková kultúra, ktorej nositeľom je anatomicky moderný človek vo fáze neskoršieho eurázijského vývinu. Vo všetkých merateľných aspektoch semiózy v porovnaní s prechádzajúcimi typmi kultúr konštatujeme výrazný kvantitatívny a kvalitatívny skok. Na jednej strane pokračujú procesy, ktoré sa stopovo objavovali už v predchádzajúcom období (estetické predmety, farbenie a pohrebné rituály), no v neporovnateľne väčšom nálezovom rozsahu, ktorý už nepripúšťa pochybnosti o tom, či ide o zámerné znakové správanie. Na druhej strane sme si všímali nové kultúrne fenomény, ktoré si na svoju existenciu vyžadovali väčšiu semiotickú komplexnosť. Jej nárast sme v príspevku nazvali kultúrno-kognitívnou revolúciou. Semioticky najzachovalejším a najucelenejším fenoménom mladého paleolitu, ktorý analyzujeme, je výtvarné umenie. Jeho ikonicko-estetická bezprostrednosť, zrozumiteľná každej dobe, je začiatkom zložitého signifikačného procesu, tak ako mu rozumeli jeho tvorcovia a ako sme sa ho pokúsili rekonštruovať aj my. Analýzu sme upriamili na dva výrazné fenomény: na parietálne umenie jaskýň (najmä európskych) v ich intersémantických aj intrasémantických dispozíciách a na kult venuší, vyskytujúcich sa v pozoruhodnej štýlovej kontinuite v širokej oblasti od súčasného Francúzska po Sibír; ich ťažiskom sú gravettienské archeologické kultúry, šíriace sa z východnej Európy. Oba fenomény sme skúmali v priestorových súvislostiach. Dospeli sme k záveru, že mladopaleolitický človek vedel čítať a zaznamenávať priestor na viacerých úrovniach a vo viacerých kódoch. Je pravdepodobné, že na rituáloch ako viacrozmerných znakových štruktúrach sa podieľali okrem vizuálnych kódov aj akustické kódy (ozveny) a taktilné kódy (stopy po častých dotykoch na tvarovo exponovaných miestach), čo dokazuje preferovanie jaskýň s takýmito predispozíciami.

Špecifické priestorové intersémantické prepojenia sme analyzovali pri venušiach ako zástupkyniach mobilného umenia; konkrétne sme sa zamerali na prepojenie s telom človeka (amulety) a s mikropriestorom príbytku. Táto nová schopnosť usporiadania elementárnych znakov (malieb a skulptúr) do zložitých multiznakových systémov zapájajúcich kontext celého priestoru dovolila konštruovať svet v niekoľkých rozmeroch zároveň. Ďalšou sémantickou kategóriou, ktorú sme si všímali, bol rodový aspekt oboch umeleckých fenoménov.

Z analýz a interpretácií vyplýva, že forma mladopaleolitického umenia nebola nikdy viazaná výlučne na mimetické postupy. Skôr sa zdá, akoby mladopaleolitických ľudí na vyšších úrovniach semiózy najviac zaujímali abstraktné významy a voľne pri tom využívali typy estetických znakov, ktoré sa im na vyjadrenie ich zámeru hodili. Na významovej úrovni je potom evidentné, že výtvarné umenie mladého paleolitu je znakovým záznamom zložitého svetonázoru a je na ďalšom zhodnotení, či ho budeme považovať za prírodnú filozofiou alebo mytológiu. Na záver možno konštatovať, že zrod komplexnej znakovej kultúry (a v jej rámci aj fenoménu umenia) znamenal obrovský skok semiogenézy prírody všeobecne a definitívne oddelil človeka od zvyšku biosemiosféry.

Literatúra:

CAMPBELL, J. J.: Masky bohů : Primitivní mytologie. Praha : Pragma, 2008.

DOWSON, T. A. – LEWIS-WILLIAMS, J. D.: The Signs of All Times: Entoptic Phenomena in Upper Palaeolithic Art. In: Current Anthropology, Vol. 29, No. 2 (April 1988). s. 201-245.

GERASIMOV, M. M.: Paleolitičeskaja stojanka Malta. In: Sovetskaja etnografija. 1958, 3, s. 34 – 37, 42 – 51.

CHING, F. D. K. – JARZOMBEK, M. M. – PRAKASH, V.: A Global History of Architecture. Hoboken. New Jersey : John Wiley & Sons, 2007.

LEROI-GOURHAN, A. The Dawn of European Art : An Introduction to Palaeolithic Cave Painting. New York : Cambridge University Press, 1982.

MITHEN, S. J.: The Prehistory Of The Mind : A Search for the Origins of Art, Religion and Science. London : Thames and Hudson, 1996.

MITHEN, S. J.: The Singing Neanderthals : The Origins of Music, Language, Mind and Body. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2005.

Spor o koncepci verše v Pražském lingvistickém kroužku[22]

Miloš Zelenka

Katedra slovanských jazyků a literatur PF, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
zelenka@pf.jcu.cz

Klíčová slova: koncepce verše, Pražský lingvistický kroužek

Osobnost zapomenutého básníka, prozaika a literárního historika Jana Vojtěcha Sedláka (1889 – 1941), který jako Vlčkův žák stál na rozhraní filologicky a kulturněhistoricky orientovaného pozitivismu, se inspirovala diltheovským psychologismem a jeho teorií „vcítění". Sedlák roku 1927 začal docházet na schůze Pražského lingvistického kroužku, kde do roku 1930 patřil k nejaktivnějším členům; poprvé se účastnil přednášky J. Mukařovského 7. 4. 1927 *O motorickém dění v poesii*. Byly to především otázky poetiky, básnického jazyka a teorie verše, které stály v popředí zájmu rané fáze Kroužku, a které Sedláka do roku 1930 přivedly k aktivní účasti celkem na 29 schůzích, na nichž často vystupoval v diskusi.

Badatelovy problémy nastaly v souvislosti s jeho přednáškou *Literární historie a literární věda* proslovenou dne 8. 2. 1929, která v témže roku vyšla pod stejnojmenným názvem tiskem [Sedlák 1929a]. Sedlák, který se zde pokusil o syntézu psychologického a formalistického směru, od sebe odtrhl dějiny literatury a dějiny básnictví jako vývojový obraz slovesné tvorby. Chápání poetiky ve smyslu propedeutiky k historii básnictví zkoumání estetických hodnot pojímalo jako statickou kvalitu, „odervanou" od uměleckého tvaru, který byl výlučně identifikován se subjektivním odleskem básníkova vidění světa. Ve stejném roce Sedlák vydal monografii *K problémům rytmu básnického* zamýšlenou jako podklad pro habilitační řízení na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Sedlák zde kompilativně shrnul názory nejrůznějších českých a světových teoretiků verše od antiky až po současnost, především však polemizoval s formalistickou tezí, že básnická řeč představuje organizované násilí na jazyce, který záměrně deformuje.

V roce 1930 si na výzvu svých kolegů B. Havránka, F. Wollmana žádost o habilitační řízení na Filozofické fakultě Masarykově univerzity v Brně podal rovněž Jakobson, který v *Základech českého verše* (1926) podrobil detailnímu rozboru obligatorní prvky české prozódie: kvantitu, přízvuk a mezislovní předěl. Jakobsonovo přesvědčení, že rytmická funkce

[22] Poznámka editoriek: Na sympóziu bol zmenený názov príspevku v rámci témy uvedenej v programe sympózia.

kvantity ovlivněna mj. mezislovními předěly, zejména posouváním přízvukového vrcholu ve verši, má pro české básnictví analogický význam jako kvalita v přízvučné prozódii, polemicky mířila proti mechanicky aplikovaným názorům o závaznosti pravidelného přizvukování v moderní básnické praxi. Jakobson se totiž domníval, že základem se stává mezislovní předěl, jehož doprovodným prvkem je dynamický přízvuk, v češtině ustálený, přičemž jako autonomní prvek zde vystupuje kvantita, která má významotvornou (fonologickou) podstatu, zatímco český slovní přízvuk působí jako prvek mimogramatický.

K Sedlákově kvalifikační práci *K problémům rytmu básnického* se Jakobson vyjádřil ve své příznačně nazvané recenzi *Kus literární pavědy,* v níž kritizoval psychologický výklad rytmu jako emocionálního projevu vyvěrajícího z „upřímnosti" básníkova citu [Jakobson 1929 – 1930]. Násilné odtržení rytmu od zvukové organizace básnické řeči, tj. záměrnou implantaci psychologie do jazykovědné problematiky, která zaměňuje psychologickou genezi vnitřní slovní formy s jejím lingvistickým vymezením, Jakobson považoval v této souvislosti za výraz „literární pavědy", o níž nelze vést principiální vědecký spor. Jakobsonův útok na Sedláka jako na stoupence Diltheovy teorie básnického prožitku a Gundolfova transubstancionálního pojetí umělecké osobnosti byl paradoxně útokem člena Pražského lingvistického kroužku proti svému kolegovi, který nesouhlasil s exaktním, strukturálně-morfologickým přístupem k literárnímu materiálu. Obdobně reagoval i Boleslav Havránek v recenzi *K nové české práci o otázkách básnického jazyka*, který Sedlákovu práci označil za „nevědeckou" a tím ji vyloučil z kritické diskuse. Nekompromisně formulované kritiky vůči alternativnímu uchopení poetiky Sedláka přiměly rozvázat spolupráci s Pražským lingvistickým kroužkem, kde se ocitl v jisté metodologické, ale i personální izolaci, Smutnou dohrou celého případu se stalo zamítnutí docentury, jak Sedlákovi oficiálně sdělil přes své sympatie předseda habilitační komise Arne Novák.

Počátkem třicátých let se Sedlákovy teoretické a monografické práce staly ze strany strukturalistů předmětem cílené kampaně, která svého protivníka – bez ohledu na sílu mnohdy oprávněné vědecké argumentace – záměrně stavěla mimo oblast oficiální vědy. Byl to zejména Jan Mukařovský, který vycházel z vnější formy, z mluvních a zvukových hodnot nesouvisejících s tematickou determinací verše. Básnický rytmus, který v praktické realizaci funguje jako organizační prvek, vyplývá ze vzájemného izochronismu kól, oddělených césurou, a proto je esteticky indiferentní. Sedlákovy spory se strukturalisty z přelomu dvacátých a třicátých let (J. Mukařovský, B. Havránek, R. Wellek ad.) nejsou jen zapomenutou epizodou z dějin Pražského lingvistického kroužku, metodologickým střetem dvou protikladných koncepcí. Ačkoli lze v Kroužku doložit přirozené generační, metodické a tematicko-oborové

rozvrstvení, i přes deklarovanou otevřenost v tzv. kroužkovském jádru existovala semknutost kolem funkčně strukturální metody, která nepřipouštěla alternativní uchopení řešených lingvistických a literárněvědných problémů. Zejména v osobnosti pravděpodobně světově nejznámějšího člena Pražského lingvistického kroužku Romana Jakobsona se komplementárně spojovala paralelita jeho dvou diskursů, v nichž na jedné straně stála exaktní vědecká argumentace a na straně druhá výrazně ideologizující projevy [Hermann – Zelenka 2015: 63].

Literatura:

HAVRÁNEK, B. (1929): K nové české práci o otázkách básnického jazyka. *Naše řeč* 14, s. 1 – 2.

HAVRÁNEK, B. (1930): Obrana Sedlákova. *Naše řeč* 14, s. 93-101.

HAVRÁNEK, B. (1931): J. V. Sedlák: Petr Bezruč. *Časopis Matice moravské* 55, s. 548-563.

HERMANN, T. – ZELENKA, M. (2015): Válečný spis Romana Jakobsona. Mezi strukturální lingvistikou, slavistikou a politizující ideologií. In: *Roman Jakobson: Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující polemikou.* Eds. Tomáš Hermann - Miloš Zelenka. Praha – Červený Kostelec, s. 17-106.

JAKOBSON, R. (1926): *Základy českého verše*, Praha.

JAKOBSON, R. (1929-1930): Kus literární pavědy. *Plán* 1, č. 10-11, s. 593-597.

JAKOBSON, R. (1934): O předpokladech pražské lingvistické školy. *Index* 6, č. 1, s. 6-9.

MUKAŘOVSKÝ, J. (1926): Roman Jakobson. Základy českého verše. *Naše řeč* 10, č. 6, s. 174-180; č. 7, s. 212-221.

MUKAŘOVSKÝ, J. (1929): K problémům básnického rytmu. *Listy filologické* 56, s. 378-384.

MUKAŘOVSKÝ, J. (1931b): Umělcova osobnost v zrcadle díla (k problematice uměnovědného psychologismu v souvislosti se Sedlákovou knihou Petr Bezruč). *Akord* 4, s. 253-263.

MUKAŘOVSKÝ, J. (1934b): O rytmu v moderním českém básnictví a o českém volném verši. *Čin* 6, s. 531-538.

SEDLÁK, J.V. (1929a): *Literární historie a literární věda.* Nový Bydžov.

SEDLÁK, J.V. (1929b): *K problémům rytmu básnického.* Praha.

SEDLÁK, J.V. (1930): K nové české práci o otázkách básnického jazyka. *Naše řeč* 14, s. 69-76.

SEDLÁK, J.V. (1931b): *Petr Bezruč. Studie osobnosti a prožitku.* Praha.

SEDLÁK, J.V. (1935): *O díle básnickém. Jeho podstata a výklad.* Praha.

ZELENKA, M. (1997b): Roman Jakobson a literárněvědná slavistika v transformační etapě Pražského lingvistického kroužku. *Slavia* 66, č. 4, s. 293-298.

Wollmanovské sběry moravské lidové slovesnosti[23]

Anna Zelenková

Oddělení dějin slavistiky a slovanských literatur, Slovanský ústav AV ČR

zelenkova.anna@centrum.cz

Klíčová slova: Frank Wollman, moravské sběry lidové slovesnosti, strukturální teorie folklóru, česká a slovenská folkloristika

Slavista Frank Wollman (1888 – 1969) se profiloval nejen jako literární vědec, ale méně reflektovanou oblastí jeho výzkumu je i česko-slovenský folklór. Už v letech 1928 – 1944 organizoval se svými bratislavskými studenty na slovenském území rozsahem největší sběr lidové slovesnosti v středoevropském prostoru, který byl publikován až v letech 1993 – 2004 (*Slovenské ľudové rozprávky I-III*, vo vyd. Veda SAV) a vzbudil velký ohlas nejen v česko-slovenském prostředí, ale i v zahraničí. V letech 1929 – 1933 však realizoval i se svými posluchači na FF Masarykovy univerzity v Brně terénní výzkumy lidové prózy na moravském území, a to s přesahem i na slovenské pohraniční oblasti. Stejně jako jeho rozsáhlejší sběr slovenské lidové prózy, i tento moravský výzkum, zohledňující studium česko-slovenských vztahů, odrážel badatelova strukturalistická východiska, která vyplynula z názoru, že při analýze folklórního textu jsou vedle původu důležitými aspekty i recepční akt a jeho komunikačně-sémiotická podoba. Ve vztahu mezi tvorbou a recepcí Wollman vyzdvihoval moment příjmu a zpracování, tj. otázku zapisovatele, přednašeče textu, což souviselo se sociologií a psychologií kolektivního vnímání ústní slovesnosti. Badatel proto chápal folklórní texty jako modifikaci syžetů, což umožnilo vytváření typologických analogií a také doplnění migrační teorie o antropologické prvky – samovznik jednotlivých motivů v rámci analogických životních podmínek umožňuje vzájemnou migraci látek, idejí a slovesných forem. Tyto moravské sběry, které byly dosud neznámé a v odborné slavistické veřejnosti se po Wollmanově smrti pokládaly za nenávratně ztracené, byly objeveny teprve až před několika lety v rodinné pozůstalosti. Celkově jde o více než 1000 autenticky zachycených písemných záznamů zhruba od 220 vypravěčů. Sběry brněnského semináře navázaly na úsilí vědců i spisovatelů zachycujících v obrozenském duchu až do počátku 20. století pověsti, pohádky,

[23] Na sympóziu bol prednesený príspevok so zmenenou témou.

přísloví ad., které vznikaly v různých moravských lokalitách (Mikšíček, Sloboda, Menšík, Bartoš, Stránecká, Metod-Kulda, Tille ad.).

Wollmanovský moravský sběr zahrnuje téměř všechny druhy a žánry lidové prózy. Žánrové schéma se vzhledem ke geografické a látkové příbuznosti neliší od slovenského kulturního okruhu, v záznamech se vyskytují různé typy pohádek, humorná a anekdotická vyprávění, i tzv. jednoduchá vyprávění ze života, která se označují jako „vzpomínková vyprávění“ či tzv. memoráta (většinou inklinující k humorným látkám), pověsti ad. Z lyrických okruhů jsou zastoupeny i popěvky, říkadla, písně vojenské a světské, milostné, s náboženským obsahem a koledy s veselým i vážným podtextem. Z letmého pohledu na žánrovou klasifikaci moravských sběrů vyplývá, že tyto terénní výzkumy potvrdily všeobecný trend aktuální středoevropské folklórní tradice, a to určitý ústup pohádek (s výjimkou „čarodějnických“ látek) a kvantitativní rozkolísanost místních a historických pověstí. Ale humorné či anekdotické vyprávění ze života, které stálo v minulosti pro svou zdánlivě nižší estetickou hodnotu mimo sběratelský zájem, se vyskytuje nezvykle často. Tato skutečnost určuje i typ vypravěče, mezi nimiž se nachází relativně malé množství skutečných pohádkářů. Jednoznačně totiž převažuje „smíšený“ typ, který má ve svém repertoáru i různé typy pohádek, pověstí, či realistické příběhy ze života. Wollman vedl své posluchače k tomu, aby svou pozornost věnovali i poetologické stránce textu. Podle vzoru Polívkových stylistických rozborů si měli všímat kompoziční funkce a úvodních či závěrečných formulí v pohádkových textech, mystiku čísel v lidovém podání apod. U skupiny sesbíraných moravských textů můžeme však ve srovnání se slovenskými konstatovat jistou menší stylistickou variabilitu, což se dá vysvětlit větší mírou příbuznosti slovenských pohádek k východoslovanskému, zejména ruskému kulturnímu okruhu. Moravská příslušnost textu se projevuje především v nářeční formě dokládající zařazení k domovské lokalitě. Wollman podle geograficko-historické teorie finského folkloristy Kaarla Krohna zastával tezi, že syžetové shody a paralely jen relativně vyplývají z etnicko-jazykových kritérií, ale že největší vliv na podobnost textů má zeměpisná blízkost a možnost vzájemného styku.

Zápisy a komentáře k textům posluchačů brněnské filozofické fakulty v meziválečném období obsahovaly podle Wollmanových metodických pokynů podrobný záznam charakterizující samotného vypravěče (údaje o věku, sociální a profesní mobilita ad.) a charakterizující z hlediska individuální situace (profil vypravěče a popis komunikačního aktu). V záznamech studentů je vedle portrétu vypravěče vždy uvedena i konkrétní lokalita, k níž je připojen stručný seznam odborné folkloristické literatury a někdy i odkaz na tematicko-žánrový variant folklórního textu. Vyplývalo to ze skutečnosti, že pro studium folklóru je relevantní věrné postižení bezprostřední ústní komunikace. Záznamy studentů proto zahrnují

i náboženský aspekt, věk a příbuzenské vztahy a zaměstnání, které v procesu folklórní komunikace determinují fabulaci a její stylistickou formu. Rozhoduje tudíž nejen slovesná výpověď, ale i prostředí v dané časové a místní situaci a především aspekt sociální a estetické normy příslušné skupiny. Wollmanovo hledisko vycházelo i z folkloristického přístupu P. G. Bogatyreva, který považoval studium funkcí a jejich korelačních vztahů za důležitý úkol moderní etnologie.

Nález moravských sběrů, které se připravují ke kritickému vydání ve spolupráci Slovanského ústavu AV ČR, Etnologického ústavu AV ČR a Ústavu pro český jazyk AV ČR, dokládají i zájem českých strukturalistů o existenci a funkci textu ústní lidové slovesnosti. Jde o významný objev v dějinách česko-slovenské folkloristiky a slavistiky na počátku 21. století.

Literatura:

GAŠPARÍKOVÁ, A.: *Wollmanovská zberateľská akcia v rokoch 1928-1944.* Slavia 57, 1988, č. 4, s. 354 – 364.

HLÔŠKOVÁ, A. – ZELENKOVÁ, A. (eds.): *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I-II.* Bratislava – Brno, 2006.

WOLLMAN, F.: *Problémy srovnávacího studia literatur slovanskýcha lidového podání slovanského, jeho cíle a metody.* In: I. Sjezd slovanských filologů v Praze 1929. These a poznámky k diskusi. Sekce č. 1. Praha, 1929.

WOLLMAN, S.: *In margine sbírky slovenských prozaických tradic.* Slavia 64, 1995, č. 3, s. 327 – 328.

ZELENKOVÁ, A.: *Frank Wollman a výskumy ústnej slovesnosti (inšpiratívny text z minulosti).* Slovenský národopis 59, 2011, č. 2, s. 176 – 183.

ZELENKOVÁ, A.: *Frank Wollman v kontextu strukturální teorie a terénních výzkumů slovesného folklóru (Příspěvek k nálezu tzv. wollmanovských moravských sběrů).* Český lid 104, 2017, č. 4, s. 493 – 509.

Příspěvek byl připraven v rámci Strategie AV21 programu Paměť v digitálním věku 2019 *(Digitalizace, analýza a zveřejnění zápisů folklorní prózy z Moravy – sběr studentů FF MU v Brně v letech 1929-1933 pod vedením prof. F. Wollmana).*

II. PROJEKTOVÁ ČASŤ

Dr. h. c. prof. PhDr. JÁN SABOL, DrSc., V GENÉZE FF UPJŠ V KOŠICIACH...

Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., sa narodil 25. januára 1939 v obci Sokoľ pri Košiciach. Je absolventom Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove v odbore slovenský jazyk – ruský jazyk, kde v rokoch 1962 – 2005 pedagogicky pôsobil (od r. 1997 bola FF začlenená do Prešovskej univerzity v Prešove).

Do štyridsaťšesťročnej histórie Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach (založená v roku 1959) zasiahol v roku 2006, keď pôsobil ako prvý vedúci Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie ešte v rámci Ústavu sociálnych a filologických vied (vtedy pod vedením riaditeľa doc. PhDr. Vladimíra Leška, CSc., bol súčasťou Rektorátu UPJŠ). Od akademického roku 2007 ako spoluobnoviteľ Filozofickej fakulty UPJŠ sa stal jej prvým prodekanom pre vedu a výskum (do r. 2015; počas pôsobenia prvého dekana fakulty: prof. PhDr. Jána Gbúra, CSc.). Za svoj významný počin prebral pri príležitosti 10. výročia založenia fakulty z rúk prof. PhDr. Oľgy Orosovej, CSc., druhej dekanky znovuobnovenej Filozofickej fakulty UPJŠ, pamätnú medailu.

V tomto pracovne vyťaženom období mu bol za zásluhy za rozvoj v r. 2010 udelený titul *doctor honoris causa* na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.

V oblasti jazykovedy sa dlhé roky venuje predovšetkým zvukovej rovine jazyka, a to suprasegmentálnym javom, slabike, fónickej stavbe slovenčiny, fonológii i morfonológii. Významný je aj jeho prínos v oblasti všeobecnej jazykovedy. Zaoberá sa tiež matematickou jazykovedou, štylistikou i verzológiou. Je autorom mnohých vedeckých článkov, štúdií, monografií, vysokoškolských textov a učebníc a príspevkov v zborníkoch. Z nich môžeme spomenúť najmä jeho kľúčovú monografiu *Syntetická fonologická teória* (1989), ale aj vysokoškolské učebnice *Fonetika a fonológia* (1989, v spoluautorstve s A. Kráľom) či *Úvod do štúdia jazykov* (1981, v spoluautorstve so Š. Ondrušom) a príručku *Kultúra hovoreného prejavu* (2006, v spoluautorstve s M. Sokolovou a I. Bónovou).

Počas svojej profesionálnej kariéry pôsobil na zahraničných univerzitách v Poľsku, v Česku, v Slovinsku, ale i na Ukrajine, v Maďarsku, v Srbsku, v Bulharsku a v Nemecku. Taktiež pracuje vo viacerých vedeckých orgánoch, napr. ako predseda Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitéte slavistov, člen výborov a komisií pri SAV, člen vedeckých rád univerzít, ale aj člen redakčných rád niekoľkých časopisov.

Jeho celoživotnou záľubou je hudba, ale do povedomia sa dostal aj ako úspešný tvorca krížoviek a hádaniek. Do umeleckej literatúry sa zapísal ako jeden z akademických autorov básnickou zbierkou *Láska na modro* (2005).

Text pripravila: Bc. Alexandra Čobejová, 1SjBA

Týmto sa všetko začalo...

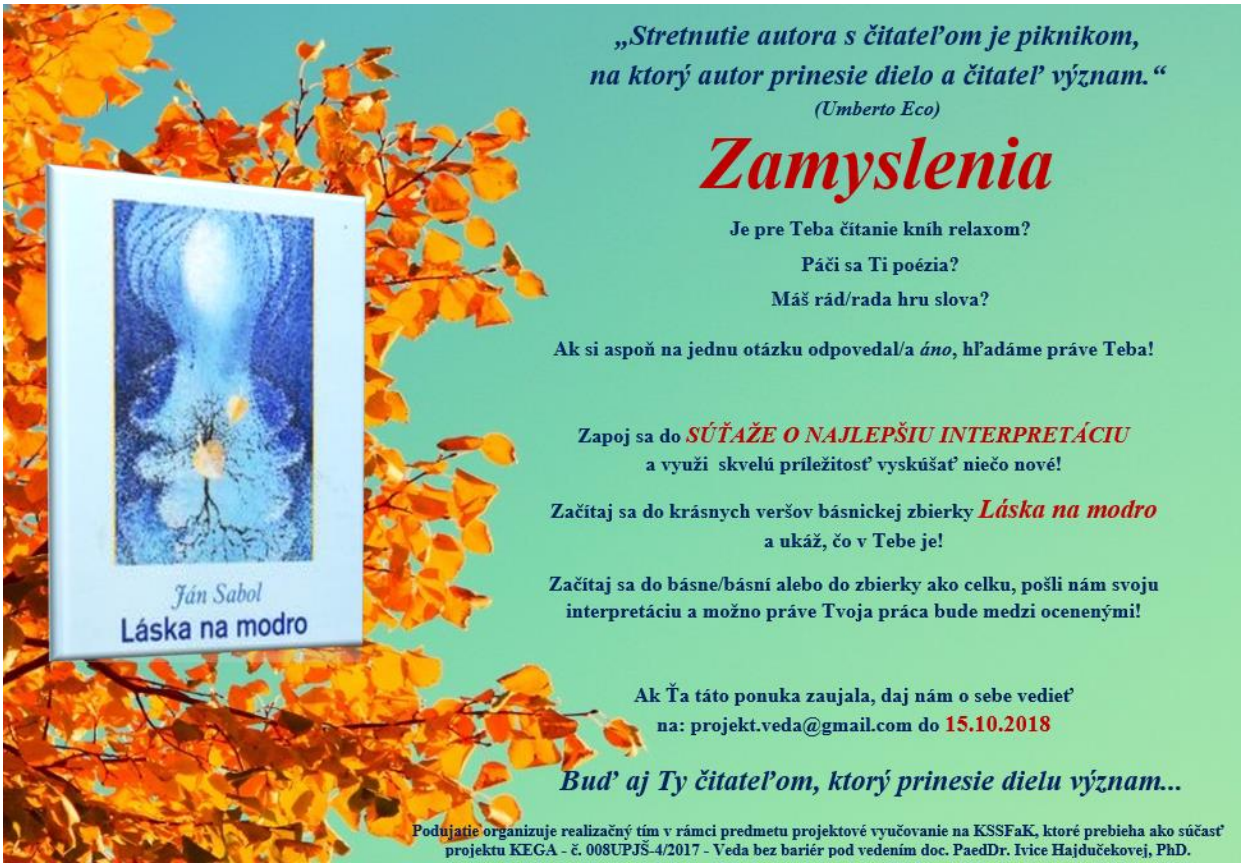

INTERPRETAČNÉ POPOLUDNIE

Vyhlásenie súťaže o najlepšiu interpretáciu básnickej zbierky *Láska na modro*, registrovanie prác, hodnotenie interpretácií a výber tých najlepších, príprava a realizácia besedy, oceňovanie víťazov, ako aj moderovanie podujatia s autorom básnickej zbierky – taká bola kontinuita diania, ktoré prebiehalo v rámci povinne voliteľného predmetu *projektové vyučovanie* na UAP (v kombináciách so SJaL) ako súčasť projektu KEGA – č. 008UPJŠ-4/2017 – *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ)* pod vedením doc. PaedDr. Ivice Hajdučekovej, PhD.

Od septembra do novembra 2018 nám príprava podujatia prinášala množstvo podnetov, neočakávaných výziev a nezodpovedaných otázok. Tímová spolupráca bola založená najmä na efektívnom rozdelení činností, pričom v rámci jedenásťčlenného tímu – v zložení: Bc. Martina Vangorová, Bc. Denisa Bandurčinová, Bc. Alexandra Čobejová, Bc. Anna Deáková, Bc. Gabriela Eibenová, Bc. Zuzana Gurinová, Bc. Viktória Havrilová, Bc. Simona Maguľáková, Bc. Adriána Naďová, Bc. Mária Židová, Bc. Martin Šmelko – boli vytvorené tri zložky: umelecká, organizačná a propagačná.

Symbolom celého tohto diania, ktorý prepájal každý moment v čase príprav a vzájomnej kooperácie, bola básnická zbierka pána profesora Jána Sabola – ***Láska na modro***, ktorá v našich študentských dušiach zarezonovala.

Ponúkame Vám informáciu o priebehu podujatia, znenie dvoch víťazných prác, ktoré vyhodnotila pedagogická aj študentská časť komisie ako najlepšie (V. Hégerovej, K. Hrenykóovej), ale aj prácu, ktorá v oboch komisiách zhodne získala plný počet hlasov (M. Makaru). A na záver sme zaradili krátku esej pána profesora, ktorou všetkých svojich poslucháčov v závere podujatia prekvapil.

Bc. Martina Vangorová
(študentka 1SjG FF UPJŠ,
koordinátorka projektu)

... popretkávané čarom *„modrých“ sonetov*:

V *Láske na modro* je ukrytá hĺbka samého života, ktorú človek zachytí vo vzácnej chvíli, perom sú zachytené momenty, ktoré sú krátke, ale farebné a významné, a jej jazyk sa vlní, krúti a ohýba, akoby bola eufóriou na slovo a nekonečné možnosti jazyka.

(Bc. Alexandra Čobejová)

Zbierka útla rozsahom, no bohatá na obsah dokáže upútať, ale najmä pohltiť. Pri sledovaní majstrovskej práce so slovami a vnáraní sa do nedozernej hĺbky veršov sa na chvíľu zastaví čas. Všetko znehybnie a ponúka sa tichá úvaha nad krásami slova a nad prchavosťou momentov, no trvácnosťou zážitkov a spomienok.

(Bc. Anna Deáková)

Láska na modro – knižôčka zobrazujúca mozaiku života. Básne, ktoré na pozadí kontrastu ikonicko-symbolickosti a arbitrárnosti ukrývajú veľké myšlienky. Idey, ktoré sú pre percipienta impulzom na zamyslenie, cestou k poznaniu a načúvaniu zmyslu bytia. Spomenúc si na verš z Jánovho evanjelia: *Ja som svetlo sveta. Kto mňa nasleduje, nebude chodiť v tme, ale bude mať svetlo života.*, sú tieto slová každodenným povzbudením pri tvorbe mozaiky života, lebo v nich je obsiahnuté vzácne *Trio* – viera, láska, nádej.

(Bc. Martina Vangorová)

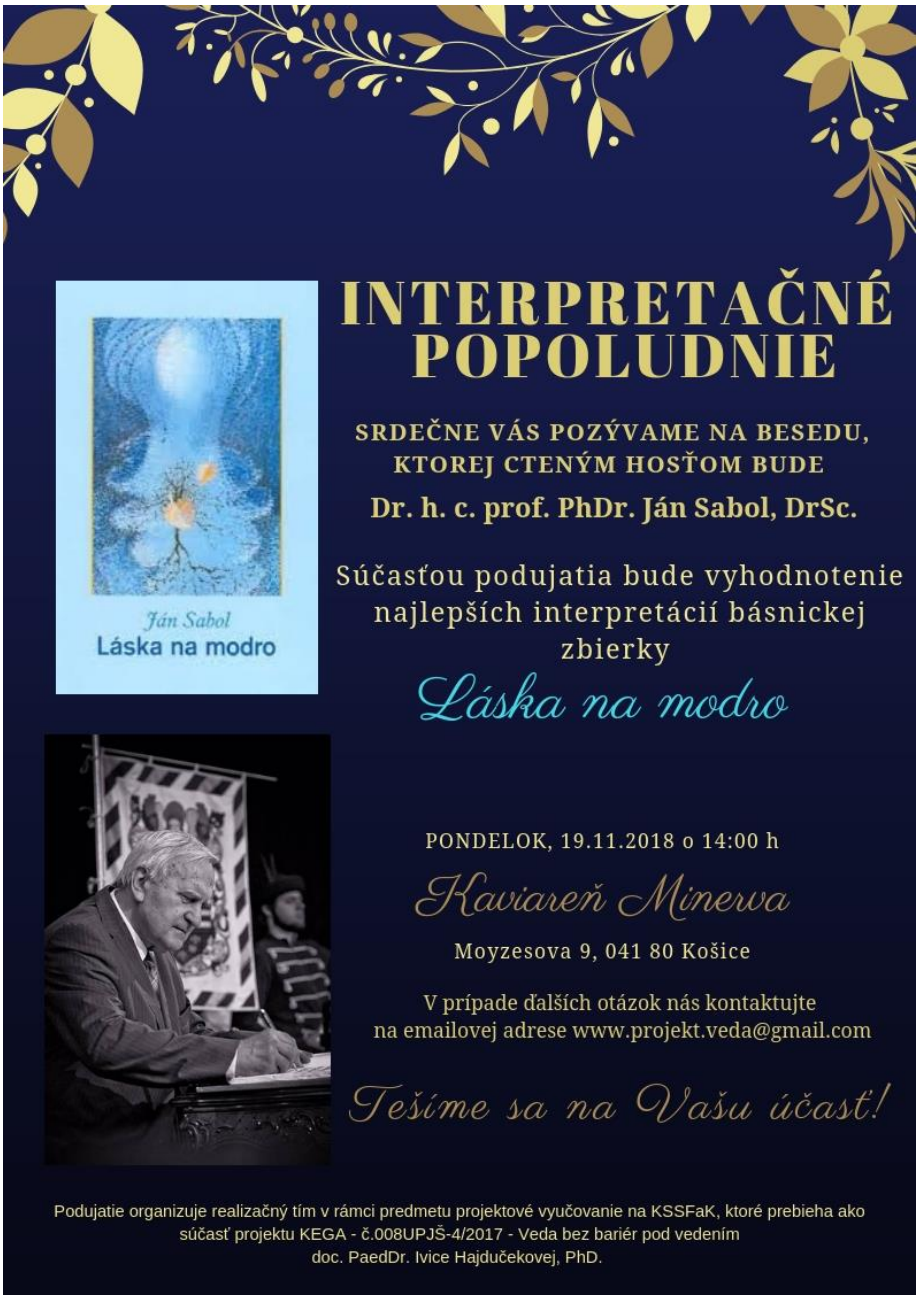

... a týmto to kulminovalo:

19. 11. 2018 bol pomyselnou čerešničkou na torte, keďže práve v tento novembrový pondelok projektový tím usporiadal Interpretačné popoludnie, v rámci ktorého prebehla beseda s Dr. h. c., prof. PhDr. Jánom Sabolom, DrSc. a taktiež vyhodnotenie súťaže o najlepšiu interpretáciu. Celé podujatie sa nieslo v komornej, uvoľnenej atmosfére. Priebeh podujatia zachytáva nasledujúci článok (upravený v súlade s potrebami zborníka), uverejnený v univerzitnom časopise: https://www.upjs.sk/public/media/3534/universitas-safarikiana-4-2018-compressed.pdf.

„MODRÉ“ SONETY V NÁS

„Úsmev nestojí nič a prináša mnoho. Obohacuje toho, kto ho prijíma, bez toho, že by ochudobňoval toho, kto ho dáva. Trvá chvíľku, ale spomienka naň je niekedy večná. Nikto nie je taký bohatý, aby sa bez neho obišiel – a nikto nie je taký chudobný, aby ho nemohol darovať.“

(Ján Werich)

Urobiť radosť. Vyčariť úsmev. Práve to bolo naším hlavným cieľom pri príprave podujatia s názvom *Interpretačné popoludnie*, ktoré sa uskutočnilo v pondelok 19. 11. 2018 o 14.00 v kaviarni Minerva (graficky pôsobivú pozvánku na podujatie pripravila Bc. Adriána Naďová). Hosťom tohto podujatia bol jeden zo zakladateľov Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie na (znovuobnovenej) Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.

Prvou časťou podujatia bola beseda s pánom profesorom, ktorú viedli členky prezentačnej zložky: Bc. Denisa Bandurčinová, Bc. Alexandra Čobejová, Bc. Anna Deáková a spolu s nimi Bc. Martina Vangorová, ktorá celé podujatie moderovala. V rámci besedy nám pán profesor porozprával o svojich vedeckých začiatkoch, odkryl zážitky zo zahraničných ciest, priblížil roky skúseností cez prizmu vedca, pedagóga a v neposlednom rade aj básnika. Beseda bola popretkávaná čítaním básní zo zbierky pána profesora *Láska na modro* (2005). Pomyselnou čerešničkou besedy bolo rozprávanie pána profesora o tejto útlej zbierke, ktorá je jeho básnickou prvotinou. Je spojením talentu, lingvistického majstrovstva a vzácneho fluida autora, nášho hosťa. Podtitulom zbierky by mohlo byť „zo života, pre život“, pretože v nej nachádzame množstvo impulzov na zamyslenie, jej idey sú pre percipienta cestou k poznaniu a k načúvaniu zmyslu bytia.

Na ideu tzv. *modrých sonetov* sa bližšie pozreli študenti prvého, druhého a tretieho ročníka medziodborového štúdia na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, keď mali možnosť básne zo zbierky interpretovať, a to na dvoch úrovniach: buď ako interpretačné reflexie (percepčné čítanie a prienik do hĺbky zmyslu), alebo ako interpretačné konfrontácie (v dialógu s recenzentmi, literárnymi vedcami). Tieto študentské interpretácie boli zaradené do *súťaže o najlepšiu interpretáciu*, v rámci ktorej boli posudzované odbornou a študentskou porotou. Odbornú porotu tvorili vyučujúci: Mgr. Markéta Andričíková, PhD.,

doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD., doc. Marián Milčák, PhD. Študentskú porotu tvorili Bc. Gabriela Eibenová, Bc. Viktória Havrilová, Bc. Martin Šmelko, Bc. Martina Vangorová, Bc. Mária Židová. Tútorkou študentskej poroty bola doktorandka literárnej vedy Mgr. Andrea Fedorková. Študenti sa tvorivej výzvy chopili s veľkým nadšením a entuziazmom, čoho dôkazom bol celkový počet zaregistrovaných prác, a to osemdesiatšesť interpretácií. Z tohto množstva postúpilo do užšieho výberu tridsaťdva prác. Posudzovanie a hodnotenie interpretácií bolo veľmi náročné, no nakoniec sa podarilo vybrať tie, ktoré svojou kvalitou a obsahovou náplňou prevyšovali ostatné. Aby bolo hodnotenie čo najobjektívnejšie, členovia oboch porôt čítali interpretácie označené číslom, nie menom, čím bola zabezpečená anonymita autorov. Každá porota vybrala tri najlepšie práce.

Oceňovanie najlepších študentov nasledovalo po besede s pánom profesorom, bolo záverečným bodom *Interpretačného popoludnia*. Ocenení dostali balíčky, v ktorých si našli napr. poukážku na knihy podľa vlastného výberu. Odborná porota ocenila tri interpretačné konfrontácie: Viktórie Hegerovej (3SjFib), Sone Metyľovej (3SjNjb) a Mateja Nagya (3SjGb). Študentská porota ocenila tri interpretačné reflexie: prácu Andrey Fabriciovej (1SjAEb), Kláry Hrenykóovej (1HSjb) a Martiny Kubicovej (1SjBb).

Obe poroty sa zhodli v tom, že jedna z prác bola výnimočná. Tá bola ocenená aj špeciálnou cenou – básnickou zbierkou *Láska na modro* s venovaním od samotného autora. Šťastlivcom, ktorý si zaslúžil takéto ocenenie, bol Martin Makara (3SjBASb). Cenu si prevzal priamo z rúk pána profesora.

Všetkým oceneným ešte raz srdečne blahoželáme a prajeme veľa úspechov!

Podujatie pripravili členovia realizačného tímu v rámci povinne voliteľného predmetu projektové vyučovanie na UAP, ktorý v tomto akademickom roku prebieha ako súčasť projektu KEGA – č. 008UPJŠ-4/2017 – Veda bez bariér pod vedením doc. PaedDr. Ivice Hajdučekovej, PhD. Realizačný tím zabezpečoval propagáciu súťaže, registrovanie prác, hodnotenie prác, prípravu a realizáciu besedy, oceňovanie víťazov, ako aj moderovanie podujatia. Tímová spolupráca bola založená najmä na efektívnom rozdelení činností, pričom v rámci tímu boli vytvorené tri zložky – umelecká, organizačná a prezentačná. Členovia umeleckej zložky boli súčasťou študentskej poroty. Podieľali sa na hodnotení osemdesiatich šiestich prác, z ktorých následne vyselektovali tridsaťdva interpretácií do užšieho výberu. Finálnou fázou bola porada pod vedením doktorandky Mgr. Andrey Fedorkovej, kde všetci členovia študentskej poroty predniesli svoje návrhy na ocenenie víťazných prác, z ktorých sa po dohode vybrali tri

najlepšie. Organizačná zložka, ktorú tvorili: Bc. Adriána Naďová, Bc. Zuzana Gurinová a Bc. Simona Maguľáková, sa postarala o priestorové a technické zabezpečenie. Členmi prezentačnej zložky boli: Bc. Denisa Bandurčinová, Bc. Alexandra Čobejová, Bc. Anna Deáková, ktoré viedli besedu s pánom profesorom a Bc. Martina Vangorová, ktorá celé podujatie moderovala.

„*Buď aj Ty čitateľom, ktorý prinesie dielu význam*“ – tak znelo heslo súťaže o najlepšiu interpretáciu, ktorou sa začala cesta básnickej výpovede v zbierke *Láska na modro*. Výrok z nášho propagačného plagátu bol v prenesenom zmysle slova inšpiráciou a hnacím motorom celého realizačného tímu, ktorý pripravil *Interpretačné popoludnie* ako kulminačný bod čitateľského zážitku. V znamení tohto hesla sa niesli všetky prípravy, a aj keď to bolo časovo náročné, pevne veríme, že výsledok stál za to, že všetkých prítomných potešil. Veríme, že sme spoločne s pánom profesorom vytvorili neobyčajný zážitok, ktorý sa v pamäti učiteľov a študentov uchová nadlho. Ako niečo, čo malo svoj zmysel. Ako to, čo prinieslo nový význam.

Bc. Martina Vangorová

... najlepší z najlepších:

Ján Sabol: Láska na modro

Viktória Hégerová
(študentka, 3SjFib)

Nie je veľkým prekvapením, že Ján Sabol, mnohostranne orientovaný jazykovedec, ktorý sa zaoberá okrem otázky výskumu spisovnej slovenčiny aj fonickými a sémantickými súvzťažnosťami textu, taktiež analýzou zvukových vlastností veršovanej reči, jazykovou analýzou umeleckého štýlu a teóriou prekladu básnického textu i prózy, prispel svojím kumštom pre slovenské slovo do knižnice slovenskej poézie.

Motto: „*Il bello: presenza dell´Amore.*“ nás uvíta hneď v úvode zbierky. *Krása: prítomnosť Lásky*. Krásny, jednoduchý a výstižný citát, ktorým sa otvára cesta k porozumeniu jeho veršov. Autor sa nám predstavuje ako ctiteľ krásy, ktorej nevyhnutnou podmienkou je láska.

Témy básní sú rozmanité. Zaoberá sa životnými pocitmi človeka stretávajúceho sa v živote s rôznymi, neraz neľahkými, situáciami. Zbierka je vyznaním sa lyrického subjektu zo životných útrap, hraničných situácií a nemožno odvrhnúť ani spomienky na domov, detstvo, rodičov, dávne lásky, osobné hľadanie sa lyrického subjektu vo svete, napríklad bolestné hľadanie pravdy a pokúšanie viery, ktorá stojí na silných pilieroch nádeje.

Taliančina však nie je použitá len v úvodnom kréde. Do úvahy by sme mohli vziať aj to, čomu sa hovorí „jazyk lásky“. Autor v celej básnickej zbierke využíva okrem okazionalizmov, nárečových slov, odborných výrazov (z rôznych sfér) a rozličných napodobnenín zvukov aj jazyk taliansky a latinský. Vnímajme to teda ako istú návesť. Taliansky a latinský jazyk sa používajú skôr v religióznej sfére, čo nám môže naznačiť viacrozmernosť poňatia lásky v tomto bledomodrom zväzku básní.

Kým v Európe panoval temný stredovek, práve v Taliansku sa rozvíjalo mnoho rozličných druhov umení – vrátane básnického a hudobného. Básnický útvar zvolený Sabolom v tejto básnickej zbierke – *sonet* (presnejšie *petrarcovský typ* sonetu) – taktiež siaha do týchto čias. V súčasnej postmodernej spoločnosti, kde sa nič nevymyká z „normálu“, je zvolenie klasic(istic)kej formy veľmi trefné. Podobne to hodnotí aj M. Forgáč: „*Do tejto nestálej situácie vstupuje Ján Sabol st. svojím debutom Láska na modro. Zvolenou formou písania – sonetmi – manifestuje nevôľu prispôsobiť sa súčasným nastoleným tendenciám, čo svedčí o silnej*

autorskej osobnosti, ktorá si uvedomuje, že aj z dávno prekonanej štruktúry/formy básne sa dá ešte aj dnes „vyťažiť" hodnotná lyrická výpoveď." (2007)

Sonet nie je len formálne usporiadaná básnická forma. Je to bilaterálny poetický útvar, ktorý je prepracovaný formálne aj obsahovo. *Téza, antitéza* a ich vyústenie – *syntéza* v sonete nefungujú len ako prvky jeho výstavby, ale aj ako dialektické protiklady vo svojom ideologickom podloží. Princíp podobnosti medzi dialektickou metódou a sonetom je badateľný na viacerých úrovniach a môže nám pomôcť aj pri interpretácii tejto básnickej zbierky. Pristúpime teda k idealistickému modelu dialektiky. Tézu v tomto prípade by mohli tvoriť tie sonety, ktoré sa zaoberajú prežívaním lásky alebo zlomeným srdcom lyrického subjektu, nešťastnou láskou a bolesťou, ktorú láska zapríčinuje – to sú napríklad básne *Návrat, Námesačníci, Deje beznádeje, Hm(l)istý list, Rytmy v prítmí* alebo *Prísť z očí.* Ide tu o subjektívne prežívanie vnútorného citu lásky. Antitézu potom môžu tvoriť básne odkazujúce na pominuteľnosť času, nenávratné časy detských liet, otázku pravdy, zmysel ľudskej existencie, spomienky na domov, spomienky na matku a jej múdrosť a rovnako na otca alebo sa autor v spomienkach vracia k svojim blízkym. Tu by sme mohli zaradiť básne ako *Gény, Včela v čele, Dohorieť do hory, Źimno, Preźimno…, Eppur si muove, Domaňová* či *Materinská reč.* V týchto básňach badať odstup od lásky ako základného motívu, autor sa zaoberá inými motívmi z osobnej sféry svojho života. V syntéze sa tak môže k problematike lásky opäť vrátiť. Nie však k láske na subjektívnej úrovni, ale k Láske spájajúcej objektívno a subjektívno – k vaššej forme Lásky, k Láske, ktorá smeruje k duchovnu. Neobmedzuje sa len na citové prežívanie stavu lásky muža a ženy, lásky v zmysle materinskej alebo kamarátskej lásky. Láska je tu hodnotená ako princíp sídliaci niekde mimo zemského času a priestoru, niekde „nad oblakmi" a je posilnená nádejou a vierou. Tu by sme mohli zaradiť básne ako *Trio, Oblé kupoly, Vzdych…*

Dialektika využíva princíp historizmu a tento princíp je značný pri protiklade časovosti a nadčasovosti, s ktorou Sabol pracuje. K podobnému záveru (s istými odlišnosťami) dospel aj Matejov: „*Stavbe sonetov zodpovedá významový a motivický konflikt medzi nezastaviteľným časom a zmyslom života v ňom. Sabolova reflexia s vnútorným pokojom a s jemne nadnášaným prírodným pozadím akcentuje lásku nie ako cit, ale skôr ako zdrojový princíp daného zmyslu: „Láska v stálosti". Autor zdynamizoval svoje básnické úvahy variovaním objektivizujúceho odstupu a subjektívnej zainteresovanosti, scelil artistnosť sonetu s bravúrou výpovede.*" (2006)

Keď sme spomenuli, že autor používa mnoho jazykových výrazov, nevynechajúc ani subštandardnú formu jazyka vo forme východoslovenského nárečia, môžeme to poňať cez prizmu faktu, že autorom zbierky je jazykovedec – a to sa, samozrejme, odzrkadlilo. Sabol

majstrovsky narába s etymológiou, derivatológiou, lexikológiou a neobchádza ani fónickú rovinu. Plní to nielen (ale aj) estetickú funkciu. Čo sa slovnej zásoby týka, môžeme uvažovať o istej paralele. Ludwig Wittgenstein tvrdil, že hranice nášho jazyka sú hranicami nášho sveta. V tejto zbierke, ktorá nevznikla „zo dňa na deň“, ale vznikala na oveľa dlhšej osi času, vidíme aj premenu sveta lyrického subjektu. Lyrický subjekt prešiel od detstva až po dospelosť mnohými štádiami a vyvíjal sa rovnako, ako sa vyvíjala aj jeho reč – a tým aj jeho pohľad na život. Avšak principálne sa život nezmenil, a ako sa vraví, čo sa v mladosti naučíš, v starobe ako by si našiel. A to je práve alfou a omegou celej básnickej zbierky - Láska v stálosti, láska ako problém prastarý i nový – nadčasový.

Nebude prekvapením fakt, že Sabolova zbierka *Láska na modro* je podkutá symbolizmom. Už sám názov zbierky pokúša, aby sa čitateľ zamyslel nad konotačným reťazcom modrej farby, pretože ho bude mať na zreteli pri čítaní nasledujúcich strán. A naozaj. Farebnosť v knihe má svoje miesto, a to predovšetkým modrá farba. Vidíme to hneď v kontexte prvej básne *Modro pod očami*, ktorá je spoveďou lyrického subjektu o nešťastnej láske, z ktorej ho môže vyliečiť jedine čas. Modrá farba sa tu spomína vo viacerých významoch. Modrá pod očami ako dôsledok nedostatku spánku – lyrický subjekt sa trápi namiesto snenia. Druhýkrát sa modrá farba spomína vo verši: „*Tú modrú pečať, vrásku v líci.*“ V modrej farbe sa taktiež skrýva aj bolesť, ktorá sa spája s poznaním života – tento noetický motív uvidíme aj v iných básňach naprieč Sabolovou zbierkou. Modrá farba sa do tretice vyskytuje aj vo verši: „*Premeny času. Modrá múdrosť očí.*“, kde je modrá ako symbol múdrosti a jasnejšieho a zrelšieho pohľadu – túto „modrosť“ do očí však vložila životná skúsenosť a to, že modrá farba v tomto zmysle smeruje k duchovnu, azda ani nie je nutné pripomínať. Na tomto trojrozmernom chápaní modrej farby môžeme rovnako vidieť rozvrstvenie tém v zbierke, a preto nie je prekvapením fakt, že je tento sonet zvolený hneď na začiatku ako rámcový. Do „hry“ vstupuje aj atemporalita vo forme sna: „*Dážď* ***snov*** *sa hreje na výslní, / zostala kvapka, ktorá plní / ten kalich blenu – chceš ju vysušiť, // ale je večná ako ozvena. / Udrite pečať: Romantici! / Tú modrú pečať – vrásku v líci. / No stále nevieš, čo* ***sen*** *znamená. //*“ V prvom implicitnom význame to môže znamenať romantický rozpor medzi snom a skutočnosťou. V druhom však možno badať na epistemologickom pozadí to, že v sne nie je možné určiť presne čas a priestor, a preto sa tu dostáva do pozadia aj láska ako niečo, čo je mimo priestoru a mimo času. V lyrickom subjekte tu akoby zápasila dočasná bolesť zo straty lásky a to, že (L)láska ako taká sama osebe je *večná ako ozvena*. Preto hoci to, že sa čas mení, a sprofanovaná láska prichádza a odchádza, tak (L)láska je tu stále a všade prítomná. A v tomto zmysle sa tu ukazuje aj spirituálny motív.

Modrá farba sa tu nevyskytuje len explicitne. Napríklad v básni *Prísť z očí*: „***Čakanka*** *sa ti rosí v očiach, / čo z očí vôbec nespúšťam. / Jak oblé linky na ústach, / kadlúbka číra, slza ovčia // Lupene z* ***nevädze*** *máš v očiach, / ktoré mi padli do oka.*“ Implicitne v týchto veršoch možno vidieť pocit lyrického subjektu, ktorý skrz pohľad do nebesky modrých očí je spojený s univerzom a vďaka (L)láske dokáže vnímať svet iným – hlbším – pohľadom, ako možno vidieť v posledných dvoch veršoch syntézy: „*Padla si mi do oka,/* ***vidím lepšie, zhlboka.//***“. Okrem toho sa tu lyrický subjekt snaží zmieriť aj s tým, že to, čo je na svete, podlieha kolobehu a ľudské oko vníma svet okolo seba stále iným spôsobom, pretože jeho pohľad na svet sa menil v priebehu toho, ako dozrieval a spoznával život. Svet vidí inak, ako ho videl keď bol dieťa, a uvedomuje si, že on oproti *menlivej lune večitej* je na svete len čímsi pominuteľným, avšak lyrický subjekt neostáva len na tejto úrovni, pretože v celej básnickej zbierke má miesto nielen pochmúrnosť, ale najmä nádej, čo je motivicko-tematickou výstavbou viacerých básní.

Lyrický subjekt sa v zbierke neustále k týmto témam vracia. Do pozornosti sa dostáva aj otázka *hľadania pravdy*. Báseň *Eppur si muove* je jedným z výkrikov človeka usilujúceho sa nájsť pravdu. „***Vraj pravda víťazí – ach, ale ktorá?*** */ Nad Galileim trúchli Majster Hus. / A osudové tóny do javora / vracajú husle – báseň na nehu. //*“ – v prvom verši vidíme narážku na pluralitnosť pravdy. Každý sa bije za pravdu, svoju pravdu – zabúdajúc na to, že Pravda je len jedna – a je jasná a jednoduchá. „*Zaznieva chorál z hlbín matky-zeme. / Sinavé nebo stíhač zametá, chce* ***vyriecť bielu vetu slamenú****: // – Hľa magma vrie – jej prísnosť drieme. S ňou – hoci chorá – modrá planéta / sa krúti…! Má však migrénu.//*“

V sonete *Korene v korune* vypovedá lyrický subjekt o ľudskom živote, o jeho paradoxoch. Hovorí o tom, že človek neustále hľadá v chaotickom svete aspoň jediný bod, v ktorom by mal istotu, lenže človek hoci aj nájde cestu, tak blúdi ďalej a nadobúda presne tie veci, ktoré nie sú potrebné. A zo všetkého vidí len jedno východisko: „*S úsmevom v perách nakrivo /* ***doma sa hráme na hostí. / Je nádej? / Láska v stálosti. //***“

Báseň *Včela v čele* je spomienkou na detstvo. Tu vypovedá o detských rokoch tak, že ich prirovnáva *k času včely, ktorý je zlatom skutý.* Dôvodom tohto tvrdenia je to, že dieťa, rovnako ako včielka, je živé, prináša radosť a nemyslí na svoj zánik. Celá báseň sa buduje na zmyslovosti, každá strofa sa začína rovnako *„Včela v čele detských* ***vôní****,...// Včela v čele detských* ***tónov****...// Včela v čele detských* ***chutí****...//“* môžeme to vnímať ako narážku na to, že zmyslové nazeranie je akoby prvým stupňom kontaktu s realitou ešte skôr, než človek začne nad všetkým premýšľať a všetko problematizovať, a pre dospelého človeka je preto magickým práve svet detí.

Pred koncom básnickej zbierky sa autorova poetika mení. Motív premeny sa vyskytuje vo viacerých básňach. V básni *Oblé kupoly* je syntézou: „*Dvíhajme zrak za zenit: / našou mysľou vrúcne hrá si / oblý* ***rytmus premeny,//***“; báseň Medoústie spomína: „*Ten* ***obrad premenenia,***“; v básni *Rytmy v prítmí* sa hovorí o tom, že: „*Zostali sme v sebe, sami /* ***v rytme orchestrálnej premeny****, // hoci dvaja, nie však v páre./*“ a v sonete *Gény*: „*Prosto dážď, kompas vôd, / čo sa dá na pochod / na pokyn tichej sirény // zeme, že si* ***kód premení,*** */ o mláčke mlčí vták ,/ že hasne ohník v koreni. //*“. Jedna z nich aj nesie rovnomenný názov ***Premeny***. Premena je dôležitým ohnivkom tejto zbierky. Lyrický subjekt mení svoje postoje po tom, čo uňho nadobro precitla Láska. Táto premena výpovede o láske sa nám najzreteľnejšie ukazuje v sonetoch *Prekáračky do karičky* I – III. V nich lyrický subjekt síce hovorí o láske medzi mužom a ženou, nie však skepticky a s clivotou. Naopak, zvolil typicky detskú hravú formu vyjadrovania, úsmevný a veselý rytmus, čím sa nám ukazuje, že lyrický subjekt už nevníma lásku len ako spomienku na bolesť, ale ako nádherný ľudský cit, ktorý neprináša len utrpenie, ale aj radosť, a to mu môže pomôcť pri prekonaní súžení z lásky.

Na záver ešte spomenieme poslednú rámcovú báseň *Rašenie*, ktorá dopovie všetko, čo sme doteraz naznačili. „*V labyrinte hliny / svieti zrnko, zlatý lampášik, / múdrosť oziminy / hľadá chodbu, ktorou vyraší // vyvolaný žiačik, nechá svoju pečať v korienku, / o koncertoch vtáčích / vyšle správu naspäť, pod stienku // odvrátenej kôry. / Do zelene dúchne brieždenie, // nový* ***ohník*** *stvorí.*“ V temnote hliny zasvieti jedno zrnko – to, ktoré pochopilo zmysel svojho života skrz svoje poslanie v ňom. Hľadá cestu k svetlu a chce o tom rozprávať ďalej, tak ako básnik o tom rozpovie prostredníctvom svojich veršov. Báseň sa končí štvorverším, v ktorom je zakódovaný duchovný aspekt, prítomný adherentne v celej zbierke. Cit prežívaný lyrickým subjektom mu nedával zmysel, kým mu nebol vyjasnený skrz Lásku, ktorá je schopná sa objasniť ľuďom najvernejšie prostredníctvom citu lásky.

„***Aj cit hľadá v hline znamenie, / si môj koreň, ktorý / zapustil už vo mne korene.//***“

Použitá literatúra:

FORGÁČ, M.: *Láska na modro*. In: Prešovská univerzita, periodikum akademickej obce Prešovskej univerzity, roč. 11, 2007, č. 1 (február 2007), s. 20.

MATEJOV, R.: *Ľahkosť a bremeno mnohorakosti*. Slovenská poézia 2005. Knižná revue, 16, 2006, č. 16-17 (2. 8. 2006), s. XVII – XVIII.

SABOL, J.: *Láska na modro*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005.

Láska na modro

Klára Hrenykóová
(študentka, 1HSjb)

Rok 2019 je rokom životného jubilea jedného z popredných slovenských jazykovedcov a literárnych teoretikov – profesora Jána Sabola. Okrem jeho výnimočného prínosu v oblasti fonetiky, fonológie, verzológie, všeobecnej jazykovedy i teórie literatúry je však pre akademickú obec i širšiu verejnosť prínosná a pozoruhodná jeho básnická tvorba, v ktorej neuplatnil iba svoje obsiahle vedomosti a znalosti z oblasti štylistiky a poetiky, no tiež čitateľovi odkryl aj to, čo sa skrýva v jeho vnútri, to, s čím my – jeho študenti – bežne na prednáškach do styku neprichádzame.

V nasledujúcich riadkoch som sa rozhodla interpretovať tri básne zo zbierky profesora Jána Sabola *Láska na modro*, a to konkrétne: *Dohorieť do hory (Otcovi)*, *Duša v kosodreví*, *Korene v korune*. Ešte predtým by som však rada poukázala na zaujímavý fenomén vyskytujúci sa naprieč celou zbierkou. Je ním časté používanie nezhodných prívlastkov v názvoch básní. Tento jav považujem za nenáhodný, príznačný a veľmi funkčný. Okrem evokácie atmosféry básní ešte pred tým, ako sa do nich začítame, plní zároveň funkciu estetickú, a to svojou zvučnosťou, hrou s akustikou a zvukovo podobnými skupinami hlások. Ako príklad spomeniem názvy *Dohorieť do hory*, *Večery v čerení*, *Rytmy v prítmí* a mnohé ďalšie. Celou zbierkou taktiež rezonuje veľmi špecifická, jemne ponurá, no nežná a jemná atmosféra kontrastov. Básne pôsobia zmierlivo, vyrovnane a harmonicky, avšak prítomný je v nich i motív odcudzenia, nezvratnej konečnosti javov a subjektov minulých, trpkej pachute spomienok na čosi, čo nejde vrátiť späť, i poohliadnutie sa za autorovým detstvom, dospievaním a obdobím sebarealizácie a poznávania.

Práve posledné zmienené námety sa dajú ľahko a transparentne sledovať pri čítaní prvej z vybraných básní *Dohorieť do hory*. Príznačný názov poskytuje pomerne veľkú pluralitu interpretácií, pri hlbšej analýze sa však núkajú najmä dve: prirodzená cesta života ústiaca k akémusi odovzdaniu sa osudu, nevzpieraniu sa sledu udalostí a toku dní, poddanie sa doháraniu; druhé možné interpretovanie môže pôsobiť prvoplánovo, čo mu však neuberá na opodstatnenosti – jednoduchá spomienka na otca, na jeho súžitie s horou, v ktorej dohára, nie však v zmysle tragickom, spojenom s umieraním, avšak v zmysle existenciálnom, v zmysle pochopenia, nekladenia si otázok a zmierenia. Je samozrejmé a prirodzené, že tieto dva možné

výklady námetu básne sa navzájom nevylučujú, naopak, pracujú dialekticky a iba v súčinnosti nadobúdajú význam.

Báseň je zasadená do prostredia hory a symboly sú prostriedkom odkrývajúcim okolnosti vzniku, a tiež slúžia ako istá platforma, na ktorej čitateľ uplatňuje vlastnú imagináciu a skrze ňu vzniká mnohovrstvová hĺbka a intenzita posolstva básne. Predpokladať možno chronotop jesene a sviatkov – indikujú nám to symboly ako koleda, chryzantémy z posledného verša, poľná tráva, no i symboly nekonkrétne, také, ktoré ani nemôžeme celkom s určitosťou symbolmi nazvať. Ide skôr o pohyb na hranici reálneho a neskutočného, vysloveného a tušeného. Pocit jesene – tej konkrétnej, čo nasleduje po lete a predznamenáva zimu, ale i tej abstraktnej, jesene života, predsiene opúšťania života a sveta – je v básni prítomný a je ním popretkávaný každý verš, každé slovo, každá slabika.

Opomenúť mi nedá ani samotnú formu básne. Ide o klasický petrarcovský sonet, ktorý v tomto prípade uplatňuje exaktnosť pôvodnej etymológie slova – sonet ako znelka. Báseň *Dohorieť do hory* totiž znie trpkou, prazvláštnou melanchóliou, tichým pokorením sa a prinavrátením významu naoko banálnym veciam, a to veľmi autentickým spôsobom – autor, a s ním i čitateľ, si uvedomuje, že niekedy jednoduché veci stačia. Že nie je potrebné plytvať slovami, klásť si otázky (skôr odpovedať), že so stratou sa všetci musíme zmieriť rovnako a že niekedy stačí aj málo. Napríklad zbierať v hore chryzantémy.

Druhá báseň, ktorú som sa rozhodla interpretovať, je báseň vo forme sonetu s názvom *Duša v kosodreví*. Po prvom prečítaní ponúka jasne čitateľný motív lásky, podložený aj akurátnou symbolikou, no jednako sa čitateľovi núka opäť atmosféra clivoty, pokorenia sa, pričom autor, respektíve lyrický subjekt, sa v básni pohybuje veľmi subtílnymi krokmi vo sférach transcendentálnosti, skoro nebytia, priestoru, kde forma a obsah prestávajú byť obligátne a synteticky prepojené. Napríklad vo verši „po tvojom boku nežiť, neumierať, / len cítiť niečo medzi tým...“ vzniká čosi ako „medzipriestor“, v ktorom síce na jednej strane figurujú prvky a skutočnosti späté s bežným premýšľaním (ako napríklad láska, odovzdanosť druhej osobe, spojenie dvoch duší), na strane druhej tu však nachádzame práve ten známy švantnerovský spôsob ponímania reality – lyrizovaný, subjektívny, popretkávaný vysoko senzuálnymi umeleckými prostriedkami. Nie nadarmo sa v básni meno naturalistu Švantnera priamo spomína. V texte, no i v celej básnickej zbierke, je vplyv tohto slovenského literárneho smeru (či skôr, v tomto prípade, myšlienkového hnutia alebo štylistického ponímania literatúry ako takej) prítomný a veľmi očividne zreteľný. Je to práve práca s atmosférou, emocionalitou a sugesciou, ktorú autor bravúrne uplatňuje a so svojím čitateľom rozohráva hru, kde okrem

klasickej trichotómie autor-text-čitateľ významnú rolu hrá metafyzickosť a priestor za/nad textom, jeho znakovosť a imaginatívnosť.

Lyrický subjekt tu vystupuje ako láske sa podriaďujúci a pokorujúci, jeho túžby sú rozporuplné, čitateľa môžu miasť, evokujú otázky. V porovnaní s prvou básňou tu odovzdanie sa nie je natoľko pokojné a prirodzené, citeľné je isté pnutie, nepokoj a z neho prameniaci chtíč po prevzatí kontroly nad láskou a vzťahom neznámou milovanou. To dokazuje práve posledné dvojveršie, ktoré je podľa mňa priveľmi profánne a patetické, avšak jeho postavenie v kontexte básne je opodstatnené, a teda vysvetliteľné.

Samotná láska je v básni *Duša v kosodreví* čímsi samozrejmým, úplne prirodzeným, lyrický subjekt sa jej oddáva a necháva ju podmieňovať vlastný osud, odovzdáva sa do jej rúk a úmyslov. Dá sa tiež povedať, že je v básni láska vykreslená realisticky, vo svojej celistvosti, pripúšťa nepohodlie symbolizované ihličím či kosodrevinou v samotnom názve, no napriek tomu stále dominuje jej funkcia ako akejsi vykupiteľky „*z krížnych ciest*“.

Napokon posledná báseň, ktorú som sa rozhodla interpretovať, nesie názov *Korene v korune*. Tá sa oproti dvom predchádzajúcim interpretovaným básňam vyznačuje väčšou exaktnosťou formy i obsahu, skromnosťou nadreálnych symbolov a umeleckých prostriedkov a dominuje v nej presnosť a jasnosť jazyka. Práve ten tu preberá vedúcu rolu. Skrze neho vzniká istý pravidelný rytmus básne, ktorý je prísne dodržaný až do posledného verša. Ten je akýmsi uvoľnením – formálnym a významovým a završuje hru slov prítomnú v básni. Obzvlášť citeľný je tento jav pri čítaní básne nahlas. Takto spomínaný verš síce na jednej strane ukončuje myšlienku, no na strane druhej rezonuje a je kauzálne nasledovaný otázkami a čitateľovou vlastnou interpretáciou. Tematicky báseň mapuje banálny svet nebanálnych javov a objektov, je metaforou doby, v ktorej žijeme, avšak v nej nie je pevne zakotvená a môžeme ju chápať ako báseň nadčasovú. V kontraste tu stojí chaos a stálosť, cesta a blúdenie, gesto a hláska, „doma sa hráme na hostí“.. To všetko umocňuje pocit zmätku a neurčitosti, ktorý je však konfrontovaný s jasným a samozrejmým záverom – láskou ako symbolom nádeje, vykúpenia, rozhrešenia. Štylistická výstavba básne pôsobí ako katalyzátor reakcie, ktorá je ukončená v momente, keď do hry vstúpi láska. Opäť sa teda stretáme s istým pátosom, no v tomto prípade voči nemu nie sme schopní vzniesť námietku a ostáva nám len ticho s autorom súhlasiť.

Nedá mi nepoznamenať, že v básnickej zbierke *Láska na modro* je nevyvrátiteľne zjavné profesijné pôsobenie autora ako jazykovedca. Lexikálna pestrosť a variabilita, fenomenálna hra so slovami a slovnými tvarmi a nekonvenčná poetika je súčasťou kapitálu, ktorým autor disponuje a v ktorého kontexte je zbierka geniálnou plejádou básnických zvratov, obrazov a myšlienok. Napriek klasickej a naoko vyčerpanej témy lásky nás v nej autor

presviedča o opaku – že je téma lásky v lyrickom texte nevyčerpateľná a že je to práve osobná skúsenosť, ktorá do nej vnáša stále nový a výnimočný obraz. To som sa snažila dokázať aj v mnou zvolených troch básňach, ktoré sa samotnej téme lásky v kontraste s ostatnými básňami zbierky venujú možno len okrajovo, no po ich prečítaní vo mne ešte dlho potom rezonovali a stali sa podnetom na hlbšiu analýzu. Taktiež si myslím, že tieto tri texty sú zároveň veľmi rozdielne, jednako však prepojené práve tým „geniom loci“, duchom autora, čímsi metafyzickým, nevyjadriteľným, čo tvorí pomyselnú niť a drží celú zbierku pokope. Zbierku, ktorá sa tým stáva panoptikom rozmanitého vnímania sveta lásky, detstva, radosti, cnenia a túžob. Panoptikom vo svete Jána Sabola.

Pramenný text:

SABOL, J. *Láska na modro*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 50 s. ISBN 80-7165-507-4.

Most ponad storočie. K debutovej zbierke profesora Sabola

Martin Makara
(študent, 3SjBASb)

Literárny vývoj má nelineárnu povahu. V istých bodoch v ňom dôjde ku kumulácii energie a tá sa uvoľňuje výbojmi smerujúcimi do budúcnosti aj minulosti. Druhé menované nemusia nevyhnutne znamenať spiatočníctvo, ale skôr konzervatívnosť a upnutie sa k literárnej tradícii. Hoci v súčasnosti už môžeme postmodernu považovať za vo svete prekonanú (a na Slovensku vytrvalo doznievajúcu), pred trinástimi rokmi bola stále na vrchole svojich síl. Práve v tomto období vyšla debutová zbierka Jána Sabola, ktorá predstavuje jeden z výbojov naakumulovanej literárnej energie: v tomto prípade smerom k predvojnovej moderne nastupujúcej takmer presne sto rokov pred vydaním *Lásky na modro*. Sotva by sme túto zbierku mohli považovať za intencionálny výstup voči súdobým textovým experimentom, pretože sonety Jána Sabola vznikali v období niekoľkých rokov a zdá sa, akoby zreli v prekvapivej inercii vo vzťahu k literárnym módnym vlnám. Ide skôr o prejav „silnej autorskej osobnosti, ktorá si uvedomuje, že aj z dávno prekonanej štruktúry/formy básne sa dá ešte aj dnes vyťažiť hodnotná lyrická výpoveď.“ (Forgáč)

Potenciál možnosti však automaticky neznamená jeho naplnenie. Ján Sabol siahol po forme, ktorá najviac vyhovuje jeho autorskému a profesijnému naturelu: ako odborník na zvukovú rovinu jazyka kladie aj vo svojom básnickom debute veľký dôraz na formálnu dokonalosť verša a rýmu. Svoje vnímanie jazyka nielen ako objektu vedeckého skúmania, ale aj ako hry nielenže nepopiera, ale pozdvihuje ho na azda najrozpoznateľnejší rys svojej poetiky. Tá je založená predovšetkým na zvukových figúrach – aliterácii („Puknutá pýcha pikoly / v panike pier ťa dobolí“, b. Súd osudu), asonancii („Blízko je jed... Však mieri výš: / Hviezdou ti zvoní večný kríž.“, b. Súd osudu), konsonancii („v rytme orchestrálnej premeny“, b. Rytmy v prítmí) a eufónii (názov básne Môstik v ôstí). Časté je použitie kalambúru, zvýraznené písmená v básni *Strpenie* indikujú aj jeden akrostich. Hoci je paleta zvukových umeleckých prostriedkov využitá takmer bezo zvyšku, niekedy pôsobia len ako hravý doplnok, „ozvláštnenie“ textu, inokedy, ako v prípade básne *Korene v korune*, generujú prídavnú myšlienkovú rovinu. Vysoká frekvencia týchto prostriedkov podčiarkuje vedeckú profiláciu autora na oblasť fonetiky a fonológie.

Zbierka *Láska na modro* je príznačná nielen vysokou hustotou zvukových štylém, ale aj zložitou trópikou. Obraznosť je založená na symbolike, čo podporuje identifikáciu paralel

s poéziou modernizmu. Tým sa však styčné body nevyčerpávajú – lexikálny eklekticizmus prepájajúci anachronizmy, okazionalizmy, poetizmy a odbornú terminológiu je ikonický pre obdobie modernity, v ktorom sa svet v priebehu pár žitých dekád jedného človeka zmení viac než v priebehu životov niekoľkých predchádzajúcich generácií. Na využívanie „moderných" frazém (ako dôkazu učenosti autora) vo svojej recenzii zbierky upozornil aj jazykovedec Ján Horecký. Hoci ornamentalizovanie básne perličkami z rôznych kútov slovnej zásoby (v b. *Bieli anjeli* sa stretávame so slovami natoľko štylisticky a lexikálne diferencovanými, ako sú napr. tátošík, paloš, úver, mene tekel a myokard) môže vytvárať zaujímavú intratextovú tenziu, niekedy báseň spútava natoľko, že je veľmi náročné do nej preniknúť.

Príkladom hraničnej kolokačnej kompatibility (alebo skôr inkompatibility) je úvodný verš básne *Dohorieť do hory*: „Hrkálky kolies svietia na koledy." Aj keď by sme nekonvenčné spojenie slov generujúce obraz (myšlienku) novej kvality mohli vymedziť ako základný princíp poézie, akonáhle dôjde ku kumulácii niekoľkých sémanticky disjunktných slov, ako je to v uvedenom príklade, verš sa stáva náročným na dešifrovanie. Asociačná niť, ktorá vybrané slová zväzuje, je v rukách autora a pre menej empatického čitateľa môže byť náročné všimnúť si ju a nechať sa ňou viesť. Podobne zložitých miest je naprieč zbierky viacero. Vysoký jazykový štýl, špecifická forma a zložitá obraznosť robia z *Lásky na modro* intelektuálne náročné dielo, ktoré predstavuje pre čitateľa výzvu prieniku do jeho jadra, ktoré je však možné intuitívne vytušiť. Poézia Jána Sabola neplynie ľahko, je hutná, vyžaduje si sústredeného a skúseného čitateľa.

Peter F. 'Rius Jílek konštatuje, že v zbierke nachádza „prudký zlom, kde sa jemné komponovanie mení na hru s textom (...), v ktorej sa zlieva ľudovosť a plastickosť, detstvo a intelektuálnosť". Odkazuje najmä na tri básne *Prekáračky do karičky* I – III zo záveru zbierky, využívajúce citoslovcia ako na aktualizáciu motívu detstva a detských hier, tak i ako rýmotvorný prvok. Tento básnický trojlístok skutočne vybočuje z línie ostatných básní v zbierke a je kontrapunktom „závažnejších" básní predovšetkým z úvodu. Obzvlášť zaradením na koniec vyvažuje serióznosť autorovho výrazu v úsilí o „tematicko-motivické uchopenie lásky, času, s dávkou spirituálnosti" (Jílek).

Nadčasovú platnosť majú tie verše Jána Sabola, ktoré majú charakter aforizmov či sentencií: „Vraj pravda víťazí – ach, ale ktorá?" Báseň *Eppur si muove* (A predsa sa točí), v ktorej predmetný verš nájdeme, by sme zároveň mohli označiť ako azda jedinú s čiastočne spoločenskou tematikou. Jednotným menovateľom všetkých básní v zbierke je totiž intimita, tematizácia lásky, rodinných vzťahov a osobného vývoja. Tie sú vnímané a sprostredkovávané

s ohľadom na čas, ktorému všetky uvedené témy podliehajú a pod jeho vplyvom metamorfujú: „Tak sa čas mení na stĺp kvality, / múdro sa riadiac gestom nebies.“ (b. *Môstik v ôstí*).

M. Forgáč vo svojom ohlase na zbierku tvrdí, že „vysoký, vznešený jazyk nesie príznaky ornamentalizmu, ktorý však nedeštruuje text smerom k patetickosti“. Na väčšine plochy zbierky sa básnikovi vyhýbanie pátosu skutočne darí, avšak kde-tu sa nevyhne obrazu, ktorý nemožno označiť inak ako klišé („dážď snov“ – b. *Modro pod očami* – či „Točí sa hlava, je nám krásne, / keď luna anuluje stres / a sype na nás hviezdne básne.“ – b. *Námesačníci*). Aj na príklade básne *Námesačníci* možno demonštrovať, že autorovi *Lásky na modro* ide väčšmi o expresionistickú výpoveď než o objavnosť či originalitu poznania. To je plne v súlade so zvolenou básnickou formou i poetikou, čím sa dosahuje nesamozrejmý súlad oboch aspektov umeleckého diela ako znakového objektu.

Ako najzaujímavejšie sa napokon ukazujú tie sonety, ktoré sú tematicky sústredené a adekvátne k tomu vyjadrené koherentnou obraznosťou. Príkladom takého je báseň *Domaňová,* v ktorej Ján Sabol zvlnenou priezračnosťou spracováva vzťah detstva a domova: „Hľadáme domov po mene, / ozve sa detstvo v ozvene?“ Odborný výraz zapojený do nasledujúceho verša („Osud nám spísal antiromán.“) nepôsobí rušivo a organicky sa včleňuje do úvodnej strofy. Pointa vyjadrená v záverečnom dvojverší „Doma nás nepostavia k stene. / Ani keď chceme.“ ukazuje, že emočnejší zásah vie byť lepšie mierený juxtapozíciou gnóm než preexponovane príznakovou lexikou a ornamentálnou trópikou. Je to pritom práve báseň *Domaňová*, ktorú spolu so sonetom *Materinská reč* Jílek pokladá za tie, od ktorých sa „autorská poetika rozlaďuje a naivizuje“. Možno súhlasiť, že výpoveď lyrického subjektu sa v týchto textoch dostáva na inú „tóninu“, rozhodne jej to však nie je na škodu.

Bolo by zaujímavé mať k dispozícii materiál na komparatistickú analýzu básnického diela Jána Sabola – či už by sme porovnávali tvorbu z rôznych období života, tematicky rozmanitejšiu (napr. spoločenskú) alebo formálne diferencovanejšiu. Zbierka s necelými štyrmi desiatkami sonetov ponúka len málo pevný základ na zovšeobecnenie básnického rukopisu. Formálna precíznosť debutovej a dosiaľ jedinej zbierky východoslovenského jazykovedca Jána Sabola vyčnieva práve svojím vysokým štýlom zo súdobej slovenskej poetickej tvorby. Vyznačuje sa motivickou divergenciou a občasnou interferenciou jazykovej hravosti v protiklade k vážnosti výpovede. Výsledkom sú vzájomne sa neutralizujúce vlny, ktoré po intelektuálne dobrodružnom prenikaní do významovej podstaty môžu zanechať čitateľa v priestore medzi detstvom a dospelosťou – s „koreňmi v korune“.

Literatúra:

SABOL, J. *Láska na modro*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 50 s. ISBN 80-7165-507-4.

FORGÁČ, M. Láska na modro. In: *Prešovská univerzita*, 11, 2007, č. 1, s. 20.

HORECKÝ, J. Sonety profesora Sabola. In: *Slovenská reč*, 71, 2006, č. 3, s. 181 – 182.

JÍLEK, P. F. 'R.: Modrý, modrá, modré... In: *Iliteratura.cz* [online]. 2009, [cit. 31. okt. 2018]. Dostupné na: http://www.iliteratura.cz/Clanek/25057/sabol-jan-laska-na-modro

... záverečný príhovor jubilanta:

O POTREBE POÉZIE

Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.

Dnes, keď svetu vládnu *kybernetika, genetika, energetika* a máta ho neutrón a genóm, keď nám prirodzenú predstavu o zmysluplnosti času rozvracia nezvládnuteľný tok dotieravých informačných systémov, keď už aj malé deti sa pohrávajú so vzorcom $E = mc^2$, zdá sa uvažovanie o poézii – a pars pro toto o umení vôbec – o čomsi, čo bolo stvorené pre samotu, čo nerado kričí a pred čím sa človek na verejnosti hanbí, ako vstupovanie do zeme nikoho, do priestoru, v ktorom je všetko a nič. A jednako: dobrá báseň je trinástou komnatou nášho detstva, je svedectvom o nevypovedanom a nevypovedateľnom, je trochou nášho svedomia vo chvíli, keď sa niekedy zdá, že sa v kozmickej rýchlosti našich dní vytráca...

Potrebujeme však poznať pravdu o nepoškvrniteľnosti umeleckého slova, ktoré je krásnym prekliatím, ale aj vykúpením, sebaspytovaním a sebaspaľovaním, anjelom strážnym brániacim zmäteniu jazykov... Stojíme pred jeho majestátom so vzrušeným očakávaním, lebo sa nechceme vzdať odpovede ani v okamihoch, keď sa nik nepýta...

Vo vedomí, že slovo, tón, pohyb, farba – zakliate do metafory, matky umeleckej výpovede, sú malým zázrakom človečenstva, si pripomíname, že umenie v nás neustále kriesi fenomén tvorivosti, teda ľudskosti, že nám odkrýva lásku k životu – so všetkým, čo doň patrí, i so zdanlivými maličkosťami; asi tak, ako to za nás vyjadril *Čingiz Ajtmatov v Popravisku*: „...zmysel ľudskej existencie spočíva v zdokonaľovaní vlastného ducha – vyššieho cieľa na tomto svete niet. Najťažšie zo všetkého pre človeka je byť človekom každý deň.“

* * *

V súčasnom svete permanentne stúpa hluk v najširšom zmysle slova: ruch ulíc, lomoz vozidiel, treskot násilia na televíznych obrazovkách, šramot často neúčelne vystrelených mediálnych šípov, huriavk rozorvaného ľudského vnútra... Ale hladina intenzity zvuku má svoje vystríhavé miesto, svoju varovnú hranicu: je ňou prah bolesti, ku ktorému sa ľudstvo nebezpečne blíži.

Aj tu poézia ponúka alternatívu: spoločne s ňou prichádzame k poznaniu, že najpôsobivejšou hudbou, záchranným pásom dnešného sveta je *ticho, mlčanie*, ponor do vlastného vnútra, rozohrávanie komorného orchestra ľudskej duše.

Ticho, mlčanie, ktoré v dialogickej komunikácii dáva šancu nášmu spolubesedníkovi a učí nás ho empaticky počúvať – túto situáciu nám pripomína aj rozhovor básnika a čitateľa – je hodnotovou ponukou pre dnešný rozvírený a rozvíchrený svet. Básnik *Milan Rúfus*, strážca pokory a nádeje, nám v tomto zmysle pripomína tichou múdrosťou poznania, že slovo znie najplnšie v mlčaní: *„Všetko je iné. Zbohom slová. / Čo vieme, vieme potichu. / Ostýchajúc sa opakovať / vašu pýchu. A z ostychu / už nerinčíme starou zbraňou. / A z radosti k nám zavanie / tichom hlbín, čo ide za ňou. / Dobrú noc, Hamlet. Áno, áno, / to podstatné je mlčanie."* Prisviedčavo tu vyznieva aj ono Kierkegaardovo konštatovanie. „Len ten, kto vie bytostne mlčať, vie bytostne hovoriť, len ten, kto vie bytostne mlčať, vie bytostne konať." A nezabúdajme ani na biblické posolstvá a pravdy: *„Zmĺkni! Ja ťa teda múdrosť naučím."* (Jób) – *„...učte sa odo mňa, lebo som tichý a pokorný srdcom, a nájdete odpočinok pre svoju dušu."* (Matúš) – *„Blahoslavení tichí, lebo oni budú dedičmi zeme."* (Matúš)

* * *

Dnešný svet skladá reparát - po koľkýkrát už? – zo základných disciplín: z tolerancie, kultúry, človečenstva, ľudského súručenstva, porozumenia, empatie, múdrosti a mravnosti... Dúfajme, že obstojí... Inak by to bola – pred tvárou možného definitívneho zániku – skúška najtragickejšia zo shakespearovských, najosudovejšia z beethovenovských... Na ceste za obrodou ducha a činu, za kontinuálnosťou všeľudských hodnôt, za zázračnosťou ľudskej tvorivosti, za tichom a mlčaním, ktoré je spirituálnym zvukom zvona zvolávajúceho na meditáciu, nás sprevádza Jej Vznešenosť a Pokora – POÉZIA.

To práve ona môže pošepnúť, aby aj kyber*netika*, gen*etika*, energ*etika* vedeli o svojej kalambúrovej časti, ktorou je *etika*. A vedľa nej jej blíženec - *estetika*. Lebo – turčányovsky povedané – *estetika est etika*.

* * *

Ale predsa sa opäť vráťme k onej skeptickej otázke: Potrebuje dnešný svet poéziu? Čo nám dáva ona – a umenie vôbec – v súčasnosti? Po jednu z odpovedí na túto otázku som si napokon zašiel k svojmu nezabudnuteľnému kolegovi, poprednému slovenskému literárnemu vedcovi a kritikovi *Albínovi Baginovi*: slovo „poézia" možno v nej nahradiť výrazom „umenie":

„Poézia v modernom veku plní úlohu korektívu, spája človeka s jeho dobou, pôsobí obrodzujúco v nádeji, že sa obavy človeka neobrátia proti nemu. Dáva svetu našej civilizácie ľudský rozmer. Je to málo? Je to veľa? Zdá sa, že je to dosť, aby sa ani dnes nestala zbytočnou."

SPOMIENKY V ROZHOVOROCH

V pamäti sa nám uchovávajú živé spomienky na výrazné osobnosti, ktoré v nás vytvorili nezmazateľnú stopu a v nej zanechali svoj ľudský aj profesionálny odkaz. Najmä pedagógovia, ktorí formujú budúcu generáciu odborníkov, majú ten dar. Niet pochýb, že práve takýto neopakovateľný odtlačok zanechal a stále zanecháva vo vedomí viacerých generácií študentov aj kolegov Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.

Začítajte sa do krátkych zamyslení, ktoré pre Vás pripravili študenti projektového vyučovania Bc. Adriána Naďová a Bc. Martin Šmelko, osloviac kolegov pána profesora aj študentov slovenského jazyka a literatúry (súčasných aj bývalých) a tiež doktorandov z Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach.

Slovo k slovu či myšlienka k myšlienke, ako napísala Martina Vangorová, koordinátorka nášho projektového tímu, obraz významnej osobnosti Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach v podaní kolegýň a kolegov je na svete:

... povedali kolegovia:

prof. PhDr. Marián ANDRIČÍK, PhD.

S profesorom Jánom Sabolom som sa spočiatku stretával metonymicky – ako študent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave som v prvom ročníku na skúšku z úvodu do štúdia jazyka lúskal jeho učebnicu napísanú v spoluautorstve s profesorom Šimonom Ondrušom – Úvod do štúdia jazykov. Neskôr, začiatkom druhej polovice 90. rokov, keď som nastúpil ako odborný asistent na Pedagogickú fakultu UPJŠ v Prešove, z ktorej vzápätí vznikla Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, som ho už vídal „naživo“ na dlhých chodbách budovy na Ulici 17. novembra. V pamäti mi utkvel najmä obrázok raz veselého, inokedy zamyslenejšieho profesora filozofickej fakulty v bielom plášti (na nezainteresovaného pozorovateľa by bol mohol niekedy pôsobiť až nevrlo, ale my sme vedeli, že keď mu nie je veľmi do reči, úporne rozmýšľa nad nejakým problémom) na ceste medzi kabinetom a fonetickým laboratóriom. To som ešte netušil, že sa raz stanem jeho kolegom na novovytvorenom pracovisku novej fakulty UPJŠ v Košiciach a že budem mať možnosť pri rozličných príležitostiach – od štátnic cez obhajoby dizertačných prác, konferencie až po diskusie na vedeckých radách – všímať si jeho neobyčajne široký obzor siahajúci ďaleko za hranicu humanitných vied, obzor človeka, v ktorom sa snúbi vedecká zvedavosť s vášňou hráča.

Pri svojom záujme o otázky verzológie som sa vždy celkom prirodzene opieral o výskumy profesora Sabola, ktorý o nich – a nielen o nich – vždy rád a ochotne diskutoval. Veľa som sa od neho naučil a stále sa učím.

Nemôžem však nespomenúť ešte jednu „prienikovú množinu“ našich záujmov, ktorej krásnym vyjadrením bývajú spoločné prechádzky sokoľskými lesmi s košíkmi čakajúcimi na naplnenie našich mykologických snov...

prof. PhDr. Ján GBÚR, CSc.

Ako študent prvého ročníka FF UPJŠ v Prešove, venujúci sa predovšetkým múzickým tvorivým aktivitám, som pri prednáškach pána profesora zažíval chvíle vnútorného nepokoja z poznania, že naše krásne kolegyne sa viac zaujímajú o fonetické, fonologické a morfonologické teórie, viac o filozofiu jazyka, semiotiku, teóriu textu či akustický signál ako o výsledky našich postpubertálnych aktivít. Dnes viem, že pozornosť publika, a to nielen jeho ženskej časti, priťahovali v prednáškových miestnostiach u pána profesora odborná erudícia a osobnostné vyžarovanie, za ktorými sa ukrývalo množstvo intelektuálnej energie a tvorivé experimentovanie v tichu vlastnej pracovne a vo Fonetickom laboratóriu FF UPJŠ v Prešove, kde spolu s profesorom Julom Zimmermannom pripravili nejedno príjemné prekvapenie študentom i odbornej verejnosti.

Na Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove, ktorej členmi sme boli dlhé roky, vytváral tvorivú klímu a pozitívnu energiu. Svojmu okoliu dával pocit intelektuálnej slobody a nefalšovanej kolegiality. Ako vynikajúci spoločník v odborných diskusiách ma inšpiroval v mnohých otázkach výskumu básnického textu. Súčasne sám písal básne. Dlhé roky zbieral podnety na svoju zbierku sonetov *Láska na modro*, ktorá vyšla v roku 2005. Vznikala v dotyku s jeho vzdelanosťou a bohatou obrazotvornosťou, s jeho systematickými odbornými prienikmi do básnického jazyka a jeho semiotiky, ale rodila sa aj z podnetov a príbehov, ktoré mu poskytli jeho rodáci, študenti, kolegovia a priatelia. Ale aj náhodní cestujúci, ba aj niektorí vtipní a pohotoví sprievodcovia v autobusoch na trase Košice – Prešov, Prešov – Košice, ktorú sme s pánom profesorom premeriavali úctyhodne dlhý čas.

Ako akademického funkcionára som pána profesora intenzívne sledoval najmä v čase politických zmien po roku 1989. V tomto období sa stal dekanom Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. Vo svojej inauguračnej reči sa prezentoval dovtedy takmer zabudnutým krédom: prvý medzi rovnými. Podstatné však bolo, že ho dôsledne uplatňoval v akademickej praxi. Napriek politickému radikalizmu, ktorý sprevádzal zlomové politické udalosti na Slovensku na

prelome 90. rokov minulého storočia, a napriek problémom spojeným s prestavbou pracovísk fakulty a s riešením citlivých personálnych otázok, pán profesor vedel ľudsky citlivo a s výraznou dávkou trpezlivosti a empatickosti riešiť komplikované témy akademickej obce.

prof. Ing. Július ZIMMERMANN, CSc. (úryvky z rozhovoru)

S pánom profesorom Sabolom spolupracujeme od roku 1965. Už keď J. Sabol študoval, venoval sa s obľubou fonetike. Jeho najbližším profesorom fonetiky bol pán profesor Tóbik, ktorý skúmal prevažne gemerské nárečia a pri tom výskume potreboval aj asistentov. Jedným z jeho asistentov bol aj mladučký, pekný chlapec Janko Sabol.

V roku 1969 sme založili fonetické laboratórium, predchodcu dnešného laboratória na našej katedre, kde išlo predovšetkým o experimentálnu fonetiku. V tej dobe neexistovali počítače a všetky prístroje, ktoré slúžili na analýzu, mali elektromechanický ráz. Boli to teda mašinky, v ktorých sa vždy niečo krútilo, kde boli magnetické pásky, elektrónky, teda technika, z akej boli vyrobené napr. aj starodávne rádiá. Mali sme malú dielničku, kde bol aj sústruh, a tam sme si sami vyrábali prístroje, ktoré nám pomáhali pri analýze.

Príčina toho, prečo sa my dvaja poznáme, spočíva v tom, že experimentálna fonetika potrebuje mať najprv jazykovedcov, no keďže analýza má technický charakter, používa aj stroje, ktorými sa spracovávajú informácie. Preto tu musí byť niekto, kto sa vyzná v týchto metódach. Ja mám elektrotechnické a matematické vzdelanie, preto sme vytvorili prvý tím, kde som ja robil elektronické a technické práce, a profesor Sabol lingvistiku. Takto sme vytvárali prvé štúdie, pričom sa laboratórium asi desaťkrát prestavovalo, vždy keď prišla nová technológia.

Postupne prišli prvé počítače a ešte dlho trvalo, kým prišli personálne a kompatibilné počítače, aké máme dnes – s bohatou grafikou a veľkým rozsahom dát, kde sa dajú vytvárať najrôznejšie experimenty s rečovým signálom. Prvé počítače, ktoré prišli, boli priemyselné. Najskôr existovalo fonetické laboratórium v Prešove ako súčasť UPJŠ. Potom sme v priestoroch košickej Filozofickej fakulty UPJŠ založili staronové Laboratórium experimentálnej fonetiky a komunikácie. Poslednou verziou, ktorá je otvorená aj medzinárodným výskumom, je Language Information and Communication Laboratory.

Pán profesor Sabol napísal obrovské množstvo štúdií, je nesmierne pracovitý a veľmi precízny človek. Tú precíznosť som roky pociťoval, keď sme pracovali na štúdiách. Spolu sme vytvorili tri monografie a tri učebnice. Všetko vrátane sadzby sme si robili sami.

Keď sme založili laboratórium, boli sme v kine na My Fair Lady (v tomto filme okrem iného jazykovedec prevychováva dievča z ulice na vznešenú dámu a zároveň popri učení spisovnej výslovnosti využíva napr. fonografický prístroj – pozn. aut.). My sme si prevzali mená hlavných hrdinov – on bol profesor Higgins, ja som bol plukovník Pickering. Potom prišiel v roku 1989 prevrat, pán profesor sa stal dekanom a už som si ho nedovolil osloviť menom profesora Higginsa. V laboratóriu máme na stene veľký obraz práve z tohto filmu, s hercami v úlohách týchto dvoch mužov, a spomíname na to, aké to boli kedysi krásne časy...

Pán profesor pozná neuveriteľné množstvo ľudových piesní a vždy, keď sa konala nejaká oslava, nasadil si harmoniku, hral, spieval a nemalo to konca. Bol nevyčerpateľný v tom, že sa nikdy nemohlo stať, že už všetko zaspieval. To je profesor Sabol... Pretože pochádza zo Sokoľa, kde má svojich predkov, kolegyne ho občas prezývali Sokolík alebo Janíček.

Na pánovi profesorovi Sabolovi si vážim jeho nesmiernu pracovitosť, úžasnú zodpovednosť a precíznosť. Je nesmierne priateľský, obetavý, nikdy neodmietne pomoc. Cenné sú jeho rady pre kolegov a študentov pri písaní vedeckých prác. Je to nevyčerpateľná studnica vedomostí.

doc. PaedDr. Ivica HAJDUČEKOVÁ, PhD.

To, čo ma najmä v mojich začiatkoch sprevádzalo, bolo prajné gesto pána profesora, ktorý vždy pridával iskru do konzultačných stretnutí s mojou dlhoročnou pedagogičkou, docentkou Oľgou Sabolovou. Spoločné odborné konzultácie prebiehali aj vďaka nemu v nadmieru tvorivom priateľskom ovzduší. Trpezlivo počúval, usmerňoval aj poradil. Aj keď som nebola jeho študentkou, vysoký stupeň abstrakcie ma nútil prijímať metajazyk jazykovedca, ale aj rozvíjať vlastný spôsob teoretického uvažovania. Prieniky do semiotického vzťahu ikonicko-symbolického a arbitrárneho zanechali neopakovateľnú stopu.

Živé spomienky sa mi však viažu najmä na prvé zmienky o jeho túžbe založiť filozofickú fakultu v Košiciach, na jeho úmysel, ktorý sa stal skutočnosťou. Potom sú to spomienky na spoločné pracovné víkendy, na jeho nezabudnuteľné zanietenie a odhodlanie pri tvorbe koncepcie katedry slovakistiky; najprv v rámci Ústavu filologických a sociálnych vied, keď pôsobil vo funkcii prvého vedúceho katedry, a potom v rámci filozofickej fakulty, ktorá sa rodila ešte v priestoroch na Mojmírovej či Popradskej ulici. Dočasné priestory na „Petzvalke“ boli už spojené s novým príbehom, s dejinami znovuobnovenej fakulty. Moyzesova ulica je už doména, v ktorej sa vytúžený sen stal reálnou, v priestore ukotvenou skutočnosťou...

doc. Marián MILČÁK, PhD.

Profesor Ján Sabol je legenda. Netrúfam si na malom priestore zhrnujúco hovoriť o jeho prínose do jazykovedy a slovenskej kultúry. Môj komentár by bol neúplný a možno nekompetentný. Jedno je však isté, osobnosti ako Ján Sabol a Stanislav Rakús, obaja moji učitelia, robia univerzity univerzitami. Majú za sebou ucelenú, kompaktnú a fungujúcu teóriu, ovplyvnili celé generácie študentov a presahujú náš kultúrny kontext. Sú to osobnosti európskeho formátu. Profesor Ján Sabol nie je len skvelý odborník s nadhľadom, ale jeho existencia na pôde katedry, fakulty a univerzity má aj svoj nezastupiteľný ľudský rozmer. Ďakujem pánu profesorovi Sabolovi za odbornosť, prenikavý vhľad, kolegialitu, priateľstvo a želám mu pevné zdravie.

doc. PhDr. Marianna SEDLÁKOVÁ, PhD.

Profesor Sabol je v prvom rade mojím najväčším učiteľom. Prvýkrát, ale napokon opakovane, som sa s ním stretávala na podnetných literárnych a jazykovedných besedách, ktoré organizovali naši skvelí učitelia slovenčiny na „mojom“ košickom gymnáziu (dnes Poštová). Vtedy som mala pocit, že tento človek pozná odpovede na všetky otázky sveta. Keď som sa dostala na štúdium slovenského jazyka a literatúry na FF UPJŠ (v Prešove), hneď v prvom ročníku bolo rozhodnuté, čomu sa chcem (najprv len v rámci študentskej vedeckej činnosti) venovať – vyhrala jazykoveda, najmä jej zvuková rovina, a rozhodnutie o tom bolo jednoznačne motivované osobnosťou pána profesora Sabola. Ani o tom vtedy nevediac, som v jeho prednáškach dostávala relevantné informácie z jazykovedy vo všeobecnolingvistických perspektívach aj s hlbokým presahom do histórie jazyka, čo mi napokon dodalo odvahu, aj vďaka ukončenému štúdiu histórie, venovať sa histórii jazyka aj ako učiteľke na vysokej škole (za bonus pokladám aj to, že som počas štúdia ešte stihla aspoň niektoré verejné prednášky profesora Ľudovíta Nováka z vývinu slovenčiny). Za úžasnú pridanú hodnotu, ktorú som od svojho veľkého učiteľa dostala, pokladám možnosť začať sa venovať slovenčine ako cudziemu jazyku. Tento aspekt má z hľadiska všeobecnej jazykovedy nesmiernu hodnotu, pretože ak sa človek na svoj materinský jazyk dokáže pozrieť „zvonku“, zistí, že v žiadnom jazyku nie sú samozrejmé javy.

Ľudský rozmer pána profesora Sabola spôsobil, že sa z nás časom stali aj priatelia, ak si to môžem dovoliť povedať. Spájajú nás teritoriálne, človečenské i kultúrne priesečníky, medzi

ktoré iste patrí popri láske k jazyku aj láska k literatúre a hudbe. Pánu profesorovi som za všetky tieto dary nesmierne vďačná.

Mgr. Markéta ANDRIČÍKOVÁ, PhD.

Moje prvé stretnutie s pánom profesorom Sabolom sa viaže na moje vysokoškolské začiatky. Keďže som študovala na inej fakulte (najskôr to bola Pedagogická fakulta UPJŠ a potom sa to administratívne zmenilo na Fakultu humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity), nestretla som sa s pánom profesorom osobne, ale cez jednu z jeho monografií, ktorú napísal s pánom profesorom Šimonom Ondrušom – Úvod do štúdia jazykov. Bola to výborná kniha, veľmi dobre sa mi z nej učilo na skúšku.

A hoci ma pán profesor neučil, všetci študenti sme vedeli, kto je, a mali sme pred ním veľký rešpekt.

Bližšie sme sa s pánom profesorom zoznámili až potom, keď som už bola na katedre (ešte v Prešove) – ako kolegyňa a bývalá študentka manželky pána profesora, pani docentky Oľgy Sabolovej. Samozrejme, rešpekt pred pánom profesorom som mala naďalej, ale zrazu som mala možnosť spoznať ho ako veľmi príjemného, vtipného a šarmantného spoločníka v mnohých diskusiách – odborných aj iných. A to aj dotvorilo môj obraz o pánovi profesorovi. Pre mňa je to obraz múdreho a nesmierne rozhľadeného človeka, ktorý je nielen významný jazykovedec, ale aj literát, hudobník. Mala som možnosť vidieť ho a počuť v rozličných diskusiách a debatách, aj v obyčajných rozhovoroch. A veľmi si na ňom vážim práve ten ľudský rozmer, ktorý do každého takéhoto dialógu dokáže priniesť.

PhDr. Iveta BÓNOVÁ, PhD.

Moje pôsobenie vysokoškolskej učiteľky výrazným spôsobom ovplyvnil Dr. h. c. prof. Ján Sabol, DrSc., ako pedagóg, vedec a predovšetkým ako človek, ktorý je mimoriadne tvorivý, umelecky nadaný, precízny, predvídavý a nápomocný vo vzťahu k študentom aj ku kolegom. Už v priebehu svojho štúdia som mu robila pomocnú vedeckú silu, neskôr bol mojím školiteľom pri písaní diplomovej aj doktorandskej práce a teraz je mojím kolegom, s ktorým už viac ako desaťročie sedím v spoločnej miestnosti. Poznám jeho vysokú mieru exaktnosti pri vedeckej práci a perfekcionizmus pri štylizovaní štúdií, v ktorých z jazykového hľadiska bdie nielen nad každou čiarkou, ale aj nad rytmom vetných úsekoch vo svojich súvetiach. Dennodenne sa pri svojej pedagogickej a vedeckej činnosti presviedčam o jeho tvrdeniach, že

človek je štruktúrovanou bytosťou, že vedecké myslenie musí dozrieť a že zdanlivo najjednoduchší problém býva pri svojej explanácii náročný.

PhDr. Renáta CENKOVÁ, PhD., MBA

Pán profesor Sabol je pre mňa inšpiratívnym človekom, nesmierne múdry, rozhľadený elegantný pán, ktorý je vždy dobre naladený. Vedecká autorita s veľkým srdcom, empatiou a prajnosťou. Vynikajúci akordeonista, obľúbený pedagóg, stále nápomocný kolega. Veľký človek, ktorý si zaslúži pevné zdravie a veľa kvalitných rokov života. Som rada, že mám možnosť stretávať sa s pánom profesorom Sabolom.

PhDr. Marián GLADIŠ, PhD.

S pánom profesorom Jánom Sabolom som sa po prvý raz stretol ako študent so svojím vyučujúcim na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Hneď na prvý pohľad – na prvej prednáške – ma zaujal osobnou charizmou a rozvážnym vystupovaním, ktoré vzbudzovalo – a dodnes vzbudzuje – prirodzený rešpekt a úprimnú úctu. Pravdaže, vtedy mi ani na um nezišlo, že raz budem mať česť byť kolegom pána profesora.

Pán profesor Ján Sabol bol mojím školiteľom počas doktorandského štúdia – bolo pre mňa veľkou poctou a doslova vyznamenaním, že si vybral práve mňa, že ma oslovil, pozval ma na kávu (stretli sme sa v priestoroch divadelnej kaviarne na košickej Hlavnej ulici) a tam mi ponúkol miesto interného doktoranda. Vďaka tomu som mal jedinečnú, neopakovateľnú možnosť zakúsiť „na vlastnej koži“ povestnú „sabolovskú“ vedeckú školu – spôsoby jeho vedeckej práce a vedeckého uvažovania. Pán profesor ma však formoval nielen odborne a vedecky, ale aj ľudsky – ako napokon všetkých svojich doktorandov (a že ich nebolo málo!). Preto nie je žiadnym prekvapením, že keď sme pred piatimi rokmi s pani doktorkou Ivetou Bónovou organizovali vedecko-priateľské sympózium doktorandov pána profesora Sabola, pri príležitosti jeho životného jubilea, spontánne sme ho nazvali naším „akademickým otcom“. Zaujímavou príhodou a zážitkom pre mňa bolo – a stále je – každé stretnutie s pánom profesorom Jánom Sabolom.

Na pánovi profesorovi Jánovi Sabolovi si vážim – a zároveň obdivujem – jeho múdrosť, rozhľadenosť (a súčasne taký vzácny nadhľad), jeho dôslednosť, húževnatosť, životný entuziazmus, zmysel pre detail... a „milión“ ďalších milých „maličkostí“... A ďakujem za jeho

priazeň a pre mňa také vzácne priateľstvo (ak sa môžem skromne považovať za priateľa pána Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc.).

Mgr. Lena IVANČOVÁ, PhD.

Život je nepredvídateľný. Osudové zápletky vytvára nečakane. Veľa nechýbalo a s pánom profesorom Sabolom by som sa nikdy nebola stretla – nebolo isté, či môj vysnívaný odbor slovenčina – matematika bude zriadený, a ja som už mala nastúpiť na prírodovedeckú fakultu. Veľké sny sa však niekedy plnia. Život chcel zo mňa slovakistku, a tak som sa s pánom profesorom Sabolom stretla. On – oduševnený za vtedy novovznikajúcu filozofickú fakultu, s úctou k prírodovedným predmetom, a ja – študentka so splneným snom.

Od nášho prvého stretnutia uplynulo už dosť rokov, spája nás veľa spoločných študentsko-učiteľských i pracovných zážitkov, spolu napísaných štúdií, moja bakalárska, diplomová aj dizertačná práca (bol mojím vzácnym školiteľom), ale aj spoločná kancelária, množstvo hĺbavých rozhovorov a spolu vypitých káv.

Stretnutia väčšinou zaniknú v čase, priestore i v myšlienkach, no niektoré – výnimočné a vzácne – ľudský život mimoriadne obohatia, pridajú mu ďalší rozmer, nastavia nový smer...

PhDr. Lucia JASINSKÁ, PhD.

Moje prvé stretnutie s profesorom Sabolom sa udialo pred 15 rokmi, čo je pomerne dlhá doba. Úvod do štúdia jazyka bol pre mňa úplne prvou prednáškou na vysokej škole, na ktorej som sa zrazu ocitla vo svete dovtedy neznámom a predo mnou sa objavil človek, ktorý tým, čo študentom prednášal, sám aj žil. Profesor Sabol je typ vyučujúceho a typ človeka, ktorý naozaj verí tomu, čo robí. Svoju prácu vníma ako poslanie a ten pomyselný jazýček na váhach istoty – ako označuje materinskú reč – ho vedie celým profesionálnym životom, aby skúmal všetky jeho stránky.

Ako študentka som sa veľmi často stretávala s otázkou, čo sa dá na slovenčine študovať, keď po slovensky u nás vie každý. Stačila jediná prednáška s pánom profesorom, aby človek zistil, že nie je taká vec, ktorá sa vo vzťahu k jazyku študovať nedá, pretože všetko je hodné bádania.

Pri príležitosti vedecko-priateľského sympózia pred piatimi som vytvorila výrok „Kto SA BOL raz vede oddal, toho Sabol do nej dostal.“ Pán profesor Sabol stále dokáže podať pomocnú ruku tým, ktorí chcú ísť ďalej a pokračovať v odkrývaní tajomstiev (jazyko)vedy.

Jeho špecifikom je spôsob podania odborného problému, výklad a rozhovory – neopakovateľné, jedinečné, s premyslenou štruktúrou. Stretnúť takého človeka bolo darom nielen v profesionálnej oblasti, ale aj ľudsky.

PhDr. Lukáš ŠUTOR, PhD.

Spomínam si na prvú prednášku z fonetiky a fonológie, vtedy som si uvedomil, že o svojom rodnom jazyku – či o ktoromkoľvek jazyku – neviem skoro nič... Tento zážitok sa pre mňa stal jednou z iniciácií vysokoškoláka, určite tou prvou. To bolo pred devätnástimi rokmi.

Dnes už hádam môžem vyznať, že pán profesor pre mňa zosobňuje vysokú školu, princíp poznávania sveta, nerozlučne spojený s ľudskosťou, hodnotami a morálkou. O málokom to môžeme povedať bez rozpakov a naplno – bol a je inšpiráciou pre celé generácie študentov. Za seba vyberiem len jeden osobnostný rozmer, ktorý ma zasiahol najviac. Čas na dialóg, no nie obyčajný, ale pozorný, rešpektujúci a iskrivý. Nikdy sme si k nemu nemuseli hľadať cestu, bol tu od začiatku, od prvého stretnutia... Aj keď naše rozhovory dávno prekročili školské časy a témy, dovolím si vyznať na ďalších osemnásť rokov: ostávate naďalej mojím veľkým učiteľom!

... povedali súčasní aj bývalí doktorandi...

Mgr. Andrea FEDORKOVÁ

Pán profesor Sabol u mňa vzbudzuje rešpekt svojimi vedomosťami, schopnosťami, ale aj množstvom kníh, ktoré mi vie kedykoľvek odporučiť na počkanie. Rozhľad, ktorý v literatúre a jazykovede má, je skutočne obdivuhodný. Na druhej strane však dokáže byť aj ľudský a priateľský a to si na ňom vážim.

Mgr. Patrícia HAVRILA

Úvod do štúdia jazykov či Fonetika a fonológia patria medzi publikácie, s ktorými sa už v prvom ročníku stretne každý študent slovenského jazyka. Táto základná študijná literatúra tvorí len nepatrnú časť diela prof. Sabola. Bibliografia jeho prác presahuje 80 strán. Jeho meno je nezmazateľne zapísané do dejín slovenskej lingvistiky a literárnej vedy. Aj ja sama som ho

do septembra 2018 poznala (len) ako meno na múdrych knihách. Keď som ho však spoznala naživo, zistila som, že nie je iba významným jazykovedcom, ale aj skvelým človekom.

Mgr. Magdaléna KRAMÁROVÁ, PhD.

Pán profesor – to je peračník ako symbol profesorovej úcty k vzdelaniu a zároveň k neustálemu vzdelávaniu sa; kravata ako atribút rešpektu k pôde, po ktorej oddane kráča toľké roky; etymologický slovník s neskutočným nadšením vysvetľujúci pôvod uchopiteľného i neuchopiteľného; oblý chrbát, ktorý poukazuje na nekonečný čas skláňania sa nad knihami; palec a ukazovák v pinzetovom úchope aj s absenciou písacích potrieb; švihácky krok, ktorý svedčí o múzických danostiach; uši, ktoré nie sú hluché na potreby okolia; pery, ktoré neúnavne odpovedajú na všetky otázky; ale hlavne pohľad sťa s(S)okol(Ľ), oči plné múdrosti, lásky, nehy, dobroty i iskry figliarstva a radosti zo života. Pán profesor je ako strom, ktorý tak rád používa ako príklad pre začínajúcich študentov, je dubom zasadeným do kvalitnej pôdy, ktorý víchrica ohne, no nezlomí.

Mgr. Matúš MARCINČIN, PhD.

Milan Rúfus – ktorého *Katreny* budú u mňa asi už navždy spojené práve s hlasom Jána Sabola – napísal aj to, že „len vernosť človeka na svedka povýši“. Pán profesor svojím mimoriadne širokým vedeckým záberom ponad všetky rozdelenia je celý život verným pravde, ktorá je iba jedna, univerzálna, a preto za každých okolností je svedkom toho, čo to je univerzita. Skutočné vzdelanie sa prejavuje v kultivovanosti ducha a to u pána profesora platí – a prejavuje sa – vo vysokej miere. Človek sa pred ním cítil malý, aj keď mu nedával pociťovať svoju veľkosť (výraz „pán kolega“ neznel prázdno). Práve naopak, zapamätal si jeho pohľad (oči, ktoré nestarnú), ľahký úsmev, ochotu a záujem. Mohol obdivovať jeho kondíciu a vôľu. A v neposlednom rade – vedel si nájsť čas, ktorý nemeral peniazmi.

Mgr. Alena ORAVCOVÁ

Profesor Sabol je skvelý odborník vo svojej oblasti. Jeho predmety patrili k najnáročnejším, ale najväčšmi rozvíjali naše myslenie a schopnosti. Učil nás prepájať súvislosti a skutočne danej téme rozumieť.

Mgr. Dominika PETÁKOVÁ

Moje prvé stretnutie s pánom profesorom Sabolom sa spája, pochopiteľne, s prednáškou z fonetiky – najskôr skvelý dojem z príjemne pôsobiaceho pána profesora, potom šok z množstva slov, s ktorými som sa nikdy nestretla, a z mojej neschopnosti zapísať si zrozumiteľné poznámky... a, samozrejme, poriadna dávka stresu pri skúške. Áno, asi každý z nás, ktorí sme sa s ním stretli, má takéto spomienky. No nie je to jediná vec, ktorá pána profesora Sabola charakterizuje. Vidím v ňom veľkú osobnosť s neskutočným rozhľadom, a to nielen v oblasti lingvistiky. Vidím v ňom však aj charizmatického, empatického a trpezlivého človeka s pochopením pre vystresovaného študenta, ale aj kolegyňu či kolegu, ktorí potrebujú pomoc. Vážim si na ňom jeho naozaj ľudskú stránku, ktorá často „vykúka" aj z jeho štúdií či prednášok. Vážim si to, že ochotne a rád posúva výsledky svojich dlhoročných výskumov nám, študentom, a že nás pritom nezabúda pobaviť historkami zo svojich študentských čias. A čo je najdôležitejšie – obdivujem jeho neutíchajúce zapálenie pre vedu, ktorú stále robí s úprimnou radosťou a nadšením. Ďakujeme, pán profesor!

... napísali súčasní študenti slovenského jazyka a literatúry:

Je priam nemožné zachytiť celú plejádu študentských reakcií, priaznivých postrehov či spontánnych vyznaní, ktoré sa v anonymnej ankete študentom podarilo získať. No vybrali sme spomedzi nich také, ktoré tvoria reprezentatívnu vzorku svedčiacu o obľúbenosti nášho skúseného pedagóga – jazykovedca Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc.

Zvedavé otázky Bc. Zuzany Gurinovej mierili ku generačnej odozve, prvým dojmom, osobným kontaktom a študentským zážitkom.

Kedy ste o pánovi profesorovi J. Sabolovi počuli prvýkrát?

- Keď som prišla študovať na FF, vedela som o ňom akurát to, že je profesor, má čestný titul a že učí fonetiku a fonológiu.
- Myslím, že to bolo až na pôde UPJŠ, no privítala by som zmienku o tomto významnom jazykovedcovi už v stredoškolských učebniciach.
- Pred nástupom na UPJŠ.
- Moja spolubývajúca zhíkla po tom, ako som jej povedala, že ma bude učiť pán profesor. Predtým chodila 3 roky na inú školu, kde sa učilo z jeho kníh.

Spomeňte si na prvý dojem, ktorý vo vás pán profesor J. Sabol vyvolal, keď ste ho videli prvýkrát. Ako ho vnímate s odstupom času teraz?

- Prvýkrát som ho videla na prvej prednáške z fonetiky. Nič som mu nerozumela. Jeho slovná zásoba bola na míle vzdialená od mojej. O odbornosti ani nehovorím. A teraz? Mnou najviac rešpektovaný človek na katedre. Za tie roky som zistila, že aj napriek množstvu titulov je nesmierne ľudský a prívetivý.
- Pán profesor na mňa pôsobil ako mimoriadne vzdelaný a charizmatický človek. Po prvej prednáške s pánom profesorom sa môj dojem len utvrdil. Hodnota spôsobu podania informácií, ale aj samotný obsah a komplex vedomostí, ktorých sa nám dostalo, bola nesmierna.
- Mala som veľký rešpekt pred pánom profesorom. Obdivovala som, ako nám prednášal daný predmet. Bolo jasné, že to, čo robí, ho aj skutočne baví a napĺňa. Pôsobil na mňa veľmi milo, príjemne a vždy sa usmieval. A tak ho vnímam aj teraz.
- Stále ho vnímam ako zanieteného odborníka, ktorý má široký rozhľad a zmysel pre humor.
- Už prvýkrát som k nemu cítila prirodzený rešpekt, väčší ako k ostatným. Keď začal rozprávať, pochopila som, že je to veľká kapacita a neskutočný odborník. Vie tak priateľsky pôsobiť a aj zavtipkovať. Je to majster v prednášaní – očný kontakt, výrazy, grafy a prepojenia. Každý má pri ňom pocit, akoby to vysvetľoval priamo jemu.

Aká situácia alebo súvislosť s pánom profesorom J. Sabolom vám utkvela v pamäti?

- Strom-strmý, zmätená zmetená Ofélia, rozprávka Hore, kosa-koza, psík Dunčo, úrovne abstrakcie, definícia slabiky, sémantický trojuholník, alúzie na Bibliu a recitovanie básní.
- Vždy keď si na neho spomeniem, vybaví sa mi postavenie maximálnej alebo minimálnej fonologickej diferenciácie a jeho snaha, aby sme sa to nebáli povedať nahlas.
- Jeho prvá prednáška z predmetu úvod do štúdia jazyka, keď nám začal vysvetľovať, čo je jazyk, čím sa mi vlastne otvorila nová dimenzia chápania jazyka, o ktorej som predtým vôbec nevedel.
- Vždy sa nám snažil pomôcť, nielen vysvetliť učivo; hlavne oceňujem jeho ľudský prístup k študentom a na toto spomínam a budem spomínať najviac.
- Osobne si vždy spomeniem na to, ako na začiatku povedal, že nás neberie ako študentov, ale ako budúcich kolegov. Bolo veľmi príjemné vidieť, že človek, ktorý toho už toľko dokázal, nemá potrebu vyťahovať sa a je skutočne skromný.

- Predovšetkým to, že aj napriek svojmu akademickému postaveniu sa k študentom správa prívetivo, je veľmi ochotný v odpovedi na akúkoľvek otázku a má unikátny verbálny prejav.
- Určite to, s akou ľahkosťou prednáša predmety a dáva do nich časť seba. Vždy sa na chodbe usmeje a tým nám spríjemní deň.
- Cieľavedomosť, ktorá ho doviedla tam, kde je.

Ako by ste predstavili pána profesora J. Sabola tým, ktorí o ňom nikdy nepočuli?

- Jazykovedec, vysokoškolský profesor, zaoberá sa aj literárnou vedou, je milý a usmievavý.
- Okrem toho, že patrí k výrazným osobnostiam UPJŠ, je to významný jazykovedec, medzinárodne uznávaný. Vo svojom odbore zameraný hlavne na skúmanie zvukovej stránky jazyka, taktiež zakladateľ a vedúci unikátneho fonetického laboratória na UPJŠ. Popri vedeckých výskumoch sa v menšej miere venuje aj poézii a vytváraniu hádaniek. Skrátka, jeho dielo je jedna veľká hra s jazykom v najrôznejších úrovniach a rovinách.
- Pán profesor Sabol, ozdoba KSSFaK, sa svojimi vedomosťami, znalosťami, no najmä svojou inteligenciou radí medzi významné osobnosti akademického a vedeckého sveta. Možnosť zúčastniť sa jeho prednášok či čítať jeho knihy ponúka percipientovi neoceniteľné vedomosti. Hodnota pána profesora stúpa aj preto, že náš pán profesor má schopnosť, ktorá mnohým vedcom či pedagógom chýba, a to zrozumiteľné odovzdávanie informácií.
- Pána profesora by som hrdo predstavila ako zakladateľa našej fakulty na UPJŠ. Opísala by som jeho prácu v oblasti jazykovedy, ale aj literatúry. V neposlednom rade by som podotkla, že pán profesor Sabol je skvelý človek. Vzor, podľa ktorého by sa mali riadiť aj ostatní vyučujúci. Človek, z ktorého aj napriek vysokému vzdelaniu srší skromnosť a pokora.
- Je to významný slovenský jazykovedec, člen pražského lingvistického krúžku a výnimočný básnik, ale aj dobrý človek, ktorý momentálne pôsobí na vysokej škole UPJŠ v Košiciach.

Poďakovanie

Život človeka je vyskladaný zo situácií rôzneho koloritu. Každá minca má dve strany a tak je to aj s vnímaním všetkého, čo je súčasťou životnej cesty človeka. Každá chvíľa je výnimočná, no to, či si jej výnimočnosť uvedomíme, závisí od uhla pohľadu, ktorý jej venujeme. Počas príprav projektových udalostí bolo takýchto výnimočných chvíľ požehnane. Bola to radosť pani docentky I. Hajdučekovej, keď sme mali prvú projektovú poradu, na ktorej sme si vytýčili naše ciele. Bola to skromnosť, ale aj iskričky v očiach pána profesora J. Sabola, keď sa dozvedel, že práve jeho básnická zbierka bude interpretačným objektom desiatok študentov. Bola to dobrá nálada v projektovom tíme, keď sa veci podarili podľa predstáv. Bola to prajnosť zo strany pedagógov, ktorí nás v našej činnosti podporovali. Bolo to v tvárach študentov – zračené šťastie, keď sa dozvedeli, že ich práce budú ocenené. Boli to úsmevy na tvárach ľudí, ktorí sa zúčastnili besedy či vernisáže.

Ako vedúca projektového tímu chcem preto vysloviť veľké ďakujem všetkým svojim kolegom z projektového tímu: Bc. Denise Bandurčinovej, Bc. Alexandre Čobejovej, Bc. Anne Deákovej, Bc. Gabriele Eibenovej, Bc. Zuzane Gurinovej, Bc. Viktórii Havrilovej, Bc. Simone Maguľákovej, Bc. Adriáne Naďovej, Bc. Márii Židovej, Bc. Martinovi Šmelkovi za pomoc, spojenie síl, kooperáciu, za čas, ktorý venovali projektovej činnosti, za trpezlivosť a za skvelú tímovú prácu. Ďakujem aj našej hlavnej projektovej koordinátorke pani doc. PaedDr. Ivici Hajdučekovej, PhD., za profesionálny prístup, cenné rady a pomocnú ruku vždy, keď bola potrebná. Veľká vďaka patrí aj nášmu jubilantovi – pánovi profesorovi J. Sabolovi – za jeho ochotu byť kedykoľvek k dispozícii, za jedinečné rozhovory, za nezabudnuteľné myšlienky... Za to, že ste, pán profesor!

Bc. Martina Vangorová

Tímová zostava projektového vyučovania s jubilantom:

(3. rad zľava) Viktória Havrilová, Denisa Bandurčinová, Ján Sabol – jubilant, Anna Deáková, Alexandra Čobejová; (2. rad zľava) Zuzana Gurinová, Ivica Hajdučeková – vyučujúca, Martina Vangorová, Adriána Naďová, Simona Maguľáková; (1. rad zľava) Gabriela Eibenová, Mária Židová.

III. VERNISÁŽ

Treťou súčasťou projektového zámeru, popri interpretačnej súťaži a vedecko-umeleckom sympóziu, bola vernisáž, ktorú sme organizovali v spolupráci so Školou úžitkového výtvarníctva v Košiciach. Prepojiť najnovšie výsledky literárnovedného výskumu s dizajnovým umením a takto nanovo roztvárať čitateľský obzor na úrovni stredoškolského aj vysokoškolského vzdelávania malo konkrétny výsledok...

Viac sa o podujatí dozviete nielen z nasledujúceho článku, ktorý bol uverejnený na stránkach univerzitného časopisu: https://www.upjs.sk/public/media/3534/universitas-safarikiana-2-2019.pdf, ale aj z príspevku stredoškolských pedagogičiek, ktoré s nami na realizácii neľahkej úlohy spolupracovali.

Literatúra cez objektív

Jarné popoludnie vo štvrtok 7. 3. 2019 - v priestoroch FF UPJŠ v Košiciach, v budove Minerva na Moyzesovej č. 9 – bolo venované literatúre a umeniu. O štrnástej hodine sa tu uskutočnila vernisáž s názvom *Literatúra cez objektív*, kde sa v rámci vedecko-umeleckého sympózia **Veda a umenie bez bariér** (realizovaného v dňoch 6. – 8. marca 2019 na KSSFaK FF UPJŠ) stretlo desať nádejných umelcov zo Školy úžitkového výtvarníctva v Košiciach: Alžbeta Hazugová, Dávid Marcin, Marcela Velčková, Eva Vresilovičová (3. ročník) a Petra Karamanová, Viktória Mastišová, Diana Richnavská, Dagmar Vendráková, Tobiáš Páral a Peter Polanský (4. ročník). Žiaci v prítomnosti členov vedenia školy – pána riaditeľa Mgr. art. Zsolta Lukácsa a zástupcu riaditeľa Mgr. ak. sochára Štefana Michalka, pod vedením svojich vyučujúcich Mgr. Jany Valicovej (slovenský jazyk a literatúra) a Mgr. Renáty Novotnej Markovičovej (fotografický dizajn) prišli všetkým záujemcom predstaviť svoje dizajnové práce, do ktorých pretavili nielen život spisovateliek a spisovateľov slovenského literárneho realizmu, ale aj inšpirácie z interpretácií vybraných literárnych diel.

Žiaci vložili do jednotlivých ilustrácií a obrazov svoje vlastné predstavy a nápady, a tak sa pri pohľade na každú prácu vynáral prístup percipienta, jeho individualizmus, jedinečnosť v zobrazení literárnej skutočnosti cez objektív fotoaparátu. Návštevníci mali možnosť bližšie nazrieť do stvárnenia literárneho diela a života Hany Gregorovej, Ľudmily Groeblovej, Eleny Maróthy-Šoltésovej, Ľudmily Podjavorinskej, Boženy Slančíkovej-Timravy, Terézie Vansovej či Martina Kukučína a Jozefa Gregora Tajovského. Mladí umelci postupne predstúpili pred návštevníkov a odprezentovali svoje práce. Spomenuli dôvody, prečo si vybrali tú-ktorú autorku či autora, porozprávali o zaujímavom procese práce fotografa, ale aj o prípadných ťažkostiach, s ktorými sa pri tvorbe stretli. Niektorí dokonca priniesli portfólio svojich návrhov,

z ktorých vybrali finálnu podobu umeleckého diela a až potom dostala priestor na plátne a uzrela svetlo sveta ako súčasť vernisáže.

Mladí umelci boli po predstavení svojich prác ocenení. Ocenenie si prevzali z rúk organizátorky vernisáže doc. PaedDr. Ivice Hajdučekovej, PhD., ktorá zároveň celé podujatie moderátorsky sprevádzala.

Pani docentka otvorila podujatie príhovorom, v ktorom spomenula prvotnú myšlienku vzniku vernisáže, ktorá siaha až do roku 2016, keď sa pripravoval projekt KEGA č. 008UPJŠ-4/2017 – Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ; vedúci: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.). Ústredným zámerom bolo prepojiť najnovšie výsledky literárnovedného výskumu (učebnicu I. Hajdučekovej: *Rodový aspekt v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia (Interpretačné etudy)*, 2015) s dizajnovým umením a vstúpiť tak na pôdu sekundárneho vzdelávania so zámerom otvárať žiakom nové čitateľské obzory. Počas niekoľkých mesiacov sa myšlienka postupne transformovala, nadobúdala reálne kontúry, ktorých výsledkom sa stala vernisáž *Literatúra cez objektív*. Na začiatku sa návštevníkom prihovorili vyučujúce ŠUV, ktoré počas celej prípravy usmerňovali prácu svojich žiakov.

Na priebehu realizácie vernisáže sa podieľali aj členky a člen projektového tímu v zložení: Bc. Alexandra Čobejová, Bc. Gabriela Eibenová, Bc. Adriána Naďová, Bc. Martina Vangorová, Bc. Mária Židová, Bc. Martin Šmelko, ktorí sa postarali o príjemnú atmosféru aj o hudobnú kulisu. V závere vernisáže prebehli neformálne rozhovory s autormi obrazov aj s účastníkmi sympózia. Jednotlivé umelecké diela mali medzi obecenstvom priaznivý ohlas, vyslúžili si uznanie a v nejednom prípade bolo vidieť, že návštevníci sa výtvormi žiakov ŠUV nadchli.

Cesta umeleckých prác sa však vernisážou ani zďaleka neskončila. Ich potenciál a výnimočnosť zostala na očiach, a to v priestoroch FF UPJŠ, v kaviarni budovy Minerva, kde sa stali ozdobou **Literárneho salónika**. Študenti a pedagógovia Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach tak budú môcť dennodenne obdivovať talent mladých umelcov, keďže im budú spríjemňovať posedenie pri káve či čaji.

Umenie je vraj kvetom života celej spoločnosti (myšlienka L. N. Tolstého), a tak nech sú aj tieto výnimočné dielka mladých ľudí kvetmi – ozdobami, ktoré vo svojej podstate skrývajú oveľa viac, ako sa na prvý pohľad môže zdať. Stačí sa len nechať unášať ich literárno-fotografickým príbehom...

Bc. Martina Vangorová

... o spolupráci so Školou úžitkového výtvarníctva v Košiciach:

PaedDr. Jana Valicová (vyučujúca slovenského jazyka a literatúry)
Mgr. Renáta Novotná Markovičová (vyučujúca fotografického dizajnu)

Určujúcim tematickým rámcom pre nás bola vysokoškolská učebnica *Rodový aspekt v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia* (Hajdučeková, 2015). Na zadaniach žiaci pracovali v rámci odborných predmetov fotografického dizajnu, pričom literárnu a literárnoteoretickú zložku konzultovali na hodinách slovenského jazyka a literatúry. Práca žiakov teda bola usmerňovaná využitím medzipredmetovej spolupráce.

Pri spracovaní teoretických literárnych východísk žiaci pracovali vo veľkej miere samostatne, riešenie čiastkových úloh bolo väčšinou konzultované individuálne. Literárna príprava v sebe zahŕňala najskôr získavanie a spracovanie relevantných informácií o vybraných autorkách a autoroch a o ich tvorbe: životopisné údaje s cieľom spoznať spisovateľa ako osobnosť, vystihnúť jeho charakter, vlastnosti, osobnostný profil; prehľad literárnej tvorby a jej základných znakov, charakteristika autorskej poetiky. Po tejto príprave si žiaci vybrali konkrétne literárne dielo danej autorky alebo autora a s týmto textom ďalej pracovali. Text si vyberali podľa vlastných preferencií a na základe získaných informácií. Po prečítaní literárnych diel nasledovala ich analýza a interpretácia. Počas individuálnych konzultácií boli korigované prípadné nejasnosti a odchýlky v chápaní textu. Najčastejšie sa týkali zastaraných slov v texte, historicky podmienených reálií a spoločenských zvyklostí.

Jednotiacim prvkom individuálnej práce žiakov s textom bolo upriamenie pozornosti na ženský a mužský aspekt vnímania reality, napätie vo vzťahoch medzi mužom a ženou, psychológia mužských a ženských postáv a ich osobité vykreslenie v tvorbe jednotlivých autoriek a autorov.

Táto teoretická príprava bola východiskom ku konkrétnemu fotografickému stvárneniu témy, na ktorom žiaci súbežne pracovali v rámci odborného vyučovania. Finálny výstup tvorili dve fotografické diela:

1. plagát – vystihoval buď autorku/autora ako osobnosť alebo niektorú charakteristickú črtu jej/jeho poetiky,

2. ilustrácie k vybraným úryvkom konkrétneho literárneho textu, ktorých motív si žiaci vyberali podľa typu knihy s prihliadnutím na vekovú kategóriu čitateľa.

Vzniknutú fotografickú predlohu ďalej upravovali do výslednej podoby v rôznych počítačových programoch. Výtvarné riešenie výsledných stránok knihy spolu s titulnou stránkou a celkovým grafickým riešením je vizuálne prezentované na plagáte veľkosti 100 x 70 cm (je nutné poznamenať, že nie všetkým žiakom sa podarilo splniť obe zadania v dostatočnom rozsahu a kvalite, preto sa v rámci potrieb projektu urobil výber tých najkvalitnejších snímok).

Celý proces tvorby fotografických diel žiaci priebežne dokumentovali v tzv. postupoch práce: vývin návrhu, práca s nadobudnutými informáciami, náhľadovky, skice a jednotlivé návrhy. Keďže pracovali s literárnym textom, súčasťou dokumentácie boli aj interpretačné náhľady žiakov na text. Z pohľadu literárneho (ale aj didaktického) sú pre nás cenným materiálom, pretože dokumentujú proces porozumenia textu, jeho objektívno-subjektívnu analýzu, interpretačné „sondy“ do textu na úrovni žiaka strednej školy až po tvorivé zavŕšenie tohto procesu. Práca s textom (umeleckým i literárnovedným) sa tu nekončí porozumením textu alebo interpretáciou, ale stáva sa inšpiráciou na vytvorenie nového autentického diela, ktoré je síce metatextom vo vzťahu k zadaniu, ale zároveň interdisciplinárnym presahom zo slovesného do výtvarného umenia a nepochybne je dielom novým, originálnym, autorským. Tento presah by však nebol možný bez rozvíjania medzipredmetových vzťahov a bez úzkej spolupráce s učiteľkou fotografického dizajnu Mgr. Renátou Markovičovou Novotnou, ktorá koordinovala fotografickú tvorbu žiakov od začiatku až po úpravu posledných detailov výsledných diel a ich inštalácie.

Z pedagogického pohľadu oceňujeme, že aj takouto spoluprácou sme mohli aktívnejšie využívať inovatívne a zážitkové metódy vyučovania, kde sa plne podporuje osobitý prístup a individuálna práca so žiakmi, naplno sa využívajú tvorivé možnosti nielen zo strany žiaka, ale aj učiteľa. Výchovno-vzdelávací proces tak vedie k väčšej samostatnosti žiakov a výrazne prispieva k formovaniu osobnosti žiaka ako zrelého a rozhľadeného človeka, ktorý je nielen prijímateľom umeleckej literatúry, ale stáva sa aj tvorcom nových artefaktov, a tak sám obohacuje oblasť umenia a kultúry.

Na konkrétnejšiu predstavu o práci žiakov na zadaniach uvádzame niekoľko ich interpretačných pohľadov a inšpirácií pri výtvarnom stvárnení témy:

Eva VRESILOVIČOVÁ:

Hana Gregorová – plagát, Matka – ilustrácia

Novela Matka z knihy Cudzím dvorom zobrazuje rozpor hlavnej hrdinky, utýranej ženy, medzi záchranou seba samej a láskou k deťom. Žena, bojujúca už 10 rokov s opilcom, to vzdáva. Dostáva sa na pokraj svojich síl. Pri kŕmení dieťaťa príde domov opäť opitý muž, ktorý

jej vytrhne dieťa z rúk, hodí bezcitne do kolísky a ženu zbije. Tá uteká pred tyranom a úplne zabúda, že svoje deti necháva napospas osudu. Nikto ju nechce prichýliť, až kým sa nad ňou nezľutuje neznáma žena. Ubitá žena sa zrúti a plače, všetku svoju zlosť dostáva na povrch. Neznámej povie všetko, čo sa u nich doma dialo. Keď začne hovoriť o deťoch, spomenie si, že ich nemôže nechať trpieť, musí ich chrániť, postarať sa o ne, aj keby mala trpieť ona. Materinská láska je schopná ísť aj cez hranice síl, len aby ochránila vzácny život dieťaťa. Láska matky k deťom prekoná všetko aj napriek nespravodlivosti vo svete, aj napriek tomu, že stále musí trpieť doma s opilcom. No nemá na výber, jej láska k deťom víťazí.

Je smutné, ako bola žena týraná už v minulosti, a to napriek tomu, že je ochotná pre svoju rodinu, pre svoje deti obetovať všetko. Deň čo deň pracuje, stará sa o deti, varí, upratuje... Aj napriek tomu všetkému ju tyranizuje jej muž a ona s tým nemôže nič spraviť. A to všetko len pre alkohol, ktorý zmenil človeka na nepoznanie. A čo je ešte horšie, je to, že všetko, čo je opísané v novele Matka, je aj súčasťou prítomnosti. Aj v pokročilej dobe, v 21. storočí, je na svete týranie, opilstvo, otroctvo...

Človek si možno pri čítaní diel od Hany Gregorovej môže povedať, že ide o feminizmus. Aj ja som to tak najprv vnímala. No ako som začala čítať, viac rozoberať jej život a diela od nej, pochopila som, že hoci boli písané v minulosti, sú aktuálne aj dnes. Mali by sme sa poučiť z minulosti a neopakovať tie isté chyby. Lenže ľudia sa boja zmeny, a tak stále ostávame zaseknutí medzi minulosťou a prítomnosťou, bojíme sa budúcnosti.

Marcela VELČKOVÁ:

Elena Maróthy Šoltésová – plagát, Moje deti – ilustrácia

Ja som si vybrala knihu Moje deti od Eleny Maróthy-Šoltésovej. Kniha ma veľmi zaujala a s radosťou som sa chopila novej témy. Po prečítaní knihy som vedela, kde a aké deti budem fotografovať. Spravila som si rýchle náčrty scény, no ako to už býva pri fotení detí, akýkoľvek scenár sa nakoniec aj tak zmení. Po nafotení som fotografie vytriedila a upravila. Výber textu bol trochu komplikovanejší. Vedela som, ktoré časti z knihy by som chcela spracovať, no musela som ich aj nájsť. Následne som si poznačila strany a text skopírovala z elektronickej knižnice. Text som skontrolovala, aby presne sedel s knihou. Vybrala som si strany 118, 128 a 320.

Fotografie mali rozprávať príbeh matky dvoch detí a následne stratu jedného a potom aj druhého dieťaťa. Na titulnú stranu som umiestnila fotografiu – detail oboch detí ako objímajú svoju matku. Na prvej dvojstrane je opäť fotografia dvoch detí, no teraz sa k mame tlačí už iba dievčatko. Úryvok z knihy hovorí o tom, ako sa deti zhovárajú s matkou a premýšľajú, aké je

to v nebi pri Ježiškovi. Na druhej dvojstrane sa nachádza už iba sám chlapec, ktorý na konci ostane jedináčikom. Na poslednej dvojstrane sa nachádzajú iba opustené hračky po deťoch autorky. K fotografii som priradila poslednú stranu z knihy, kde malá Elenka zomiera. Ilustráciu som prvotne chcela urobiť tak, že pod fotografie dám štruktúru tečúcej vody, ktorá mala naznačovať slzy. No potom mi napadlo spraviť to ako stránku v starej knihe. Spravila som si kávový papier, nafotila ho a dala ako štruktúru pod fotografie. Fotky som taktiež prerobila do hnedej farby a jemne ich rozmazala, aby som vytvorila dojem starej fotografie.

Dávid MARCIN:

Terézia Vansová – plagát, Kar – ilustrácia

Po zadaní témy som hneď začal premýšľať, ako by sa spisovateľka Terézia Vansová dala znázorniť a ako by som spracoval to, čo znamenala pre spoločnosť. Začal som si čítať o jej živote, čo vykonala a čomu sa venovala. Hneď som sa chytil toho, že písala časopis Dennica, ktorý dával rady mladým, ale aj starším ženám. Môj prvotný nápad bol nafotografovať súčasné ženy, a to ako nejaký znak formovania ženského postavenia v spoločnosti, ale tento nápad sa mi až tak nepozdával, tak som premýšľal ďalej. Napadlo mi, že by som mohol nafotografovať písací stroj ako znak toho, že písala do časopisu, ale nevedel som, kde by som zohnal písací stroj z minulých rokov. Spolužiačka mi povedala, že u babky majú podobný písací stroj, aký som potreboval, tak som sa cez víkend vydal ho nafotografovať. Potreboval som ešte získať povolenie na použitie jej diel, tak sme ako skupina volali do archívu, kde nám povedali, že ak od smrti autorky prešlo viac ako 70 rokov, môžeme používať jej prácu. To ma veľmi potešilo, a tak som si na internete vyhľadal jej diela z časopisu a prirobil ich vo photoshope do fotografie písacieho stroja.

Dielo Kar je poviedka, ktorá má ukázať cítenie ženy postihnutej nejakou tragédiou. Poviedka je o ceste na otcov kar. Počas tejto cesty autorka podrobne opisuje pocity ženy, ktorá je v zlom psychickom stave. Ukazuje nám aj jej mužský protiklad – manžela, ktorý je racionálny a nenechá sa pocitmi ovládať. Autorka sa spolieha na to, že sa ženy budú vedieť presne vcítiť do situácie hlavnej hrdinky, zameriava sa na ženskú krehkosť a citlivosť. V diele sa vcítime do kože ženy, s ktorou prežívame jej pocity, bolesť, ale aj vtipné momenty každodenného života obyčajnej ženy (napr. keď si hlavná hrdinka počas stretnutia so švagrinou všíma jej nový kabátik, ale aj záver diela). Myslím si, že autorka chcela týmto dielom poukázať na to, ako ženy zvládajú kritické situácie, a že aj keď majú veľký zármutok, nikdy nezaprú to, čo ich robí ženami.

Alžbeta HAZUGOVÁ:

plagát Ľudmila Podjavorinská: Žena

Žena je spoločenská novela, ktorej témou je život Ivy Zaťkovej a rodiny, do ktorej sa vydala. Ide najmä o muža, ktorého si vzala a z ktorého sa stane pracovitý a starostlivý manžel, takže opak toho, aký bol na začiatku ich manželstva. Ideou je poukázať na to, že človek sa vplyvom prostredia a vplyvom ľudí, ktorí ho obklopujú, dokáže zlepšiť a obmedziť alebo sa zbaviť svojich negatívnych návykov.

Dielo má názov Žena a podľa mňa takým bežným symbolom ženy sú šaty. Rozhodla som sa preto, že na plagáte chcem mať šaty, pretože som si tam nič iné nevedela predstaviť. Keďže dielo bolo písané niekedy okolo roku 1900, rozhodla som sa dať plagátu „vintage" nádych. Za šaty som umiestnila stranu z novely Žena, aby priestor za nimi nebol taký prázdny a aby bolo jasné, že plagát súvisí s dielom spisovateľky.

Tobiáš PÁRAL:

Ľudmila Groeblová – plagát, On – ilustrácia

Na zadanie „poster a ilustrácia", alebo „informácie o autorovi a ilustrácia knihy" som si zvolil Ľudmilu Groeblovú (1884 – 1968) a jej prózu On (1907). Toto dielo je autorkiným jediným verejne dostupným a pravdepodobne aj jej jediným prozaickým dielom vo všeobecnosti. Napriek tomu sa Ľudmila Groeblová radí k predstaviteľom slovenskej literárnej moderny. Dielo *On* je akousi sebavýpoveďou autorky a jej vysporadúvaním sa so vzťahom k básnikovi Ivanovi Kraskovi. Zároveň je i odpoveďou na jeho prózu Naši. Všímame si typizáciu postáv alebo teda rodovú stereotypizáciu – stvárnenie feminity a maskulinity. Taktiež emocionálnosť v téme lásky a snahu o emancipáciu pri ženských postavách, rovnako ako aj pri ženských postavách v dielach iných autoriek slovenskej literárnej moderny. Tieto autorky sa snažili o emancipáciu v tvorbe i osobnom živote rovnako ako ich postavy. Tak aj postava v diele *On* sa stavia proti svojmu bývalému milencovi.

Inšpiráciou pri tvorbe plagátu boli secesné plagáty, negatívny priestor a abstrahujúce zobrazenie figúry. Vo finálnom výstupe mi išlo o čistotu a efektívne využitie negatívneho priestoru. Pri ilustrácii som sa venoval abstrakcii a akémusi náčrtu emócie, ktorý vo mne daný text vyvolával. Jednotlivé obrazy sa priamo textu nedotýkajú, iba sa mu približujú.

Diana RICHNAVSKÁ:

Terézia Vansová – plagát

Pri tvorbe plagátu konkrétneho autora som spoznala výnimočnú autorku z dejín slovenskej literatúry. Môj výber autorky Terézie Vansovej bol na úplnom začiatku náhodný. Pani spisovateľku som si vybrala z toho dôvodu, aby som sa pri práci dozvedela niečo nové. Túto autorku som doposiaľ nepoznala a jej tvorba mi bola neznáma. Avšak už po prvých prieskumoch a po prečítaní si viacerých článkov sme si s pani Vansovou „padli do oka“. Veľmi sympatickým prvkom v jej tvorbe pre mňa bolo to, že jej myšlienky, postrehy aj tematika diel sú nadčasové.

Pri pohľade na môj plagát vám ako prvé udrie do očí to, že má viacero častí, z ktorých je poskladaný portrét autorky. Tento prvok je spracovaný zámerne. Jednotlivé pásy znázorňujú autorkine vlastnosti, rôzne odvetvia, ktorým sa venovala. Sú časťami jej osobnosti, ktoré tvoria celok. Veď aj každý z nás je iný, má iné súčasti, preto je aj naša osobnosť dokonale odlišná.

Jednotlivé pásy majú rôznu viditeľnosť, rôznu intenzitu, pretože máme charakteristické vlastnosti, ktoré sú u nás viditeľnejšie a iné menej. Tak isto aj naše skutky. Najvýraznejším pásom na portréte autorky je ten, ktorý prechádza cez oko. Z môjho pohľadu sú oči najdôležitejším orgánom spisovateľov. To, čo okolo seba vidia, obohatia svojím talentom a zapíšu do knihy. A my máme tú česť si po nich prečítať knihy a predstavovať si to, čo oni niekedy videli očami.

Typografické riešenie je minimalistické. Najväčší dôraz kladiem na meno autorky, aby ste si ho podvedome zapamätali. Ďalším textom už len dopĺňam umelecké smery, v ktorých autorka tvorila, a staviam ich proti sebe. Realizmus a idealizmus. Autorka písala v oboch, preto som použila skratku vs. (verzus), aby som naznačila mierne napätie aj rozdiely medzi oboma smermi.

Farebnosť som udržala v čiernobielej verzii, čo bol môj zámer, pretože fotografia autorky nejestvuje vo farebnej verzii, a tak som nemala dôvod to meniť.

Autori ďalších prác:

Petra KARAMANOVÁ: Božena Slančíková Timrava – plagát, Za koho ísť? – ilustrácia

Viktória MASTIŠOVÁ: Ľudmila Podjavorinská: Žena – ilustrácia

Peter POLANSKÝ: Jozef Gregor Tajovský – plagát, Horký chlieb – ilustrácia

Dagmar VENDRÁKOVÁ: Martin Kukučín: Dom v stráni – ilustrácia

Spoluprácu s Katedrou slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie UPJŠ si veľmi ceníme, lebo bola pre nás v mnohých smeroch obohacujúca a inšpiratívna. Nielen prepojením literárnej vedy a výtvarného umenia, ale aj možnosťou odborného i osobnostného rastu našich žiakov, príležitosťou pracovať na reálnom zadaní pre konkrétneho zadávateľa, a v neposlednom rade aj potešujúcim zistením, že interdisciplinárny prienik „vysokoškolského“ so „stredoškolským“ môže byť prínosom pre obidve strany, ako sa ukázalo, keďže aj stredoškoláci vedia ponúknuť kvalitný výkon a ich práca môže byť ocenená aj na pôde univerzity. Vďaka účasti na tomto projekte zároveň naši žiaci získali prvý kontakt s vedeckým prostredím, ktoré môže byť inšpiratívne pre ich ďalšie vzdelávanie.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

č. 1 – Tím vyučujúcich (ŠUV: J. Valicová, R. Novotná Markovičová, FF UPJŠ: I. Hajdučeková)

č. 2 – Peter POLANSKÝ, 4. roč. (J. G. Tajovský – Horký chlieb)

č. 3 – Marcela VELČKOVÁ, 3. roč. (E. M. Šoltésová – Moje deti)

č. 4 – Dávid MARCIN, 3. roč. (T. Vansová – Kar)

č. 5 – Eva VRESILOVIČOVÁ, 3. roč. (H. Gregorová – Matka)

č. 6 – Diana RICHNAVSKÁ, 4. roč. (T. Vansová)

č. 7 – Tobiáš PÁRAL, 4. roč. (Groeblová – On)

č. 8 – Viktória MASTIŠOVÁ, 4. roč. (Ľ. Podjavorinská – Žena)

č. 9 – Alžbeta HAZUGOVÁ, 3. roč. (Ľ. Podjavorinská – Žena)

č. 10 – Petra KARAMANOVÁ, 4. roč. (B. S. Timrava – Za koho ísť?)

č. 11 – Z diskusie

č. 12 – Pedagógovia a žiaci ŠUV

č. 1 – Tím vyučujúcich (ŠUV: J. Valicová, R. Novotná Markovičová, FF UPJŠ: I. Hajdučeková)

č. 2 – Peter POLANSKÝ, 4. roč. (J. G. Tajovský – Horký chlieb)

č. 3 – Marcela VELČKOVÁ, 3. roč. (E. M. Šoltésová – Moje deti)

č. 4 – Dávid MARCIN, 3. roč. (Terézia Vansová – Kar)

č. 5 – Eva VRESILOVIČOVÁ, 3. roč. (H. Gregorová – Matka)

č. 6 – Diana RICHNAVSKÁ, 4. roč. (T. Vansová)

č. 7 – Tobiáš PÁRAL, 4. roč. (Groeblová – On)

č. 8 – Viktória MASTIŠOVÁ, 4. roč. (Ľ. Podjavorinská – Žena)

č. 9 – Alžbeta HAZUGOVÁ, 3. roč. (Ľ. Podjavorinská – Žena)

č. 10 – Petra KARAMANOVÁ, 4. roč. (B. S. Timrava – Za koho ísť?)

č. 11 – Z diskusie

č. 12 – Pedagógovia a žiaci ŠUV

VEDA BEZ BARIÉR
(Zborník prác z projektových podujatí)

Zostavovateľky: PhDr. Iveta Bónová, PhD.
doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.
PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2019
Počet strán: 171
Rozsah: 9,1 AH
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-778-4 (e-publikácia)